AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATINA UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI

KADRİYE GÜL GÜNGÖR

TARAFINDAN

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE SUNULAN
TEZ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS

Haziran 2019

TEZ ONAY SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

Prof. Dr. Yusuf Ziya TAŞKAN
Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ
Danışman

Jüri Üyeleri
Prof. Dr. Muharrem KILIÇ
Doç. Dr. F. Ebru GÜNDÜZ
Dr. Öğr. Üyesi H. Dilara AĞAOĞLU CANAY

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATINA UYUM SÜRECİNDE
TÜRKİYE'DE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI

Kadriye Gül GÜNGÖR
Yüksek Lisans, Kamu Hukuku Bölümü
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

Haziran 2019, 118 sayfa

Kadınların parlamentoda yer alıp temsil edilmesi demokrasinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Kadınlar siyasal haklarını Cumhuriyet'in ilk yıllarında kazanmıştır. İlk olarak seçme hakkı verilmiş, sonrasında da sırayla yerel yönetimlerde ve merkezi yönetimlerde seçilme hakkı verilmiştir. Başlangıçta TBMM'de yer alan kadın milletvekili oranı yüksek iken, günümüzde bu oranlar tatmin edici olmamaktadır. Seçme ve seçilme hakkının yanında siyasal hayata katılım biçimlerinin bir başka yolu da sivil toplum örgütlerine ve siyasi partilere üye olmaktır. Ne yazık ki kadınların bu alanlarda da etkinliği yetersiz düzeydedir. İşte bu düşük seviyedeki siyasal katılım Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen Türkiye'nin önünde bir engeldir. AB, bunu başta ilerleme raporları olmak üzere çeşitli belgelerle dile getirmiştir. Bu sorunun temelinde sosyolojik ve siyasi olmak üzere birtakım nedenler yatmaktadır. Başta yasal değişiklikler olmak üzere uygulamada kalıcılığı sağlayacak önlemler alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Siyasal Katılım, Kadın- Erkek Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı, Seçme ve Seçilme Hakkı, Siyasi Partilere ve Sivil Toplum Örgütlerine Üye Olma Hakkı.

ABSTRACT

POLITICAL PARTICIPATION OF WOMEN IN TURKEY IN THE PROCESS OF HARMONIZATION WITH THE EUROPEAN UNION ACQUIS

GÜNGÖR, Kadriye Gül
LL. M., Department of Public Law
Supervisor: Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

June 2019, 118 pages

The participation of women in the assembly and the representation of the general public are an integral part of democracy. Women gained their political rights in the early years of the Republic. First, women gained the right to vote; then they gained the right to stand for election in local administrations and parliaments. Initially, the rate of women's deputies in the Turkish Grand National Assembly was high. However, these rates are not satisfactory today. Besides the right to vote and stand for election, another form of participation in political life is to become a member of non-governmental organizations and political parties. Unfortunately, the effectiveness of women in these areas is insufficient. This low political participation is an obstacle for Turkey, which wants to become a member of the European Union. The EU has expressed this with various documents, in particular, progress reports. The basis of this question lies in several reasons in terms of sociologically and politically. Measures should be taken to ensure permanence in practice, including legal amendments.

Keywords: European Union, Political Participation, Equality of Woman And Man, Prohibition of Discrimination, Right To Vote and Stand For

Election, Right To Be A Member of A Non-Governmental Organization and Political Party.

İNTİHAL

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı : Kadriye Gül GÜNGÖR

İmza :

İÇİNDEKİLER

BEYAN i
ÖZET ii
ABSTRACT iii
İÇİNDEKİLER iv
KISALTMALAR vii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI

I. Kavramsal Çerçeve 7
A. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Demokrasi 7
B. Siyasal Katılım 14
II. Dünya'da Kadın Hareketleri 16

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI

I. Türkiye'de Kadının Siyasal Hayata Katılımının Tarihçesi 21
II. Türkiye'de Kadının Siyasal Hayata Katılım Yolları 27
A. Oy Kullanma Hakkı 27
B. Temsil Hakkı 29
1. Merkezi Yönetimlerde Kadın 32
2. Yerel Yönetimlerde Kadın 37
C. Siyasi Partilere Üye Olma Hakkı 39
D. Sivil Toplum Örgütlerine Üye Olma Hakkı 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATINA UYUM SÜRECİNİN TÜRKİYE'DE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMINA ETKİSİ

I. Avrupa Birliği Tarihine Kısa Bir Bakış 41

II. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki İlişkinin Tarihçesi 50

A. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Ortaklık İlişkisinin Kurulması 52

1. Ortaklık İlişkisinin Hazırlık Dönemi (1959-1973): Ankara Antlaşması 53

2. Ortaklık İlişkisinin Geçiş Dönemi (1973-1987): Katma Protokol 54

3. Ortaklık İlişkisinin Son Dönemi (1987-1995): Gümrük Birliği 56

B. Türkiye'nin Üyelik Başvurusu ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler (1987-1999) 56

C. Türkiye'ye Adaylık Statüsünün Verilmesi ve Sonraki Süreç (1999-2004) 50

1. Helsinki Zirvesi ve Sonuç Belgesi (10-11 Aralık 1999) 50

2. Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002) 51

3. Avrupa Birliği Komisyonu Tavsiye Kararı (6 Ekim 2004) 52

D. Türkiye'nin Üyelik ve Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci (2004-2019) 52

III. Avrupa Birliği Müktesebatında Kadınların Siyasal Hayata Katılımı 64

IV. Katılım Öncesi Strateji Belgeleri Işığında Türkiye'de Kadının Siyasal Hayata Katılımının Hukuksal Boyutu 62

A. Katılım Ortaklığı Belgeleri 72

B. Ulusal Programlar 75

C. Ulusal Eylem Planı (2016-2019) 77

D. İlerleme Raporları 79

1. 1998-2001 Yıllarında Yayımlanan Düzenli Raporlar'da Kadınların Siyasal Katılımı 70

2. 2002-2018 Yıllarında Yayımlanan İlerleme Raporları'nda Kadınların Siyasal Katılımı 72

V. Kadınların Parlamentodaki Siyasal Katılımını Artıran Faktörler 80

SONUÇ 100

KAYNAKÇA 93

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

age. : Adı Geçen Eser

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AKÇT : Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi

AP : Avrupa Parlamentosu (European Parliament)

AÜSBD : Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

AÜSBF : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi

BBP : Büyük Birlik Partisi

Bkz. : Bakınız

c. : Cilt

CEDAW : Convention on Elimination off All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi sözleşmesi)

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DP : Demokrat Parti

DSP : Demokratik Sol Parti

EWL : European Women's Lobby (Avrupa Kadınlar Lobisi/ AKL)

GKRY : Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

HDP : Halkların Demokratik Partisi

IPU : Inter-Parliamentary Union (Parlamenterler Arası Birlik)

KADEM : Kadın ve Demokrasi Derneği

KADER : Kadın Adayları Destekleme Derneği

KEFEK : Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu

KOB : Katılım Ortaklığı Belgesi

KSGM : Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

m. : Madde

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

R.G. : Resmi Gazete

s. : Sayfa numarası

ss. : Sayfa sayısı

sy. : Sayı

SP : Saadet Partisi

TBB : Türkiye Barolar Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİHEK : Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

TKB : Türk Kadınlar Birliği

TUİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

vd. : Ve devamı

y. : Yıl

GİRİŞ

Kadınlar ve erkekler arasında eğitim, çalışma ve siyasal hayata katılma gibi toplumsal fırsatlardan yararlanma noktasında eşitsizlikler bulunmaktadır[1]. Toplumsal fırsatların toplumdaki farklı kesimler arasında, örneğin kadınlar ve erkekler arasında, nasıl dağılacağına hükümet ve politika yapan kurumlar gibi siyasal karar organları karar vermektedir. Bu *karar verme sürecinde kadınların eksik temsili*, fırsatların adaletsiz dağılımına ve sorunların çözümsüz kalmasına yol açmaktadır[2].

Ülkemizdeki kadın erkek eşitliği sorununun çözümüne yönelik siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal birtakım çabalar söz konusudur. Ancak bu sorunların çözümünde yetkili olan *karar mekanizmalarında kadınların katılımı* artırılmadıkça kadın erkek eşitliğini her alanda sağlamak da pek mümkün görünmemektedir[3]. Kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik çabaların devam edebilmesi için kadınların siyasal süreçlere katılmasını artıracak eşitlikçi adımların atılması gerekir. Çünkü siyasal karar mekanizmalarına kadınların katılımı, kadınların bilakis kendi sorunlarının, kadın erkek eşitliği sorununun konuşulmasına ve bu sorunlara çözüm bulunmasına büyük katkı sağlar[4].

Genel olarak kadın haklarının gelişmesi 18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda ivme kazanan kadın hareketleri sayesinde olmuştur. Kadının özel alan kamusal alan ayrımında, Avrupa'da 3K[5] olarak ifade edilen özel alandan kamusal alana geçişi sağlanmıştır. Batı ülkelerinin birçoğunda kadına siyasal hakların tanınması ise 20. yüzyılda feminist akımların sayesinde olmuştur. Finlandiya, İsveç, Norveç gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde kadınlar siyasal hayata 1900'lü yıllarda katılmaya başlamıştır. İngiltere Birinci Dünya savaşı sonunda bu hakları kadınlara tanırken, Amerika Birleşik Devletleri ise 1919

[1] Sancar Üşür, Serpil, "Siyasal Süreçlere Katılımda Kadın Erkek Eşitliği", TÜSİAD, *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, 1. Baskı, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul 2000, s. 199.
[2] Sancar Üşür, s. 199; Gökçimen, Semra, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", *Yasama Dergisi*, sy. 10, y. 2008, ss. 5-59, s. 54.
[3] Gökçimen, s. 54.
[4] Sancar Üşür, s. 199.
[5] 3K; "*Kirche, Küche, Kinder*" yani "kilise, mutfak ve çocuk" tur. Bkz. Konan, Belkıs, "Türk Kadınının Siyasal Hakları Kazanma Süreci", *AÜHFD*, c. 60, sy. 1, y. 2011, ss. 157-174, s. 159.

yılında seçme ve seçilme hakkını kadınlara tanımıştır[6]. Türkiye'de ise kadınlar seçme ve seçilme hakkını 1935 yılında kazanmıştır. İsviçre ve Fransa gibi medeni Avrupa ülkelerinde bile kadınlar Türk kadınlarından sonra bu hakları kazanmıştır[7]. Fransa'da 1944, İtalya'da 1945, Yunanistan'da 1952, İsviçre'de 1974 yılında kadınlar seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır[8]. Ancak Türkiye, seçme ve seçilme hakkını Fransa, İtalya ve İsviçre'den önce kazanmasına rağmen günümüzde bu hakkın kadınlar tarafından etkin bir şekilde kullanılması açısından bu en ileri demokrasi ülkelerinin gerisinde kalmıştır[9]. Şüphesiz ki devletler, anayasalarında insan haklarını tanımakla birlikte insanların bu haklardan yararlanmasını sağlayacak düzenlemeler de yapmak zorundadır[10].

Türk vatandaşlarının siyasal hayata katılımında kaydedilen veriler göz önüne alındığında kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik dikkat çekicidir. Bu eşitsizliğin onarılması ve dengenin sağlanması için kadınlara pozitif ayrımcılık gözetilmesi[11] bir zorunluluktur. Bir devletin ya da toplumun bazı üyelerinin diğer bireylere sağlanan haklardan yoksun bırakılarak ayrımcılığa tabi tutulması[12] aradaki eşitlik dengesini zedelemektedir. Bu dengenin kurulabilmesi için dezavantajlı gruplar lehine uygulanan strateji ve politikalar pozitif ayrımcılık olmaktadır[13].

31 Aralık 2018 tarihinde alınan adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre 82 milyonluk Türkiye nüfusunun 40 milyonunu kadınlar oluşturmaktadır[14]. Yani nüfusun yaklaşık yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Ancak başta ekonomik olmak üzere birçok toplumsal alanda, kadınlar erkeklerle nüfus oranındaki eşitlikte olduğu gibi eşit düzeyde

---

[6] Konan, s. 159, 161.
[7] Konan, s. 169.
[8] Yaylı, Hasan/ Eroğlu, Gülçin, "Yerel Katılım Bağlamında Türkiye'de Kadın Temsili", Türkmen, Mutlu (Editor), *4th International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 2015, s.e.t. 25.01.2019, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/91851, s. 518.
[9] Aydın, Abdullah/ Kahraman, Ömer Fuad, "Türkiye'de Kadın Temsili Sorunsalına Kadın Bakanlar Bağlamında Bir Bakış", *Yasama Dergisi*, sy. 31, y. 2017, ss. 46-64, s. 48.
[10] Konan, s. 169.
[11] Yüceer, s. 148.
[12] Ataöv, Türkkaya, *Çatışmaların Kaynağı Olarak Ayrımcılık*, 1. Baskı, A.Ü.S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 20, Ankara 1996, s. 1.
[13] Akbaş, Kasım/ Şen, İlker Gökhan, "Türkiye'de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar", *AÜSBD*, sy. 13, y. 2013, ss. 165-189, s. 167.
[14] TUİK, s.e.t. 27.04.2019, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr.

katılamamaktadır[15]. Eşitsizliğin en fazla görüldüğü alanlardan biri de siyasal karar alma mekanizmalarıdır[16].

Kadın sorunlarının temel nedenine indiğimizde karşımıza çıkan sonuç kadınların erkeklerle eşit düzeyde tutulmamasıdır. Eşitsizliğe yol açan faktörlerden birisi hiç kuşkusuz *toplumsal cinsiyet rollerinin hâkim olduğu zihniyettir*[17]. Geleneksel cinsiyet rolleri kadınlara anne ve eş rolü yüklerken onu özel alanın içine hapsetmekte; erkeklere ise iş yaşamına katılma, ev geçimini sağlama görevleri yükleyip onu kamusal alana ait yapmaktadır[18]. İşte bu zihniyetin sebep olduğu eşitsizlik alanlarından biri de siyasal hayata katılımdır. Bu iş bölümünün kadınları siyasal hayata katılım süreçlerinden dışlaması[19] onların siyasi karar alma mekanizmalarında temsil edilmesini engellemektedir.

Kadınların siyasal hayata katılımını incelemek için Anayasamızda yer alan haklardan seçme, seçilme, siyasi partilere ve sivil toplum örgütlerine üye olma haklarını toplumsal süreçlere karar alma seviyesinde katılım olarak değerlendirmek kadınların siyasal katılımındaki eksikliğinin yarattığı sorunların farkına varmak açısından önemlidir[20]. Yasada var olan bu hakların etkin bir şekilde kullanılamaması Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde yetkili AB organları tarafından üzerinde durulmuş bir konudur.

Avrupa Birliği'nin kurumsal olarak ne olduğuna değinecek olursak tarihsel evrimine baktığımızda Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) birleşmesiyle oluşan Avrupa Toplulukları, Maastricht Antlaşmasıyla da Avrupa Birliği kurumu oluşmuştur[21]. 2007'de imzalanan Lizbon Antlaşmasıyla Avrupa Birliği tüzel kişilik kazanmıştır[22].

Avrupa Birliği ülkemizin üye olmayı arzuladığı önemli bir uluslararası örgüttür. Başta siyasi yaşam koşulları olmak üzere ekonomik ve sosyal hayatta

[15] Yaylı ve Eroğlu, s. 506.
[16] Yaylı ve Eroğlu, s. 504.
[17] Yaylı ve Eroğlu, s. 508.
[18] Sancar Üşür, s. 204.
[19] Sancar Üşür, s. 204.
[20] Konda Araştırma ve Danışmanlık, *Siyasette Kadın Temsili Araştırması*, 2011, s. 12.
[21] Bayram, Hanifi Mehmet, *Avrupa Birliği Hukuku Dersleri*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s. 143.
[22] Bayram, s. 37.

Avrupa Birliği'nde ve üye devletlerde imkân ve koşullar daha ileri düzeydedir. Türkiye de bu imkan ve koşullara sahip olmak ve çağdaş uygarlık düzeyine kavuşmak amacıyla AB ile üyelik ilişkilerinde bulunmuştur[23]. 1959 yılında ortaklık başvurusunda bulunulmuş ve 1963 yılında da ortaklık adına Ankara Antlaşması imzalanmıştır[24]. Bir devlet politikası olan AB üyeliği için 1987 yılında tam üyelik başvurusu yapılmış, 1999 yılında da adaylık statüsü verilmiştir[25]. 2004 yılında alınan müzakerelere başlama kararının ardından 2005 yılında da müzakereler başlamıştır[26].

AB'ye uyum süreci Türkiye'nin bir dış politik ideali olup uzun bir tarihsel arka plana sahip olan bu süreç kesintilerle de olsa halen devam etmektedir. Bu sürecin kesintilere uğramasında Avrupa Birliği tarafından yapılan siyasi ve ekonomik birçok sebep etkilidir. Bu süreç boyunca Katılım Ortaklığı Belgeleri, Ulusal Programlar, Ortaklık Konseyi Kararları, İlerleme Raporları gibi dokümanlar yayımlanmıştır. Bu belgeler aracılığıyla Türkiye'nin AB'ye üye olma sürecinde yaşadığı gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bu süreçte çeşitli alanlarda AB tarafından görüş ve öneriler sunulmuştur. Bu alanlardan biri de kadınların siyasal hayata katılımı olmuştur. Türkiye'de var olan cinsiyet eşitsizliğinin siyasi karar alma mekanizmalarında belirgin olarak gözlendiği defaatle belirtilmiştir. Biz de çalışmamız da bu konuda belirtilen eksikliklere ve süreç boyunca yaşanan gelişmelere değineceğiz.

Çalışmamızın ilk bölümünde tezimizin genelinde geçecek olan toplumsal cinsiyet eşitliği ve demokrasi kavramlarıyla siyasal katılım kavramlarını ve dünyadaki kadın hareketlerini konu edineceğiz. İkinci bölümde, inceleme alanımız olan Türkiye'de kadınların siyasal hayata katılımını tarihsel açıdan ele alıp, bu konuda ne derece etkin olduklarını inceleyeceğiz. Bu incelemeyi yaparken kadının siyasal hayata katılımını dört ayrı temsil yolu üzerinden ele alacağız. Bunlar, oy kullanma hakkı, temsil etme hakkı, siyasi partilere üye olma hakkı ve sivil toplum örgütlerine üye olma hakkıdır. Bu bölümde amaçlanan, bu katılım biçimleri bakımından kadınların

[23] Günuğur, Haluk, *Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri*, 1. Baskı, EKO Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, Ankara 2008, s. 7.
[24] Günuğur, s. 7, 8.
[25] Günuğur, s. 141.
[26] Günuğur, s. 141.

ne derece etkin olduğudur. Yer yer erkeklerin etkinlik düzeyiyle de karşılaştırma yaparak inceleyeceğimiz bu bölümde, kadınların etkinlik düzeylerinin yeterli seviyede olmadığını erkeklere oranla düşük seviyede olduğunu göreceğiz. İncelemelerimizi yaparken bunun sebeplerine de değineceğiz ki üçüncü bölümde sunacağımız önerilerin gerekçelerini belirtmiş olalım. İkinci bölümde incelediğimiz siyasal karar alma mekanizmalarına kadınların katılımının yetersiz düzeyde olması, üçüncü bölümde konu edindiğimiz üzere AB açısından da müktesebat uyumu süreci boyunca belirtilmiş, bu görüşlerin katkısıyla Türkiye kadınların siyasal katılımını artırma girişimlerinde bulunmuş ve birtakım gelişmeler kaydedilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Avrupa Birliği'nin oluşumunu tarihsel açıdan kısaca inceleyip, AB Türkiye ilişkileri üzerinde duracağız. Hukuksal açıdan yaklaştığımız ilişkileri fazla detaya inmeden ancak geçmişte neler yaşandığı bilgisini yeterli düzeyde vermeye çalışacağız. Konumuzun özünü içeren noktalara geçmeden önce, Avrupa Birliği'nde kadınların siyasal hayata katılımını ele alacağız. Avrupa Birliği'nde ve üye devletlerde kadınların siyasal hayattaki etkinlik düzeyi hakkında bilgi vermek çalışmamızın akışı açısından önem arz etmektedir. Konumuzun özü olarak niteleyebileceğimiz Türkiye'de kadınların siyasal hayata katılımı noktasında AB'nin görüşleri, bu görüşlerin de katkısıyla yaşanan gelişmeler ve bu görüşleri de dayanak alarak incelenen kadınların siyasal hayata katılımını artıran faktörler ile sunacağımız birtakım önerilerimiz olacaktır. Başta periyodik olarak her yıl yayımlanan İlerleme Raporları olmak üzere Katılım Ortaklığı Belgeleri ve Ulusal Programlardan yararlanarak Avrupa Birliği'nin görüşlerini ve bu görüşler doğrultusunda hedeflenen gelişmelerle yaşanan değişimleri inceleyeceğiz. Son olarak kadınların siyasal katılımını artıran faktörleri ve bunlara ek olarak kendi önerilerimizi belirteceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI

BİRİNCİ BÖLÜM
KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI

I. Kavramsal Çerçeve

A. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Demokrasi

Kadın hareketi tarihiyle modernleşmenin gelişmesi arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. Batı'da sanayi toplumuna paralel olarak şekillenen "kamusal alanda" kadından bağımsız erkek merkezli bir halin vuku bulmasına kadınların tepki göstermesi, kadın hareketlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur[27]. Kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olmak için Fransız Devriminden itibaren hep bir mücadele içinde olmuştur[28]. Batı'da kadın hareketinin ilk dalgasında kadınlar "kamusal yaşam alanının kadınları da içine alacak şekilde yeniden şekillenmesini, kadınların da siyasal egemenlik hakkına ortak olmasını ve kadınların erkeklerle eşit yasal haklara kavuşmasını" amaçlamıştır[29]. Batı'daki bu kadın hareketleri ülkemizde Cumhuriyet'in ilanından önceki dönemlerde kadınların yaşam koşullarını sorgulamaya başlamasıyla ve farkına vardıkları eşitsizlikleri dergi, gazete ve kadın örgütleri vasıtasıyla duyurmaya çalışması şeklinde görülmüştür[30].

Kadınların erkeklerle eşit haklara ve özgürlüklere sahip olmak için başlattıkları mücadelenin 19. yüzyılda adı olan[31] feminizm, terimsel olarak İngilizce'ye 1890'larda girmiş olsa da kadınların ayrımcılığa ve cinsiyetçi baskıya direnme mücadelesi daha eskilere dayanmaktadır. Kadın hakları savunucusu Bell Hooks'un tanımıyla feminizm, 'cinsiyetçi baskıyı sonlandırma mücadelesidir'. Feminizmin çıkış noktalarından biri de "ataerkidir". Ataerki, kadın çıkarlarının erkek çıkarlarına tabi kılındığı güç ilişkileri olarak adlandırılır. Bu güç ilişkilerine cinsel işbölümü, dişilik normlarının içselleştirilmesi örnek verilebilir. Ataerkil güç, biyolojik cinsel farklılıklara

[27] Türkiye'de Kadının Hareketi Tarihi: Değişen Bir Şey Var mı?, s.e.t. 03.03.2019, http://kadem.org.tr/turkiyede-kadin-hareketinin-tarihi-degisen-bir-sey-varmi/.
[28] Kolay, Hale, "Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları", *EMO Kadın Bülteni Dergisi*, c. 3, y. 2015, ss. 5-11, s. 5.
[29] Bkz. Türkiye'de Kadının Hareketi Tarihi: Değişen Bir Şey Var mı?.
[30] Kolay, s. 6.
[31] Kolay, s. 6.

atfedilen sosyal farklılıkların üstüne kurulur[32]. İkinci feminist dalga Batı'da 1960'lı yılların sonlarında, kadınların yasalarla eşit koşullara sahip olmalarına karşın; *pratikte yaşamsal farklılıklarının olduğunun* farkına varması ve bunun nedeninin biyolojik cinsiyetlerinden değil *ataerkil sistemden* kaynaklanması sonucunda gerçekleşmiştir[33]. Ancak birinci dalgadaki kadın hareketinin temelinde yer alan erkekle eşitlik çabasından farklı olarak, ikinci dalga kadın hareketi temeline kadını yerleştirip "dişi bir kamusal alan" oluşturmayı amaçlamıştır[34]. Dünya'da ve Türkiye'de farklı farklı evrelerde tahayyül eden, kadınların erkeklerle arasındaki haklar bakımından eşitsizliğinin tepkisi şeklinde dışa vurulan kadın hareketleri, hiç kuşkusuz eşitlik kavramının, kadın erkek eşitliğinin konuşulmasına ve tartışılmasına neden olmuştur.

Eşitlik kavramı, *herhangi bir şeyin bireyler arasında dengeli biçimde bölüştürülmesi*[35] anlamına gelmektedir. İnsanlar doğuştan eşittir. Cinsiyet, ırk, inanç, sınıf farkı olmaksızın her insan eşittir. Her insan, yasa karşısında aynı haklardan yararlanma konusunda eşittir. İnsanların fırsat eşitliğinden yararlanma noktasında kadın erkek şeklinde cinsiyet ayrımına tabi tutulmamaları, toplumsal cinsiyet eşitliğini ifade eder[36].

Kadın erkek eşitliğinin sağlanması insan haklarına saygının da bir gereğidir[37]. Siyasal hayata katılım bakımından da bu eşitliğin sağlanması gerekir. Bu noktada uluslararası nitelikteki birkaç belgeden bahsetmek yerinde olacaktır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde insanlar haklar bakımından eşittir ve hiçbir ayrım gözetilmeksizin bu beyannamedeki haklardan herkes yararlanabilecektir. Seçme ve seçilme hakkı da 21. maddede yer alan haklardan biridir[38]. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde, sözleşmede tanınan hak ve

---

[32] Jenainati, Cathia/ Groves, Judy, *Feminizm*, (Çeviren: Duygu Akın), 1. Baskı, NTV Yayınları, İstanbul 2014, s. 3, 4.
[33] Kolay, s. 8.
[34] Tekeli, Şirin, Türkiye'de Kadın Hareketinin Tarihi, s.e.t. 03.03.2019, http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2017/12/kadin-hareketinin-tarihi-sirin-tekeli.pdf.
[35] Urhan, Veli, "Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük, Kaygı", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sy. 26, y. 2016, ss. 103-119, s. 109.
[36] Sancar Üşür, s. 200, 204.
[37] Erdinç, Burcu, "Kadın-Erkek Eşitliği ve Yerel Yönetimler", *TBB Dergisi*, Özel Sayı, y. 2017, ss. 125-150, s. 127.
[38] Madde1: "Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler."
Madde 2: "Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyanname'de ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

özgürlüklerden ayrımcılık gözetilmeksizin yararlanılacağı "ayrımcılık yasağı" başlığı altında belirtilmiştir[39]. Ayrıca Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme'nin (CEDAW) 1, 5, 7 ve 8. maddeleri de bahsedilmesi gereken diğer hükümlerdir. Birinci madde genel olarak kadınlara karşı yapılan ayrımcılığı tanımlamıştır[40]. Beşinci madde kadın erkek eşitliğinin sağlanması için önyargıların ve geleneklerin tasfiye edilmesinden bahsetmektedir[41]. Yedinci ve sekizinci maddeler de seçme ve seçilme, katılma haklarından bahseden çalışmamızla ilgili hükümlerdir[42]. Son olarak Birleşmiş

Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veya milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir."

Madde 21: "1. Her şahıs, doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, memleketin kamu işleri yönetimine katılmak hakkını haizdir.

2. Her şahıs memleketin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkını haizdir.

3. Halkın iradesi kamu otoritesinin esasıdır; bu irade, gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cereyan edecek, genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devri ve dürüst seçimlerle ifade edilir."

[39] Madde 14: "Bu Sözleşmede düzenlenen haklardan ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, bir ulusal azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler gibi herhangi bir temelde ayrımcılık yapılmaksızın, güvence altına alınacaktır."

Protokol no:12/ madde 1: "Genel ayrımcılık yasağı

1. Yasayla düzenlenen herhangi bir haktan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, bir ulusal azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler gibi herhangi bir temelde ayrımcılık yapılmaksızın, güvence altına alınacaktır.

2. Hiç kimse, herhangi bir kamu makamı tarafından paragraf 1'de belirtilen herhangi bir temelde ayrımcılığa tabi tutulmayacaktır."

[40] Madde 1: "İşbu Sözleşme'ye göre Kadınlara karşı ayrım deyimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsivete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayrım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir."

[41] Madde 5: "Taraf Devletler aşağıdaki konularda uygun önlemleri alacaklardır:

a) Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek;

b)Anneliğin sosyal bir görev olarak anlaşılmasını ve çocukların yetiştirilmesi ve gelişiminde kadın ve erkeğin ortak sorumluluğunun tanınmasını öngören ve her durumda çocukların çıkarlarını herşeyden önce gözeten anlayışa dayanan bir aile eğitimini sağlamak."

[42] Madde 7: "Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayrımı önlemek için tüm önlemleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

a) Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek;

b) Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek;

c) Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere katılmak."

Milletler Genel Kurulu'nun Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşmesinden bahsetmekte yarar vardır. Sözleşme kadınlar ve erkeklerin hak eşitliği ilkesi uyarınca doğrudan ya da seçilmiş temsilciler aracılığıyla kendi ülkesinin kamu işlerine katılmasını belirten hükümler içerir. Bunlar oy kullanmak, kamu organlarına seçilme ve kamu görevlerinde yer alma[43] haklarını içeren hükümlerdir.

Yasalarımızda eşitlik ilkesini vurgulayan birtakım düzenlemeler mevcuttur. En başta Anayasamızın 2. maddesinde[44] Türkiye Cumhuriyeti'nin bir "hukuk devleti" olduğu yer almaktadır. Hukuk devletinde insanlar eşit hak ve yükümlülüklere sahiptir[45]. Gerek sosyal yönden olsun gerekse siyasi yönden olsun, Türkiye'de mevcut olan eşit olmayan yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla geçmişten günümüze bir takım yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1924 yılında *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile kadın erkek eşitliği adına eğitimde önemli bir adım atılmıştır. Bu kanun ile kadınlar da erkeklerle eşit öğrenim olanaklarından yararlanacaktır. 1926 yılında ise yürürlüğe giren *Türk Medeni Kanunu* ile kadınlar yeni medeni haklara sahip olmuşlar, özellikle de çok kadınlı evlenmeye son verilmiştir[46].

Türkiye'de kadına karşı ayrımcılık ile ilgili Anayasamızın 10., 41.[47] ve 90. maddeleri de önem teşkil etmektedir[48]. 1982 Anayasası'nın 10. maddesinin

---

Madde 8: "Taraf Devletler, kadınlara, erkeklerle eşit şartlarda ve hiçbir ayrım gözetmeksizin, hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmek ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılmak fırsatını sağlamak için gerekli bütün önlemleri alacaklardır."

[43] Madde 1 [Oy verme hakkı]
"Kadınlar hiç bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın erkekler ile eşit şartlarda bütün seçimlerde oy verme hakkına sahiptir."
Madde 2 [Seçilme hakkı]
"Kadınlar hiç bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın erkekler ile eşit şartlar altında, ulusal hukuk tarafından kurulmuş olup halkın seçtiği bütün kuruluşlara seçilme hakkına sahiptir."
Madde 3 [Kamu hizmetlerinde görevlendirilme hakkı]
"Kadınlar hiç bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın erkekler ile eşit şartlar altında, ulusal hukuk tarafından kurulmuş olan kamu hizmetlerinde görevlendirilme ve kamu görevlerini icra etme hakkına sahiptir."

[44] "Madde 2 – Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir."

[45] Erdinç, s. 129.

[46] Konan, s. 167.

[47] Ailenin korunması başlıklı Madde 41 – "Aile, Türk toplumunun temelidir. ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar." Eşitlik ilkesinin ailede eşler arasında sağlanması bakımından önem arz eder.

[48] Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu hakkında genel bilgiler, s.e.t. 27.01.2019, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/hakkinda.htm.

ilk halinde eşitlik ilkesi "*kanun önünde eşitlik*" başlığı altında şu kelimelerle varlık kazanmıştır: *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar."* İlk fıkrada ayrımcılık yasağının düzenlendiği[49] ve bu kapsamda kadınlar ile erkekler arasında da cinsiyet ayrımı yapılmaksızın kanunun uygulanması kuralı yer almaktadır. 2004 yılında yapılan değişiklikle maddeye şu hüküm eklenmiştir: *"Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür."* Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğu 2004 yılında hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte devlete bu eşitliği sağlama yükümlülüğü veren bir hüküm de eklenmiştir.

2004 yılında Anayasanın "milletlerarası antlaşmaları uygun bulma" başlıklı 90. maddesine eklenen *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır"* hükmünce devlete, taraf olunan uluslararası antlaşmalar doğrultusunda iç hukukunun bu antlaşmalara uyumlu hale getirmesi yükümlülüğü doğmaktadır[50]. 2010 yılında ise bu fıkranın devamına şu hüküm eklenmiştir: *"Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz."* Toplumsal fırsat eşitliğinden yararlanma bakımından kadınlarla erkekler arasında kadınlar aleyhine bir eşitsizlik mevcuttur. Cinsiyet eşitsizliğinin mevcut olduğu sistemde, cinsiyetler arasında toplumsal fırsatlardan yararlanmayı eşit olarak sağlamak adına yapılan ayrımcılık politikaları pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilir. Bu fıkrayla pozitif ayrımcılığın eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmayacağı hüküm haline gelmiştir [51].

Şüphesiz ki toplumda her alanda olmak üzere siyasal alanda da eşitliğin sağlanması demokrasiye yapılan bir yatırım olacaktır. Demokrasi, "halkın halk

[49] Baykal, Meysa, "1982 Anayasası'nda Kadının Yeri", Yükselbaba, Ülker (Editör), *Kadın, Kamusal Alan ve Hukuk*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 2017, s. 144.
[50] Baykal, s. 164.
[51] Sancar Üşür, s. 200.

tarafından yönetildiği bir rejimdir". Toplumun yarısını oluşturan kadınların yönetimde yeterli düzeyde yer almadığı durumlarda ise halkın halk tarafından değil erkekler tarafından yönetildiği bir durum ortaya çıkar ki bu da demokrasiyle bağdaşır bir durum değildir[52].

Toplumun yaşamını ilgilendiren konularda karar alan siyasal karar süreçlerinde toplumun bir parçası olan kadınların da bulunması gerektiği yadsınamaz bir gerçekliktir. Kadınlar kendi yaşamlarını ilgilendiren konuların tartışılmasına, sorunlarının çözümüne bizzat kendilerinin katılması modern demokrasinin sahip olması gereken bir özelliktir[53]. Kadınların sorunlarını ancak bir kadının anlayabileceği gerçeği kadınları temsil edenin bir kadın olması gerektiğini göstermektedir[54]. "Temsil eden" ile "temsil edilen" arasındaki bağlantılı ilişki[55] bu sebeple önemlidir. Çünkü, temsil edilen kadın grubunu temsil eden bir erkek arasındaki bağlantı, temsil edilen kadın grubunu temsil eden bir kadın arasındaki bağlantıdan daha zayıftır. Kadınların kadın tarafından temsil edildiği bir sistemde demokrasinin "kendi yaşamı hakkında karar verme hakkı ya da ilkesinin" varlığını görmek mümkündür[56]. Köy ve mahallelerden başlayarak kadınların yönetimlerde ve karar alma mekanizmalarında temsil edilmesi, gerçek demokrasinin oluşturulmasında en önemli basamaklardan biridir[57].

Cinsiyete dayalı eşitsizliğin siyasal katılım bazında ortadan kaldırılması diğer toplumsal alanları da etkileyerek toplumun her alanında cinsiyet eşitliğinin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Çünkü toplumsal alanları düzenleyen, bunlarla ilgili yasalar yapan siyasal sistemde sağlanan eşitlik, düzenlemeler ve yasalar bakımından da eşitlikçi gelişmeleri tetikleyecek ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin her alanda gerçekleştirilmesine vesile olacaktır.

---

[52] Araslı, Oya, "Siyasal Katılma ve Kadın", T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ile Gazi Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü (Editör), *Hukukta Kadın Sempozyumu*, 1. Baskı, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara 2000, s. 62, 63.
[53] Sancar Üşür, s. 201.
[54] Sancar Üşür, s. 201.
[55] Sancar Üşür, s. 201.
[56] Sancar Üşür, s. 201, 202.
[57] Kadın Muhtarlar Projesi 2018-2019, s.e.t. 28.02.2019, http://ka-der.org.tr/kadin-muhtarlar-projesi-2018-2019/.

B. Siyasal Katılım

İnsanlar varoluşunun ilk evrelerinde en temel ihtiyacı olan beslenmeyi toplayıcılık ve avcılık ile sağlamıştır. İnsanların bu en temel ihtiyacı karşılandıktan sonra ortaya çıkan ikinci temel ihtiyacı güvenlik ve korunma ihtiyacıdır. İnsanlığın bu korunma ve güvenlik ihtiyacı bir takım önemli kurallar ile birlikte insanlar arasında hiyerarşinin oluşmasında etkili olmuştur. Netice itibariyle bu kuralların otorite (egemen) tarafından hiyerarşik düzen içerisinde kullanılması söz konusu olmuştur. Zaman içerisinde bu egemen, oligarşi, monarşi ve demokrasi gibi toplumu yönetme ve güvenliğini sağlama şeklinde kendini göstermiştir. Siyasal katılım, egemenin demokrasi kanalını kullanması neticesinde ortaya çıkan en önemli kavramdır. Zira demokrasi, egemenin toplum yani siyasal içerisinden gelenler tarafından kullanılmasını ifade etmektedir. Kısaca, egemenin demokrasi aracılığıyla topluma kullandırılması, siyasal katılım olarak adlandırılmaktadır[58]. Siyasal katılımı aşağıda etimolojik olarak inceleyecek olursak:

Siyasal sözcüğü siyasi sözcüğüyle aynı anlama gelmektedir ve bu işi yapan kişiye de siyasetçi denmektedir[59]. *Siyaset*, vatandaşların siyasal karar alma sürecine katılabildikleri ve devletin yönetiminde görev alabildikleri *"hükmetme sanatı ve devlet yönetme etkinliğidir"*. Bu tanımın dışında siyasete "iktidar elde etme mücadelesi"[60], "güvenlik ve çıkar odaklı zorunlu bir etkinlik"[61], "ahlaki ve kamusal bir etkinlik"[62] ve "uzlaşma ve mutabakat olarak" bakan filozoflarda olmuştur[63]. Andrew Heywood'da siyaset en geniş tanımıyla şu şekilde yer almaktadır: "*İnsanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir*"[64].

---

[58] Eser, Hamza Bahadır/ Sarışahin, Pınar, "Cinsiyet-Siyasal Katılım İlişkisi: SDÜ Örnek Olayı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, c. 7, sy. 15, y. 2016, ss. 38-58, s. 39.

[59] Siyasal, s.e.t.24.02.2019, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c72c2969de7d0.08175213.

[60] Bu yaklaşımın temsilcisi Niccolo Machiavelli'dir. Bkz. Taşkın, Yücel (Editör), *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 29.

[61] Bu anlayışın kurucuları Thomas Hobbes ve John Locke'dur. Bkz. Taşkın, s. 31.

[62] Pericles bu yaklaşımı savunur. Bkz. Taşkın, s. 32.

[63] Taşkın, s. 22, 36; Heywood, Andrew, *Siyaset*, (Çevirenler: Bölüm 1: Bekir Berat Özipek), 4. Baskı, Adres Yayınları, İstanbul 2011, s. 22, 32.

[64] Heywood, 2011, s. 22.

Siyaset kavramından ne anladığımız bizim nasıl bir toplumda yaşamak istediğimizi göstermesi bakımından önemlidir. Siyaset, *güç kullanma araçlarının ele geçirilip yönetim* yapıldığı bir kavram ise bu *hiyerarşik ve otoriter toplumu* arzuladığımızı gösterir. Ancak siyaset, *konumları ve çıkarları farklı insan gruplarının toplanıp sorunlarına çözüm ürettikleri süreci* tanımlayan bir kavram ise bu *eşitliğe dayalı demokratik bir toplumu* yeğlediğimizi gösterir. Birinci tanım kadınların aleyhine sonuçlar verirken; ikinci tanım kadınların siyasal katılımına olanak sunan ve *kadın erkek eşitliğini sağlayan demokrasi* anlayışına uygun bir tanımdır[65].

Siyasal katılım, karar alma süreçlerine dahil olan birey ve grupların *sayısını ve yoğunluğunu* ifade eder[66]. Bir başka anlatımla bireylerin siyasal sistemle arasındaki ilişki siyasal katılım olarak tanımlanır. Bu ilişkiler siyasal olayları *izlemek ve bilgi edinmek* şeklinde bireyin *pasif katılımı* olarak gerçekleşebileceği gibi *oy vermek, aday olmak ve siyasal karar mekanizmalarında yer almak* şeklinde bireyin *aktif katılımı* olarak da gerçekleşebilir[67].

Siyasal katılımın cinsiyet açısından farklılaşan yönü İslam'ın kabulüyle ortaya çıkmıştır. İlk Türk devletlerinde kadınlar devlet işlerinde önemli hak ve yetkilere sahipken[68] İslamiyet'in kabulüyle kadınların devlet işlerindeki konumunda gerilemeler yaşanmıştır[69]. Batılılaşma hareketinin etkisiyle bu durum 19. yüzyılda, öncelikle kadınların kapalı yaşam tarzından çıkmayı amaçlayan girişimleriyle değişikliğe uğramıştır[70]. Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle yasal olarak kadınların yönetimde yer almalarının önündeki engel kalkmıştır[71]. Bununla birlikte yönetimde söz sahibi olabilmenin bir yolu da siyasi partilerden geçmektedir.

---

[65] Sancar Üşür, s. 199.

[66] Bora, Tanıl/ Ünüvar, Kerem (Editörler), *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü "The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought'un 2. baskısından Türkçeye çevrilmiştir"*, 1. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul 2008, s. 672.

[67] Gökçimen, s. 7.

[68] Büyük Hun İmparatorluğu adına Çin'le ilk barış antlaşmasını imzalayan Mete'nin hatunu yani bir kadındır. Ayrıca kadın yöneticiler o dönemde varolmakta ve siyasi ve idari konularda görüşmeler düzenleyip fikirlerini erkekler gibi özgürce ifade edebilmekteydi. Bkz. Yumlu, Konca/ Belkıs, Özlem, *Kadın ve Siyaset*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2017, s. 53.

[69] Yumlu ve Belkıs, s. 53; Talaslı, Gülay, *Siyaset Çıkmazında Kadın*, 1. Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996, s. 51.

[70] Talaslı, s. 53, 54.

[71] Talaslı, s. 55 vd.

Siyasal sistemin niteliği ne olursa olsun çağdaş toplumlarda siyasi partiler önemli bir yere sahiptir. Siyasi partiler iktidarı elde ederek yönetimde söz sahibi olmayı amaçlayan kuruluşlardır[72]. Kadınlara seçme ve seçilme, siyasi partilere üye olma haklarının tanınması siyasal hayata aktif katılımının sağlanması bakımından temel teşkil etmektedir[73]. Kadınlara siyasal hakların tanınmasıyla, ulus egemenliği anlayışında siyasal katılım, tüm halkı kapsayacak şekilde gerçekleşmiştir[74].

II. Dünya'da Kadın Hareketleri

Dünyada kadın hareketleri denilince akla ilk gelen olgulardan birisi olan Fransız Devrimi ile sadece yükselen burjuva sınıfı için değil, bütün insanlık ve bu insanlığın içerisinde önemli bir yere sahip olan kadınlar için de özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi temel insan hakları ve ilkeleri kendini göstermiştir[75]. Ancak kadınlar için de Fransız Devrimi ile söz konusu olan bu ilke ve temel insan hakları ulus devletlerin kurulum aşamasında anayasalarında kendine yer edinememiştir. Başka bir ifadeyle yeni devlet ve toplum biçimlerine yön verecek sözleşme vasfındaki anayasalarda, erkeklerin hâkim ve belirleyici olduğu, kadınların ise dışlandığı ve bu ilke ve haklardan mahrum edildiği bir durum oluşturulmuştur[76]. Bu sebeple kadınların siyasal ve diğer temel insan haklarını elde etmeleri, Fransız Devrimin hemen sonrasında olamamış, ta ki Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen olaylar neticesinde mümkün olabilmiştir.

Kadınlar aile ve toplumdaki konumlarını sorgulayarak, toplumsal yaşamda farklı bir statü elde etmek amacıyla taleplerde bulunmuşlardır[77]. Kadınların siyasal haklarını ve diğer temel haklarını elde etme mücadelesi, Avrupa kıtasında Fransız Devriminden de önce gelişen 15.-17. yüzyıllarda

---

[72] Talaslı, s. 74.
[73] Konan, s. 161.
[74] Yüceer, Saime, "Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 14, y. 2008, ss. 131-151, s. 145.
[75] Çakır, Serpil, *Erkek Kulübünde Siyaset Kadın Parlamenterlerle Sözlü Tarih*, 1. Baskı, Versus Yayınları, İstanbul 2013, s. 71, 72.
[76] Çakır, 2013, s. 73.
[77] Çakır, Serpil, "Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını", Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak- Eşit Katılım*, 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul 1991, s. 132.

vuku bulan olaylar ile başlamıştır. Gerçekleşen bu olaylar ile 'cadılık' suçlamasıyla büyük çoğunluğu kadın olan kişiler hakkında cadılık avı hadisesi yaşanmıştır. Bu yaşanan hadise ve bunu takip eden olaylar kadınların haklarını elde etmek için vermiş oldukları mücadelenin ne kadar eski bir tarihe dayandığını göstermektedir[78]. Avrupa kıtası genelinde yaşanan bu kadın karşıtlığının benzeri Amerika Kıtası'nda da yaşanmıştır. Nitekim 1870'li yıllarda Susan Anthony isimli kadın aktiviste, Kongre seçimlerinde oy kullanarak yasayı çiğnediği için ceza verilmiştir[79].

Çağlar öncesinde kadınların aleyhine oluşan ve tarih boyunca gelişen felsefi düşünce sebebiyle kadınların siyasal haklarını ve diğer temel haklarını elde etme mücadelesi 18. yüzyıla kadar görülememiştir. Ancak bu mücadelenin başlayabilmesi aşağıda belirteceğimiz üzere 18-19. yüzyılda mümkün olabilmiştir. Bunun altındaki sebeplere bakmak kadınların haklarını ve özellikle de kadınların siyasal haklarını elde etme mücadelesinin anlaşılması bakımından çok önemlidir. Kadın imgesinin, bilimin gelişmesinde çok önemli bir yere sahip olan felsefe içerisinde kendisine yer bulamaması, bulsa bile sadece bir araç olarak görülmesi dolayısıyla en başta kadınların erkeklerle eşit tutulmamasına, eril dilin hâkim olmasına ve ataerkil geleneğin etkinliğinin söz konusu olmasına yol açmıştır[80].

Kadınların haklarını elde etme mücadelesinin başlamasından önce Batıda ve aynı zamanda Hristiyanlıkta da hâkim olan anlayışın temelinde Antik Yunan filozoflarının büyük etkisi olmuştur. Bu filozoflar arasından fikirleriyle en büyük etkisi olan Aristoteles, kadının erkeğe tâbi bir varlık olduğunu belirtmiştir. "Kadınların belli bazı niteliklerden yoksunlukları dolayısıyla kadın olduklarını" ifade etmiştir[81]. Hatta Aristoteles daha da ileri giderek kadınları insan vasfından ayrılmış ucubeler olarak tasvir etmiştir. Antik Yunan filozoflarının fikirlerinden esinlenen Orta Çağ Hristiyan Batı Dünyası, bu filozofların belirtmiş olduğu aşağılık, kötülük, şeytanilik ve yüzeysellik olarak

[78] Çakır, 2013, s. 74.
[79] Çakır, 2013, s. 73.
[80] Kılıç, Muharrem, "Tarihsel Örneklemleri Üzerinden Felsefenin Eril Dilinde Yurtsuzlaşan Kadın", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi,* c. 1, sy. 2, y. 2015, ss. 61-77, s. 65.
[81] Jenainati ve Groves, s. 5.

görülen kadın imgesi daha da derinleştirilerek kadınların toplumun arka planına itilmesine ve onların hak mücadelesinin gecikmesine yol açmıştır[82].

Fransız Devriminden sonra başlayan ulus devlete geçiş sürecinde, kadınlar birçok kadın örgütleri kurarak haklarını arama noktasında yeni strateji ve mücadele taktikleri oluşturmuşlardır[83]. Bu yönde İngiltere'de Emmeline Pankhurst tarafından 1903'te *"Women's Social and Political Union"* yani "Kadınların Sosyal ve Politik Birliği" kurulmuştur. Kurulan bu birlik tarafından bu yönde ve bu amaç doğrultusunda *"Votes for Women"* yani "Kadınlar İçin Oy" dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler önemli ve güzel sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlardan en önemlilerinden bir tanesi de *"Hyde Park'ta"* 1908'de üç yüz bin kadının katılımıyla gerçekleştirilmiş olan bir yürüyüştür. İngiltere'deki bu gelişmelerin en önemli sonucu ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1918'de 30 yaşın üzerinde, mülk sahibi veya mülk sahibi ile evli üniversite mezunu ya da haftada beş pound gelir getiren bir işte çalışan kadınlara oy hakkı verilmesidir[84].

Amerika kıtasında ise aynı olaylar eş zamanlı olarak ABD'li kadınlar tarafından yaşanmaya başlanmıştır. Amerika'da yaşanan bu gelişmelerin önemli sonuçlarından birisi olarak New Yorklu kadın işçilerin 8 Mart 1857'de greve gitmeleri gösterilebilir. Daha sonra greve gidilen bu tarih II. Kadın Enternasyonali'nin Kopenhag'daki 1910'da yapılan toplantısında, uluslararası kadın günü olarak kabul edildi. Bu yönde Birleşmiş Milletler Örgütü de 1975'te 8 Mart'ın uluslararası kadın günü olduğunu tanımıştır[85].

Birleşmiş Milletler açısından ise BM Dünya Kadın Konferansları sırasıyla ilki Mexico'da (1975), ikincisi Kopenhag'da (1980), üçüncüsü Nairobi'de (1985), dördüncüsü Pekin'de (1995), beşinci ve devamı konferanslar New York'ta (2000, 2005, 2010, 2015) gerçekleştirilmiştir[86]. Bunlar da dünyadaki kadınların vermiş olduğu mücadeleler sonucunda ortaya çıkan çok önemli gelişmelerdir.

---

[82] Kılıç, s. 66.
[83] Çakır, 2013, s. 79.
[84] Çakır, 2013, s. 79; Jenainati ve Groves, s. 66, 67.
[85] Çakır, 2013, s. 80; Jenainati ve Groves, s. 21, 22.
[86] Dünya Kadın Konferansları, s. e. t. 28.04.2019, http://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women; Oral, Zeynep, *Kadın Olmak*, 23. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010, s. 285.

Batı ve Amerika kıtasında yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan sonuçlar Batı dışındaki ülkeler olan Rusya, Çin gibi ülkelerde de kendini gösterdi. Buralarda da kadınlar oy hakkı ve diğer hakları için pek çok mücadele vermişlerdir. Örneğin, Rusya'da kadınlar oy kullanma hakkını 1917'de elde etmişlerdir[87].

Sonuç olarak, yukarıda anlatılan çeşitli ülke örneklerinden de kadınların siyasal haklarını elde etme mücadelesinin yıllar önce başladığını ve yüzyıllar boyunca devam ederek günümüze geldiğini görmekteyiz. Netice ile kadınlar bu mücadelesiyle oy kullanma hakkını ve diğer siyasal haklarını elde edebilmişlerdir[88].

[87] Çakır, 2013, s. 81.
[88] Çakır, 2013, s. 101; Jenainati ve Groves, s. 72.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE
KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI

I. Türkiye'de Kadının Siyasal Hayata Katılımının Tarihçesi

Cumhuriyet öncesinde kadınların siyasal hakları gündeme pek gelmemiş[89], esasen Cumhuriyet'in ilanından sonra daha sık konuşulmaya ve tanınmaya başlanmıştır[90]. Kurtuluş Savaşı'nda cephede kaybedilen binlerce erkek dolayısıyla 1923 yılında, 1909 Kanun-i Esasi'de yer alan her 50.000 erkek nüfusunun bir milletvekili seçme[91] imkânı kalmamıştı. Bu da TBMM'de bazı milletvekillerince "kadınların da seçmen nüfusu içerisine dahil edilmesi" konusunun gündeme getirilmesine sebep olmuştur. Ancak kadınların lehine savunma yapan bu milletvekilleri hakarete uğramıştır ve ne yazık ki parlamentonun buna hazır olmadığı gerçeğiyle karşılaşılmıştır[92].

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk toplumunda gerçekleşen büyük bir değişimle birlikte Atatürk'ün yaptığı reformlar sayesinde de kadınlar birçok yurttaşlık haklarının yanında siyasal haklarını da kazanmıştır[93]. Kadınlara siyasal haklarının verilmesinde kadınların da rolü yadsınamaz bir gerçekliktir. Kurtuluş Savaşı'nın, kadınları toplumsal ve politik yaşama çekmesinin kadına kattığı bilinçsel farkındalığın[94] da etkisi olmalı ki; kadınlar, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra *"Kadınlar Halk Fırkası"* adıyla bir siyasi parti kurmak istemiştir[95]. Ancak buna izin verilmemiştir, bunun yerine bir dernek kurma

---

[89] II. Meşrutiyet'te kadınlar parlamentonun açılış görüşmesini izlemeyi talep ettiler, kabul edilmediği takdirde eylem yapacakları tehdidinde bulundular. Bu, doğrudan bir siyasal hak talebi olmasa da bu yolda yapılan önemli bir girişimdir. Bkz. Çakır, 2013, s. 94. Bir başka önemli gelişme ise, 1913 yılında Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin kurulmasıdır. Dernek 1921 yılında kadınların seçme ve seçilme hakkını gündeme almıştır. Bkz. Gökçimen, s. 15.

[90] Kaplan, Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 139.

[91] Bahsi geçen madde: "MADDE 65.- Heyeti Mebusanın mıktarı âzası tebaai Osmaniyeden her ellibin nüfus zükûrda bir nefer olmak itibariyle tertip olunur."

[92] Kaplan, s. 190.

[93] Gökçimen, s. 48.

[94] Tekeli, Şirin, *Kadınlar ve Siyasal/Toplumsal Hayat*, Yerli Araştırmalar Dizisi, 1. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 1982, s. 204.

[95] Tekeli, Şirin, *Feminizmi Düşünmek*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 338; Çakır, 2013, s. 99; Gökçimen, s. 20.

hakkı tanınmıştır. Adı *"Türk Kadınlar Birliği"*[96] olan dernek bir ilki temsil etmektedir. Şöyle ki, 1924 yılında kurulan dernek kadınların siyasal hakları için çalışan ilk kadın derneğidir[97]. Kuruluş tüzüğünde amacı, kadınların siyasal haklarını kazanması şeklinde belirtilmektedir[98]. Dernek bu amaçla birçok şehirde kadınlara oy hakkı ve yerel seçimlere katılma hakkı verilmesi için faaliyetlerde bulunmuş[99] ancak ne yazık ki 1930 yılına kadar böyle bir hak elde edilememiştir. Şunu da belirtmekte yarar vardır ki 1927 yılında yapılan parlamento görüşmelerinde kadınların siyasi hak talepleri konuşulurken daha yumuşak bir hava seyretmiştir; 1923 yılındaki görüşmede karşılaşılan hakaret olaylarına rastlanmamıştır[100].

Kadının siyasal haklarının kazanılması mücadelesinde *Türk Ocaklarının* varlığını da belirtmeden geçmemek gerekir. Türk Ocakları kadınlara siyasal haklarının tanıtılması noktasında faaliyetlerde bulunmuştur[101]. 1926 yılında kadınlara siyasi hak vermenin zamanının geldiğine yönelik söylemler Türk Ocakları'nda yapılan toplantılarda dile getirilmiştir[102].

Kadınların siyasal hakları içerisinde kazandığı ilk zafer 20 Mart 1930 yılında "*Belediye seçimlerine katılma ve Belediye meclislerine üye olma"* hakkıdır. Bu tarihte toplanan parlamentoda Belediye Kanunu görüşülürken kadınların belediye seçimlerine katılması gündeme gelmiş ve akabinde parlamentoya kanun tasarısı sunularak 316 milletvekilinden 198'inin oyuyla kabul edilmiştir[103]. Böylece kadınların Belediye seçimlerine katılmasında kanunen bir engel kalmamıştır[104]. 3 Nisan 1930 yılında yapılan Belediye seçimlerinde kadınlar ilk defa oy kullanmıştır[105].

---

[96] Tekeli, 2017, s. 338, 38; Çakır, 2013, s. 99; Gökçimen, s. 20.
[97] Bununla birlikte gerek siyasal haklar için gerekse yardımlaşma için olsun daha birçok kadın derneği kurulmuş ve birçok kadın dergisi çıkarılmıştır. Bkz. Çakır, 2013, s. 95.
[98] "TKB ilk kurulduğunda siyasal nitelik taşıyan etkinliklerinin yanı sıra aile içinde ve toplumda, meslek yaşamında ve zihinsel alanda kadının yükselmesi uğruna çaba göstermek, uygarlık ve ilerleme anlayışı içinde genç kuşakların eğitimine çalışmak ve yoksul kadınlara yardımcı olmak biçiminde amaçları da üstlenmiştir" Bkz. Demiray, Emine, "Kadın Hareketi ve Örgütlenme", (Editör) Gürsel Yaktıl Oğuz, *Toplumsal Yaşamda Kadın*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2009, s. 191.
[99] Zihnioğlu, Yaprak, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2003, s. 141.
[100] Kaplan, s. 191.
[101] Kaplan, s. 164.
[102] Kaplan, s. 163.
[103] Kaplan, s. 172, 191.
[104] R.G.: 14.04.1930, 1471 sayılı Belediye Kanunu:
İntihap etmek şartları

Akıllara şöyle bir soru da gelmiyor değil: Kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verilirken milletvekili seçilme hakkı neden verilmedi? Tezer Taşkıran'a göre böyle olmasının sebebi "*halkın bu yeniliklere hazırlanması amacıyla özenli bir sıra takip edilerek bu hakların verilmesi gerektiğidir*"[106]. Tekeli ise bu durumu "*Atatürk ve çevresinin bu hakları aynı anda tanımayı uygun bulmamasına*" bağlamaktadır[107].

26 Ekim 1933**,** kadınların "*Muhtar ve İhtiyar Meclislerine seçilme"* hakkını elde ettiği diğer önemli bir tarihtir[108]. Bu gelişmeyle de yerel yönetimlerin bir diğer kolu olarak niteleyebileceğimiz muhtarlık seçimlerinde kadınların da bulunmasında yasal bir engel kalmamıştır[109].

Madde 23 — Belediye intihaplarında rey sahibi olmak için:
1 — Türk olmak,
2 — İntihap başlamadan evvel lâakal altı aydan beri
beldede ikamet etmekte olduğunu vesaik ile ispat etmek,
3 — 18 yaşını bitirmiş olmak,
4 — Ağır hapis cezasına mahkûm olmamk,
5 — Hidematı ammeden memnu bulunmamak,
6 — Hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti sui istimal, iflâs gibi
muhilli haysiyet suçlarla mahkûm bulunmamak lâzımdır.
7 — Silâh altında bulunan askerler, jandarmalar, zabitler
ve polisler, askerî memurlar belediye intihabına karışmazlar.
İntihap olunmak şartları
Madde 24 — Belediye meclisine aza intihap olunmak için:
1 — Türk olmak,
2 — 23 üncü maddenin 2 inci fıkrasındaki evsafı haiz
bulunmak,
3 — Hidematı ammeden mahcur olmamak,
4 — 25 yaşını bitirmiş olmak,
5 — Türkçe okur yazar olmak,
6 - 23 üncü maddenin 4,5,7 inci fıkralarında yazılan suçlardan
birile mahkûm olmamak;
7 — Belediyeye ait bir işin mukavili, müteahhidi veya
bunların kefil ve şeriki ve yahut bu cihetlerden borçlu bulunmamak
lâzımdır.
8 — Silâh altında bulunan askerler, jandarmalar, zabitler,
polisler, askerî memurlar belediyeye aza intihap olunmazlar.
(Manevrada talim için ihtiyat zabitanının silâh altım alınması
müstesnadır).

[105] Çakır, 2013, s. 125; Gökçimen, s. 20.

[106] Taşkıran, Tezer, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, 1. Baskı, Başbakanlık Basımevi, İstanbul 1973, s. 129.

[107] Tekeli, 1982, s. 212.

[108] Kaplan, s. 172.

[109] R.G.: 26.10.1933, 2329 no'lu 442 sayılı köy kanununun 20 inci ve 30 uncu maddelerinin değiştirilmesine dair kanun:
Madde 1 — 442 sayılı köy kanununun 20 inci maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir: Her köyde bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi bulunur. Köyde 24' üncü maddeye göre köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeğe hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği derler. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan

5 Aralık 1934 günü kadınlar için diğer önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu önemli günde kadınlar *"mebus seçmek ve seçilmek"* hakkına kavuşmuştur. İsmet İnönü'nün de içinde bulunduğu yüz doksan iki kişinin TBMM'ye sunduğu "Anayasa Seçim Kanunu'nun ilgili maddelerinde" değişiklik yapılmasını içeren önergeler iki yüz elli sekiz milletvekilinin oybirliğiyle kabul edilerek 1924 Anayasası'na eklenmiştir[110]. Yapılan değişiklikle seçme hakkı için "*On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir*"[111] Anayasa hükmünün yeni hali "*Milletvekili seçmek, yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk'ün hakkıdır"*[112]; seçilme hakkı için ise "*Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebus intihap edilmek salahiyetini haizdir*"[113] hükmünün yeni hali "*Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk milletvekili seçilebilir"*[114] şeklini almıştır. Belirtilen Anayasa hükümlerinin ilk hali cinsiyet yönünden bir sınırlama yaparak ve sadece erkeklere bu hakları tanımıştır. Yapılan değişiklikle birlikte cinsiyet yönünden bu sınırlama ortadan kaldırılmıştır. Bu, kadın erkek eşitliğini gerçekleştirmek adına yasal yönden atılan önemli bir adım olmuştur[115]. En azından cinsiyet açısından engelin aşılması yönünden önemli bir gelişmedir[116].

Görüldüğü üzere kadınlara verilen bu haklar yerelden genele doğru bir seyirde aşamalı olarak verilmiştir[117]. Ancak kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinde Türkiye, yaşanan bu gelişmeler bazında biraz geç kalmış olsa da Türkiye bu hakları Amerika, Avrupa ve Asya'daki birçok ülkeden önce hatta Türkiye'den daha gelişmiş ve daha demokratik ülkelerden önce[118] kabul etmesinin yanında aynı zamanda bu hakları veren ilk İslam ülkesi olmuştur[119].

---

doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı ihtiyar meclisinin başıdır.

[110] Tekeli, 2017, s. 177.

[111] İlgili10. maddenin ilk halidir. Erkeklere oy hakkı 1877'de sadece emlak sahibi olanlara tanınmış, 1908'de ise belli bir miktar vergi veren erkeklerde buna dahil edilmiştir. 1908'de gerçekleşen ilk genel seçimlerde bu niteliklere sahip erkekler oy kullanmıştır. 1923'ten sonra kabul edilen Anayasa'da ise erkeklere yönelik bu kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bkz. Çakır, 2013, s. 102.

[112] İlgili 10. maddenin yeni hali.

[113] İlgili 11. maddenin ilk hali.

[114] İlgili 11. maddenin yeni hali.

[115] Tekeli, 2017, s. 177.

[116] Tekeli, 2017, s. 177.

[117] Yüceer, s. 143.

[118] Tekeli, 2017, s. 180.

[119] Kurnaz, Şefika, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, 1. Baskı, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s. 255.

İlaveten, 1934 yılında, kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu ülke sayısının 28 olması da Türkiye'nin lehine bir hususdur[120].

Atatürk "bu hakkın kadınlara lütuf olarak verilmediğini; kadınların Kurtuluş Savaşı'nda gösterdikleri mücadelenin onların bu haklara layık olduğunun ispatı" olduğunu söylemiştir[121]. Atatürk kadının siyasal haklarındaki bu gelişmelerin yerinde olduğunu belirterek kadınların yeteneklerini de şu sözlerle vurgulamıştır:

"Türk kadınlarına toplumsal ve siyasal hayatta bütün milletlerin üstünde yer verilmiştir. Çarşaf içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk Kadınını artık tarihlerde aramak gereklidir. Evde ve iş hayatında başarılı olan, siyasi hayatta Belediye seçimlerinde tecrübe kazanan Türk Kadını bu kez de milletvekili seçmek ve seçilmek haklarının en büyüğünü elde etmiştir. Medeni memleketlerin birçoğunda, kadından esirgenen bu hak bugün Türk kadınının elindedir ve onu yetkiyle başarılı bir şekilde kullanacaktır. Siyasal ve toplumsal hakların kadın tarafından kullanılmasının insanlığın saadeti ve prestiji açısından gerekli olduğuna eminim"[122].

1935 yılında yapılan beşinci dönem parlamento seçiminde 18 kadın[123] parlamentoya girerek toplam sayısı 395 olan milletvekillerinin %4,5'lik kısmını oluşturmuştur[124]. O dönemde Fransız kadınları bu hakka sahip değilken, bu hakka sahip İngiliz kadınları ise parlamentoda %2,4 oranında yani ülkemizdeki orandan düşük bir oranda yer almaktaydı[125]. Bu durum, Türkiye'de bu hakların verilmesinin ardından yapılan seçimlerde, başlangıç için ideal bir orana sahip olunduğunu göstermektedir.

Atatürk'ün kadınlara bu siyasi hakları vermesinin nedenini Tekeli, "Türkiye'deki tek parti rejiminin Avrupa'daki tek partili faşist rejimlerden farkını vurgulamak amacıyla yaptığı"[126] şeklinde yorumlamaktadır. Avrupa faşizmlerinin birçok haklarla birlikte kadınların büyük mücadelelerle kazandığı

---

[120] Konan, s. 169.
[121] Konan, s. 168.
[122] Türk Kadını ve Kadın Hukukunda Devrim, s.e.t. 13.02.2019, http://www.atam.gov.tr/duyurular/turk-kadini-ve-kadin-hukukunda-devrim ; Atatürk ve Türk Kadını, s.e.t. 13.02.2019, http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/ataturk-ve-turk-kadini/.
[123] 1935'te yapılan seçimlerde 17 olan sayı 1936 ara seçimiyle 18'e çıkmıştır. Bkz. Çakır, 2013 s. 104.
[124] Tekeli, 2017, s. 320; Çakır, 2013, s. 125.
[125] Gökçimen, s. 49.
[126] Tekeli, 2017, s. 179.

haklarını geri alması göz önüne alındığında, Türkiye'nin tek parti rejimine rağmen demokrasinin tohumlarının var olduğunu vurgulamak[127] amacıyla böyle bir adım attığını düşünmektedir. Ancak Atatürk en büyük mücadelelerinden birini kişiselleşmiş yönetime karşı vermiş ve bu yola tekrar dönülmemesi için radikal önlemler almıştır[128]. Kaldı ki kadın hareketinin temsilcilerinin de savunduğu ve Atatürk'ün de benimsediği bir görüşe göre "*Osmanlı devletinde gerçekleştirilen reform hareketlerinin başarısızlığının nedenleri arasında kadınların sürecin dışında bırakılmış olmaları da yer almaktadır*." Bu reformların yapılmasında, kadınlara siyasal hayata katılmaları için tanınan siyasal hakların verilmesinde başlıca amaç çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak fikridir. Rejimi meşrulaştırmak için kadınlara siyasal hakların tanındığı düşüncesi değinilen noktalardan bakılırsa ulaşılması mümkün bir sonuç olarak gözükmemektedir[129]. Atatürk kadınlarla erkekler arasında siyasal alanda yaşanan çağ dışı zihniyetin ürünü bu eşitsizliği, aşamalı olarak kaldırmıştır[130].

Cumhuriyet'in ilk yıllarında mevcut olan siyasi partilerin kadınlara karşı tutumlarına değinecek olursak: Cumhuriyetin ilk partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin beyannamesinde (8 Nisan 1923) kadınlara ait madde bulunmazken sonraları yönetmelikte (9 Eylül 1923) cinsiyet ayrımı yapılamayacağı yer almaktadır. Hatta kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verilmeden önce partiye kadın üye kabulü kararlaştırılmıştır. Kısa sürede partiye üye kadın sayısı artarak 1935 yılında partinin kadınlar şubesi kurulmuştur[131]. 1924 yılında kurulup 1925 yılında kapatılan inkılap karşıtı Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin ise kadınlarla ilgili hiçbir programı olmamıştır[132]. 1930 yılında muhalefet grubu oluşturulmak amacıyla kurulan üçüncü parti Serbest Cumhuriyet Partisi ise, pek çok kadının partiye katıldığı ve yerel seçimlerde listesinden aday olduğu, siyasi hakların kullanımında etkili olan bir partidir. Ancak seçimlerde beklenen sonuçlar alınamamıştır[133]. 1946

[127] Tekeli, 2017, s. 179.
[128] Yüceer, s. 145.
[129] Yüceer, s. 145.
[130] Yüceer, s. 147, 148.
[131] Kaplan, s. 197, 198.
[132] Kaplan, s. 199.
[133] Kaplan, s. 199, 200.

yılında Ulusal Kadın Partisi adıyla bir parti kurulmuş ancak bu parti fazla varlık gösterememiştir[134].

II. Türkiye'de Kadının Siyasal Hayata Katılım Yolları

Türkiye'de yürürlükte olan yasalara baktığımızda, kadınların siyasal hayata katılımına engel bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak siyasal hayata katılımda kadınlar düşük seviyede yer almaktadır[135]. Seçim sonuçlarından alınan verileri göz önüne aldığımızda kadınların siyasal hayata katılımı için yasalarla kazanmış olduğu bu hakların çoğunlukla şekli ve kâğıt üstünde olduğunu görmekteyiz[136].

Türkiye'de siyasal katılımda yaşanan kadın-erkek arasındaki fırsat eşitsizliği[137] bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların siyasal hayata katılımı erkeklerle aynı seviyede değildir. Özellikle de seçilme hakkından yararlanma ve karar mekanizmalarında yer alma konusunda kadınların oranı erkeklerin oranından düşüktür[138]. Bu sorunun temelinde erkek egemen toplum yapısının mevcut olması ve etkili bir kadın örgütlenmesinin mevcut olmaması bulunmaktadır[139].

A. Oy Kullanma Hakkı

Anayasamızın 2. maddesinde belirtildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına saygılı, demokratik bir hukuk devletidir[140]. Demokratik hukuk devletinde her yurttaş oy kullanarak yürütmeyi oluşturan kişileri seçip dolaylı yoldan yönetime katılmaktadır[141]. Yine Anayasamızın 67. maddesinde cinsiyet ayırt edilmeksizin vatandaşların seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma ve

---

[134] Kaplan, s. 201.
[135] Gökçimen, s. 51.
[136] Aydın ve Kahraman, s. 48.
[137] Gökçimen, s. 42.
[138] Gökçimen, s. 8.
[139] Yüceer, s. 148.
[140] "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir."
[141] Koç, Esra/ Kaya, Ayşegül, *Kadının El Kitabı Yasalardaki Haklarımız*, 1. Baskı, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul 2006, s. 115.

halkoylamasına katılma haklarının var olduğu belirtilmiştir[142]. Seçme ve halkoylamasına katılma hakkını kullanabilmek için kadınlar açısından baktığımızda; 18 yaşını doldurmak gerekir, Türk vatandaşı olmak, askeri öğrenci olmamak ve taksirli suçlardan hüküm giymek hariç, ceza infaz kurumunda bulunan hükümlü olmamak gerekir.

Türkiye İstatistik Kurumu'ndan edindiğimiz verilere göre 2018 yılında yapılan genel seçimlerde 56.322.632 seçmenin 28.589.477'si kadındır[143]. Kadınların oy kullanma oranı toplam seçmenlerin %51'ini oluşturmaktadır.

Kadınların kullandıkları oyun yönü ailedeki erkeklerin yani baba, koca ya da oğlun etkisi altında kaldığı, özgürce oy kullanamadıkları iddia edilmektedir[144]. Ancak Ayşe Ayata'ya göre bu, kadınların erkeklerle aynı ortamı paylaştığı için eşlerin birbirlerini etkilemesinden kaynaklanan doğal bir durumdur. 1978-1988 arasında yaptığı çalışmaların sonucuna göre oy kullanma, temsil hakkının tersine aile dışı yaşamı etkilemediği için kadınların çoğu oylarını eşlerine danışmadan kullanmaktadır[145].

Yaş, evlilik ve çalışma durumu kadınların seçimlerde oy kullanma faaliyetlerini etkilemektedir[146]. Tekeli'nin 1982 yılında yaptığı tez çalışmasında yer alan araştırma faaliyeti sonucunda, evli kadınların bekar veya

---

[142] II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları
Madde 67 – Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.
(Değişik fıkra: 23/7/1995-4121/5 md.) Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.
(Değişik fıkra: 23/7/1995-4121/5 md.) Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir. Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.
(Değişik fıkra: 23/7/1995-4121/5 md.) Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutuk evlerinde oy kullanılması ve oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilir ve görevli hakimin yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır.
(Değişik fıkra: 23/7/1995-4121/5 md.) Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.
(Ek fıkra: 3/10/2001-4709/24 md.) Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.
[143] TUİK, s.e.t. 24.02.2019, https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secimsecmen.zul.
[144] Koç/ Kaya, s. 115.
[145] Ayata, Ayşe Güneş, "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", Tekeli, Şirin (Derleyen), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 263.
[146] Tekeli, 1982, s. 238.

dul kadınlara göre; çalışma hayatında yer alan kadınların da çalışmayan kadınlara göre daha yüksek bir oranla seçimlerde oy kullandığı görülmektedir[147].

B. Temsil Hakkı

Siyasi temsil, bir bireyin ya da karakteristik bir grubun ya da geniş halk kitlelerinin çıkarlarını savunmaktır[148]. Anayasamızın 76. maddesinde milletvekili seçilme hakkı yer almaktadır[149]. Buna göre 18[150] yaşını dolduran her Türk'ün milletvekili seçilme hakkı vardır. Buna engel olacak durumlar devam eden fıkralarda sayılmıştır. Bunun dışında bu hakkın kullanımı ne cinsiyet sebebiyle ne de başka bir sebeple engellenemez.

Demokratik siyasal sistemlerde temsilciler, halkın talep ve beklentilerini siyasal siteme aktarırken, ülke siyasetini yönlendirmelerinin yanında halkın temsilcileri olmaları açısından önemli bir konumda bulunmaktadırlar[151]. Ancak kadınların çerçevesinden bakıldığında halkı temsil etme düzeyinin düşük olduğu gözlemlenmektedir. Yasalarda kadınların siyasal hayata katılımı için gerekli düzenlemeler yer almasına rağmen özellikle de temsil hakkının kullanılması noktasında düşük bir katılımın olmasının birkaç nedeni vardır. Bunlardan biri toplumsal rol dağılımında kadınların payına ev işi yapmak ve çocukların bakımı düşerken erkeklerin baskısıyla da kadınlar siyasi ortamdan uzak durmaktadır. Diğer bir nedeni siyasal katılımın belli bir ölçüde

---

[147] Tekeli, 1982, s. 238-255.

[148] Heywood, Andrew, *Political Theory An İntroduction*, third edition, Published by Palgrave Macmıllan, New York 2004, s. 233.

[149] Milletvekili seçilme yeterliliği
Madde 76 – Onsekiz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.
En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, askerlikle ilişiği olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, Resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.
Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

[150] Daha önce 25 olan yaş şartı 2017 yılında 18'e düşürülmüştür. Dolayısıyla da olsa kadınların parlamentoya girme ihtimali artmıştır.

[151] Aydın ve Kahraman, s. 49.

"bilgi ve eğitim" gerektirmesinden dolayı kadınların eğitim oranının düşüklüğü nedeniyle de siyasette yer alamamasıdır. Eğitimin yanında siyasi faaliyetlerde bulunabilecek "yeterli zamanı[152] ve maddi imkanı" da olmayan kadın siyasal hayata katılamamaktadır. Ayrıca "kadınlar arasında dayanışmanın yetersizliği", kadının kadına oy vermeyişi de kadının siyasal hayata katılımını engellemektedir[153]. Kadınların siyasette yer alamamasının bir başka nedeni de "özgüven eksikliğidir"[154]. Siyasal hayatta başarılı olabileceğine inanmayan kadın da kendini geri planda tutmaktadır.

Bununla birlikte seçilme hakkını kullanarak bir yerlere gelmiş kadınların sayısı çok azdır. Bu da gösteriyor ki bu haklar sadece yasalarda mevcut iken; uygulamada bu hak simgesel[155] bir görünümdedir. Bunun sebebi toplumsal yapıdan, toplumsal zihniyetten kaynaklanmaktadır. Toplumsal konumları belirleyen kurallar ne yazık ki kadının konumunu eve atfettiği için evin dışına çıkma cesaretini kolay kolay hiçbir kadın gösterememektedir[156]. Kadınlar geleneksel olarak aile içinde kendilerine bir yaşam alanı edinmekte, orada kendisine yüklenen annelik, ev işleri sorumluluklarını yerine getirerek bu alanın dışına, kamusal alana çıkamamakta ve dolayısıyla siyasi iktidar mücadelesine katılamamaktadır[157].

Kadınların geleneksel rolleriyle siyasal hayata katılımın bağdaşmadığı bir toplumda siyasal hayata katılmak isteyen kadın ise erkek egemen toplum zihniyetiyle savaşmak zorunda kalmakta ve kendisine yüklenen bu görevlerle, aile hayatıyla siyasal hayatı bir arada yürütmek zorunda kalmaktadır[158]. Bunun yanında siyasette yer alan kadın profilleri de çoğunlukla simgesel bazda rollerle varlık sahibidir. Şöyle ki Çakır siyasette üç tip kadın profilini vurgulamıştır. İlk grup kadınlar "*erkek politikacıların güvenilir bulduğu, seçici parti yöneticilerinin arkadaşı, sekreteri gibi kadınlardır*". Bunlar kendilerini seçen yöneticilerin sözlerinden çıkmayan, kadınların haklarını savunmayı

[152] Kurumsallaşmış siyasette, büyük çaplı rekabet uzun ve sürekli çalışmayı, hatta geceleri de çalışmayı gerektirdiğinden kadının katılımı zorlaşmaktadır. Bu da kadınlardan beklenen özel yaşama ilişkin taleplerle, annelik, ev işi gibi, büyük oranda çatışmaktadır. Bkz. Ayata, s. 265.
[153] Araslı, s. 63, 67.
[154] Sancar Üşür, s. 217.
[155] Tekeli, 2017, s. 178.
[156] Tekeli, 2017, s. 180.
[157] Tekeli, 2017, s. 180; Konda, s. 11, 12.
[158] Gökçimen, s. 41.

tercih etmeyen gruptur. İkinci grupta, "*baskın parti yöneticilerinin seçtiği iyi niyetli, siyasal desteği olmayan deneyimsiz kadınlar*" yer alır. Bu tür kadınların kadın haklarını savunması ileri tarihler için ilk gruba göre daha olasıdır. Üçüncü grupta ise "*parti ideolojisini savunma becerileri sayesinde seçilen kadınlar*" yer alır. Kadın haklarını benimsemişlerse, asıl savunma noktaları parti ideolojisinin yanında kadın haklarını da savunabilirler[159].

Kadınların siyasal sistemden beklentileri ve bu beklentiler doğrultusunda çözümler üretilmesi, siyasal sisteme bakış açılarını yansıtarak kendilerini ifade edebilmesi, kadınların sorunlarının konuşulup bunlara çözüm bulunması için kadınların siyasal karar mekanizmalarında temsil edilmeleri gerekmektedir[160]. Kadınların çıkarlarını da kadınların temsil etmesi gerekmektedir[161]. Kadın seçmenler de kadın temsilcilerden kendilerini temsil etmelerini, onların sorunlarına çözüm bulmalarını beklerler. Ancak kadınların temsil düzeyi belli bir orana yükselmeden yerel ya da ulusal parlamentoların gündemini etkileyemezler ve bu sorunların konuşulmasının yolu açılamaz[162]. Kadınların seslerini dışlayan bir temsil sistemi adaletsiz olmasının yanında temsil bile sayılamaz[163]. Kadınlar politikaya farklı değerler, deneyimler ve uzmanlıklar dizisi getirecek kabiliyete sahip varlıklardır; özenli yapıları gereği politikayı zenginleştirirler[164].

Siyasete giren kadınların bir başka sorunu ise, parti ideolojisine uyum sağlamak ile kadınların sesi olup onların sorunlarını dile getirmek arasında kalmalarıdır. Bununla birlikte sadece kadın sorunlarıyla ilgilenen kadınların da siyasal kariyerleri riske girmektedir. Yaptığı bu iş önemsiz görülür, partisi tarafından desteklenme ve sonraki seçimlerde aday gösterilme olasılığı azalır[165].

Seçmenlerin kadınların siyasette başarılı olamayacağına ilişkin ön yargılarının olması ise bir başka engeldir. Dünya'da kadınların siyasi kariyerlerinde öncesinde kazandığı örgütsel deneyimler etkili olmaktadır.

---

[159] Çakır, 2013, s. 134.
[160] Araslı, s. 63; Konda, s. 11.
[161] Phillips, Anne, (Çeviren: Türker, Alev), *Demokrasinin Cinsiyeti*, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 82.
[162] Sancar Üşür, s. 222.
[163] Phillips, s. 82.
[164] Phillips, s. 82.
[165] Sancar Üşür, s. 222.

Ancak Türkiye'de aday gösterilme ve seçilme şansı yüksek olan kadınlar, deneyimlerinden dolayı değil parti yöneticilerinin güvenlerinden dolayı aday gösterilirler ve seçilirler[166].

Temsili etkileyen bir başka konu da seçim sistemleridir. Seçim sistemleri bir seçim çevresinden kaç milletvekili seçileceğine göre ikiye ayrılır: "dar bölge seçim sistemi", "geniş bölge seçim sistemi"[167]. Türkiye'de uygulanan dar bölge seçim sistemi kadınların seçilmesinde de önemli bir engeldir[168]. Çünkü dar bölge seçim sistemiyle bir seçim çevresinden sadece bir milletvekili çıktığı[169] için partiler de aday olarak kadınları göstermekte çekince gösterirler.

Günümüzde teknolojinin önemli bir ögesi olarak karşımıza çıkan medya da temsil ile yakın ilişki içerisindedir. Özellikle de adayların tanıtımı açısından seçimlere büyük katkı sağlayan bir araçtır. Ancak Türkiye'de medya kadınların siyasal hayattaki rolünü olumsuz etkilemektedir. Kadın adayları bazen hiç ciddiye almamakta bazen de onlardan bahsederken ayrımcı ve aşağılayıcı bir üslup kullanmaktadır[170].

1. Merkezi Yönetimlerde Kadın

Türkiye'de kadın milletvekillerinin sayısına ve oranlarına bakmak niceliksel olarak bize mevzuat değişikliklerinin uygulamada ne derece etkili olduğunu gösterecektir. Seçme ve seçilme hakkının kazanılmasından sonraki ilk seçimlerde; 1935'te 18 kadın milletvekili parlamentoya girmiş ve toplam parlamento üyelerinin yüzde dört nokta beşini (%4.5) oluşturmuştur. Bu rakamlar ve oranlar 1939'da 15 (%3.8), 1943'te 16 (%3.7) olmuştur. Kadın milletvekilleri sayısı tek parti döneminde çok partili dönemlere oranla yüksektir. Nitekim 1950'de 3 (%0.6), 1954'de 4 (%0.7), 1957'de 8 (%1.3) olan kadın milletvekilleri sayısı bize çok partili yaşamda kadınlara daha az yer verilmek istendiğini göstermektedir. 1961'de 1960 darbesi nedeniyle sayı 3'e

[166] Sancar Üşür, s. 221.
[167] Gönenç, Levent, *Dar Bölge Seçim Sistemi Tartışmaları*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2017, s. 1.
[168] Sancar Üşür, s. 221.
[169] Gönenç, s. 3.
[170] Sancar Üşür, s. 222.

düşmüş (% 0.7), 1965'te 8 (%1.8), 1969'da 5 (%1.1), 1973'te 6 (%1.3), 1977'de 4 (%0.9) olarak yine düşük seviyelerde seyretmiş ancak 1980 darbesi sonrasında 1983'te 12'ye çıkarak oranı uzun zamanlar sonrasında %3'e çıkarmıştır. Ancak sonrasında 2007'ye kadar hep düşük seviyelerde olmuştur. 1987'de 6 (%1.3), 1991'de 8 (%1.8), 1995'te 12 (%2.4), 1999'da 22 (%4.2), 2002'de 24 (%4.4) olmuştur. 2007 yılında 54 kadın milletvekiliyle %9.09 ile bu oran yükselişe geçişin başlangıcı olmuştur. Takip eden yıllarda 2011'de 78 kadın milletvekiliyle %14.4'e çıkmıştır. 7 Haziran 2015 seçimlerinde ise bu oran 98 kadın milletvekiliyle 17.8'e yükselmiştir. 1 Kasım 2015 seçimlerinde bu sayı 81'e düşerek oran %14.7'ye gerilemiştir. 24 Haziran 2018'de yapılan son seçimlerde ise 104 kadın milletvekili sayısıyla oran tekrar %17.4'e yükselmiş ancak 7 Haziran 2015'teki rekor oranı yakalayamamıştır[171].

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan artışta kadınlara uygulanan "örtük kota" uygulamasının yeri de yadsınamaz[172]. 1934 yılında seçilme hakkına kavuşan kadınlar için 1935 yılındaki seçimlerden yaklaşık bir buçuk ay önce kaç kadın milletvekilinin parlamentoda yer alacağı kararlaştırılmıştı. Buna göre 18 kadın milletvekili bir nevi görevlendirilerek parlamentoya girmiştir. Burada resmi olmasa da bir kota söz konusudur ve buna örtük kota denilmektedir[173].

Tek parti döneminde, temsil oranlarında bir istikrar olduğu gözlenmektedir. Bunun nedeni parti merkezinin kadınların seçilmesi noktasında ortaya koyduğu temsil zihniyetinin pratiğe yansımasıdır[174]. 1965 yılında parlamentoya giren 8 kadından 3'ü milli bakiye sistemi[175] sayesinde milletvekili olmuştur[176]. 1999 yılında 22 olan seçilmiş kadın milletvekili sayısı başörtüsü ile yemin etmesi ve ardından gelen olaylardan dolayı iki kadın milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesiyle 20'ye gerilemiştir[177].

---

[171] TUİK, s.e.t. 28.04.2019, https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secimadaykazanan.zul.
[172] Çakır, 2013, s. 130.
[173] Yaraman, Ayşegül, "72 Yılın Ardından: Kadını İçermeyen Siyaset", *Toplumsal Tarih Dergisi*, sy. 156, y. 2006, ss. 14-22, s. 17.
[174] Aydın ve Kahraman, s. 51.
[175] Milli bakiye sistemi, bir seçim çevresinde değerlendirmeye alınmayan oyların ülke düzeyinde birleştirilerek kalan milletvekillerinin partiler arasında paylaştırıldığı bir sistemdir. Bu sayede bulundukları çevrede seçilemeyen adaylar parlamentoya girebilmektedir. Bkz. Çakır, 2013, s. 129.
[176] Çakır, 2013, s. 129.
[177] Çakır, 2013, s. 130.

Seçim dönemleri kendi arasında karşılaştırıldığında, aralarında yüksek dalgalanmalar görülmektedir. Bu da istikrarlı bir temsil zihniyetinin olmadığını göstermektedir[178]. Ancak 1987 yılından itibaren artış gözlenmiş ve günümüze kadar oranların seyri genellikle önceki dönemlerden yüksek olmuştur. 1995 yılından itibaren görülen artışta özellikle "*kadın hareketlerinin eylemleri, uluslararası sözleşmelerin etkisi ve bunların sonucunda mevzuatta ve partilerin politikalarında yaşanan değişimler*" etkili olmuştur[179].

1939-1943 altıncı dönem parlamentosunda 400 milletvekilinin 15'i kadındır. 1943-1946 yedinci dönem parlamentosunda 435 milletvekilinin 16'sı kadındır. 1946-1950 sekizinci dönem parlamentosunda ise 455 milletvekilinin sadece 9'u kadın olmuştur[180]. Çok parti döneminde, tek parti döneminin aksine temsil hakkını kullanma olanağı gerilemiştir[181]. Demokratikleşme sürecinde böyle anormal bir gelişmenin var olması şaşırtıcıdır. Çünkü kadınların siyasi haklarını kazanıp, bunları fiilen kullanması demokratikleşme yolunda önemli bir gelişme[182] iken; çok partili hayata geçişle atılan önemli bir demokratikleşme sürecinde, kadının temsil hakkını fiilen kullanmasının düşük seviyede olması demokrasiyle bağdaşmamaktadır. Bunun sebebini Tekeli, "*kadınların siyasal partilerdeki erkek egemen yapılar arasındaki yarışta var olamamalarına*" bağlamaktadır[183]. Çok parti döneminde kadınlar aleyhine gelişmeler yaşanmış, kadın adaylar parti listelerinde alt sıralara konulmuş, kadınlar bu gibi baskılarla siyasetten dışlanmıştır. Bundan dolayı kadın aday sayısında da düşüş meydana gelmiştir. Bunun yanında çok partili hayatın getirdiği rekabet ortamı, kadınların aktif siyasette bulunmalarını engellemiştir[184]. Bu dönemde parlamentoya giren kadınlar genellikle önemli görevlerde bulunan aile mensubu kadınlardır. Ancak seçilen bu kadın milletvekillerinin rolleri de simgesel olmaktan öteye gidememiştir[185]. Kadınların tek parti döneminde sembolik de olsa sahip olduğu bu siyasal

[178] Aydın ve Kahraman, s. 51.
[179] Çakır, 2013, s. 127.
[180] Kaplan, s. 205.
[181] Tekeli, 2017, s. 178.
[182] Tekeli, 2017, s. 178.
[183] Tekeli, 2017, s. 320.
[184] Kaplan, s. 207.
[185] Kaplan, s. 208.

hakları çok parti döneminde kullanamamasını 1950- 1995 dönemi boyunca parlamentodaki oranlarının %2'nin altında kalması göstermektedir[186].

Türkiye'de kadınların temsil oranı uluslararası düzeyde değerlendirildiğinde[187] 1 Ekim 2018 yılı *"Inter-Parliamentary Union- IPU"* yani "Uluslararası Parlamentolar Birliği" verilerine göre Türkiye, parlamentodaki kadınların temsil oranları açısından 183 ülke arasında 118. sırada yer almaktadır. Bu sıralamayla AB ülkelerinin gerisinde yer almaktadır. Verilere göre ilk sırayı %61.3 oranıyla Ruanda korumaktadır[188].

Kadınlar temsil hakkını kazandığı ve parlamentoya girdiği 1935 yılında kadın milletvekili oranıyla Dünyada ilk sıralarda yer alıyorken bugün gelişmiş birçok ülkenin gerisinde, hatta dünya ortalamasının da altında yer almaktadır[189]. Bu hakların kazanımının üstünden uzun bir süre geçmesine rağmen parlamentoda yer alan kadınların oranlarının yeterli düzeyde artmaması[190] büyük bir sorundur.

Kadınların temsil oranlarının düşüklüğünün sebeplerini Tekeli üç açıdan açıklamaktadır: Sosyolojik, siyasi ve seçim sistemi[191]. Sosyolojik açıdan bakılınca cinsiyetler arası iş bölümü kurallarının kadınlara verdiği görev ailedir; siyasi temsil görevi erkeklere verilmiştir[192]. Siyasi açıdan bakıldığında ise siyasi partiler kadınları siyasetten uzak tutarak onlara sadece erkekleri destekleyen rollere (kadın kolları gibi) sevk etmektedir[193]. Partilerin bu tutumu yüzünden kadınlar adaylık müracaatında bulunmaktan kaçınmaktadır[194]. Genellikle parlamentoda koltukların çoğunluğuna sahip olan partiler kadınlara adaylık hakkı tanımıyor; kadınlar, seçilme şansı düşük, az sayıda milletvekili çıkaran küçük çaplı partilerden aday oluyorlar[195]. Seçim sistemi açısından bakıldığında ise, sistemin sahip olduğu baraj oranı (%10) gibi antidemokratik

---

[186] Tekeli, 2017, s. 389.
[187] Aydın ve Kahraman, s. 51.
[188] ABD, kadınların siyasette temsilinde dünya sıralamasında nerede?, s.e.t. 10.02.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46144279.
[189] Yüceer, s. 148.
[190] Yüceer, s. 148.
[191] Tekeli, 2017, s. 389.
[192] Tekeli, 2017, s. 389.
[193] Tekeli, 2017, s. 389.
[194] Tekeli, 1982, s. 276.
[195] Tekeli, 1982, s. 279.

özellikler ve kota gibi olumlu ayrımcılık önlemlerinin eksikliği[196] bu duruma sebep olmaktadır. Siyasetin demokratik olmayan yapısı, yasal engeller, parti içi demokrasi eksikliği, lider oligarşisinin varlığı, siyasetin rant ekonomisine dayanması da kadının önündeki engellerdir[197].

Kadın ve erkeğin siyasal katılımda haklar açısından eşit olmasına rağmen bu haklara ulaşmada eşitsizlik yaşamalarının sebebi yeterince destek görememeleridir[198]. Özellikle partiler üzerinden giden örgütlenme anlayışının hâkim olduğu temsili demokraside[199], partilerin kadın adayları tercih etmemeleri, partilerin kadınları desteklemediğine ve dolayısıyla da kadınların parlamentoda yer almamalarına sebep olmaktadır[200].

Siyasette hâkim olan erkek egemen anlayış kadınların önündeki bir başka engeldir. Siyasette yarışmanın şartları erkeklerin değerleri, yaşam koşulları, söylem ve diliyle belirlenmektedir[201]. Örneğin, siyaset yaparken siyasi aktörlerin küfür ve hakaret kullanmaları, "adam olmak" deyimini kullanmaları siyasette eril bir dil kullanıldığını göstermektedir. Bu da kadınlar için adil olmayan bir siyaset hayatı demektir. Bunun yanında siyaset kadının aile sorumluluklarını yok sayarak[202] antidemokratik aile anlayışında kadınları iyice dışlamaktadır. Hatta siyasette var olan kadınlar da cinsel yaşamları ve özel hayatları kullanılarak, namus dedikoduları gibi, siyaset dışına atılmaya çalışılmaktadır[203]. Bu nedenle de birçok kadın siyasetin dışında kalmayı tercih etmektedir. Ancak siyaset, herkesin yarıştığı güçlü olanın yönettiği ve diğerlerine boyun eğdirdiği bir oyun değil; yardım, fedakârlık, uyum ve birbirini anlama gibi değerlerin hâkim sürdüğü bir sistem olarak var olmalıdır[204].

Kadınların parlamento üyeliği dışında parlamentodaki farklı görevlere gelişine baktığımızda 1973 yılında ilk kadın Millet Meclisi Başkan Vekili

[196] Tekeli, 2017, s. 389.
[197] Çakır, 2013, s. 137.
[198] Konda, s. 9, 10.
[199] Partilerin aday gösterdikleri kişiler parlamentoya seçilmektedir. Bkz. Konda, s. 13.
[200] Konda, s. 13.
[201] Gökçimen, s. 51; Sancar Üşür, s. 208.
[202] Gökçimen, s. 51.
[203] Sancar Üşür, s. 208.
[204] Sancar Üşür, s. 208.

seçilen Nermin Çiftçi[205] karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında bakan olan kadınların göreve geliş tarihlerine baktığımızda; 1971 yılına kadar hiç kadın bakan yoktur. İlk kadın bakan 12 Mart 1971 ara rejim döneminde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na atanan Türkan Akyol'dur. Bunu takiben 1974-1975 yıllarında Nermin Çiftçi dışarıdan Kültür Bakanlığı yapmıştır. İlk kadın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı ve bunun yanında hükümet sözcüsü İmren Aykut'tur. Tansu Çiller DYP Genel Başkanlık görevinin yanında Dışişleri Bakanı ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı yapmıştır[206]. 46. Hükümet döneminden itibaren Bakanlar Kurulu'nda en az bir kadın üye bulunmaktadır[207]. Bu durum simgesel olarak bir kadın bakan kotasının varlığını göstermektedir ve bu kotanın yazılı bir metni bulunmamakta, teamül olarak uygulandığı anlaşılmaktadır[208]. Ancak kadınların genellikle görevlendirildiği bakanlık sosyal yönlü olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'dır[209]. Parlamento üyeliği, bakanlık ve parlamento başkan vekilliğinin yanında kadınlar "başbakanlık" mertebesine de gelmiştir. Öyle ki ilk kadın Başbakan 1993 yılında seçilen Tansu Çiller'dir[210].

2. Yerel Yönetimlerde Kadın

Demokrasinin ilk adımı olan yerel yönetimler, kadına ve kadın sorunlarına en yakın hizmet birimi[211] olmasından dolayı kadınların bu pozisyonlara gelmesi, temsil sorununun çözümü açısından önemlidir. 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'a göre 9. madde de yer alan seçilme yeterliliği şartı *"2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 11 inci maddesinde belirtilen sakıncaları[212] taşımamak şartıyla, on sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı*

[205] Çakır, 2013, s. 129.
[206] Çakır, 2013, s. 129.
[207] 56. Hükümet dönemi hariçtir; 1999'da 4 ay görevde bulunan Bülent Ecevit görevini seçimle terk etmiştir. Bkz. Aydın ve Kahraman, s. 55.
[208] Aydın ve Kahraman, s. 55, 56.
[209] Çakır, 2013, s. 130.
[210] Çakır, 2013, s. 131.
[211] Yaylı ve Eroğlu, s. 504.
[212] Milletvekili seçilemeyecek olanlar:
Madde 11 – Aşağıda yazılı olanlar milletvekili seçilemezler:
a) İlkokul mezunu olmayanlar, b) Kısıtlılar, c) Yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, d) Kamu hizmetinden yasaklılar, e) Taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar, f) Affa uğramış olsalar bile;

belediye başkanlığına, il genel meclisi ve belediye meclisi üyeliğine seçilebilir." şeklindedir. Bu hükümle kadınların belediye başkanlıklarında ve belediye meclislerinde yer alması yasallaşmıştır.

Ülkemizde 2009 yılında yapılan mahalli idareler seçim sonuçlarına göre 16 Büyükşehir Belediye Başkanının hepsi de erkek olup kadın Büyükşehir Belediye Başkanı bulunmamaktadır. 2.931 Belediye Başkanının ise sadece 26'sı kadındır. 3.281 İl Genel Meclis üyesinin 115'i kadındır. 32.475 Belediye Meclis üyelerinin ise 1.474'ü kadındır. 2014 yılı mahalli idareler seçim sonuçlarına göre ise 30 Büyükşehir Belediye Başkanının 3'ü kadın olup bir önceki seçimlere göre bir ilerleme kaydedilmiştir. 1.364 Belediye Başkanının 37'si kadın olup yine bir önceki seçime göre oran artmıştır. 1.258 İl Genel Meclis üyesinin ise 61'i kadındır. 20.538 Belediye Meclis üyelerinin 2.206'sı ise kadındır[213].

Çaha Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi'nde yaptığı konuşmada, kadınların siyasal hayata katılımında bir araç olan kadın kuruluşlarının yerel yönetimlerdeki etkinliği hakkında yapılan bir araştırma[214] sonucuna göre bize bilimsel veriler aktarmıştır. Bu araştırmaya göre kadınların yerel düzeydeki karar mekanizmalarında sembolik olarak var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların varlığının sembolik olmasının nedeni ise araştırmalara göre toplumsal katılımın yerel düzeydeki merkezleri olan kent konseylerine[215] kadın derneklerinin davet edilmemesidir. Davetler genellikle kurumsal düzeyde

---

1. (Değişik: 2/1/2003-4778/15 md.) Basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkûm olanlar,
2. Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar,
3. (Değişik: 2/1/2003-4778/15 md.) Terör eylemlerinden mahkûm olanlar,
4. Türk Ceza Kanununun 536 ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanlar.

[213] TUİK, s. e.t. 28.04.2019, https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/yereladaykazanan.zul.

[214] Türkiye'nin yedi ilinden 67 kadın derneği üzerinde 2009-2011 yılları arasında TÜBİTAK destekli bir araştırmadır.

[215] Kent konseyinin tanımı için: 8 Ekim 2016 tarihli ve 26313 sayılı RG'de yayımlanan kent konseyi yönetmeliği madde 4- b) "Kent konseyi: Merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, hemşehrilik hukuku çerçevesinde buluştuğu; kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği ortak aklın ve uzlaşmanın esas olduğu demokratik yapılar ile yönetişim mekanizmalarını…"

değil, kişisel düzeydedir. Kurumsal düzeyde yer edinemeyen kadın kuruluşları ise seslerini merkezi olan bu kuruluşlarda duyuramama engeline takılmaktadır[216].

2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'un 31. maddesinin 2. fıkrasında kadınların muhtar olmasında ve ihtiyar heyeti üyesi olmasında bir engel olmadığı yer almaktadır[217]. Türkiye'de bulunan 50.292 adet muhtarın; 2009 verilerine göre 412'si kadın, 2014 verilerine göre ise 674'ü kadındır[218]. 2009 yılında %0.8 olan oran %1.3'e yükselmiştir. Ancak bu artış yeterli düzeyde gerçekleşmemiştir.

Kadınların yerel yönetimlerde ilk kez görev aldıkları tarihlere bakacak olursak; ilk kadın belediye başkanı 1950 yılında Mersin'de seçilen Müfide İlhan'dır[219]. İlk kadın muhtar 1933'te Aydın'ın Karpuzlu Nahiye merkezi olan Demircidere Köyünde seçilen Gül Esin'dir[220]. İlk kadın vali 1991 yılında Muğla'ya atanan Lale Aytaman'dır[221].

C. Siyasi Partilere Üye Olma Hakkı

Anayasamızın 68. maddesi[222] siyasi partilere üye olamayacak kişileri belirtmek suretiyle 18 yaşını dolduran her vatandaşın partilere üye olma ve

---

[216] Çaha, Ömer, "Karar Mekanizmalarında ve Siyasal Hayatta Kadın Katılımında Aşılamayan Engeller", Aydın Yılmaz, Sare/ Çaha, Ömer (Editörler), *Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi Panel Sunuları ve Sonuç Bildirisi*, 1. Baskı, Kadın ve Demokrasi Derneği Yayınları, İstanbul 2015, s. 77,78.

[217] "En az altı aydan beri o mahalle veya köyde oturmak şartıyla on sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı, bu Kanunda ve bu Kanunun atıf yaptığı diğer kanunlarda öngörülen hükümlerce seçilmeye mani hali olmamak kaydıyla, muhtar, ihtiyar meclisi ve ihtiyar heyeti üyesi seçilebilir. Bunlar için ilkokul mezuniyeti şartı aranmaz; okur-yazar olmak yeterlidir."

[218] Türkiye Geneli Kadın Muhtar Sayısı, s.e.t. 28.02.2019, http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/kunye/i%C3%A7erik/51-turkiye-geneli-kadin-muhtar-sayisi.html.

[219] Çakır, 2013, s. 128.

[220] Konan, s. 167.

[221] Çakır, 2013, s. 130.

[222] Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma

Madde 68 – (Değişik: 23/7/1995-4121/6 md.) Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için onsekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir. Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet

parti kurma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bakımından cinsiyet partilere üyelik için bir kıstas olamaz.

Ülkemizdeki siyasal parti örgütlerinin genel çerçevesine baktığımızda çoğunlukla orta sınıf mensubu, orta düzeyde eğitim almış meslek sahibi olan orta yaşlı erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Kadınlar başta olmak üzere yoksul sınıfı, taşra insanı bu örgütlerde yer alamamaktadır[223].

Siyasal partilerin "kadın-erkek eşitliğine" yaklaşımında "Merkez-sol" ve "merkez-sağ" şeklindeki konumlarına göre değişen iki ideolojik bakış açısı bulunmaktadır. Merkez-sağın[224] bakış açısı, kadını aile kurumuyla özdeşleştiren, kadınların haklarına ailenin ihtiyaçları açısından yaklaşan "aile merkezli" bir anlayıştır. Kadınların birincil görevi hem toplumsal düzenin hem de devletin bekası olarak bakılan aile kurumunun varlığını sürdürmesidir. Kadın haklarına "kadının aile içindeki görevini daha iyi yapması amacıyla olanaklar sunmak" açısından yaklaşmaktadırlar. Bu amaçla da "boşanmış, dul, yoksul, şiddet gören, çocuklarını iyi eğitemeyen, aile içi uyumu sağlayamayan kadınların sorunlarıyla" ilgilenirler. Bu sorunların dışında, siyasal yaşama katılım gibi aile dışındaki yaşam alanlarına ilişkin sorunlara duyarsız kalırlar. Bu tip sorunlar tartışılıp siyasal katılım önerilse bile ancak ve ancak "siyasal katılımın aile içindeki rollerine uygun, cinsiyet rollerinde bir değişime yol açmayacak şekilde düzenlenmesi" savunulur. Bu kadınlara da "çocuklar,

---

egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.
Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar.
Yüksek öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu elemanların, siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yüksek öğretim elemanlarının yüksek öğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler.
Yüksek öğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.
Siyasi partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir.

[223] Sancar Üşür, s. 206.

[224] Merkez-sağ'da yer alan siyasi partilere günümüz partilerinden DP, MHP, SP, BBP VE AK Parti örnek verilebilir.

hastalar, yaşlılar ve sakatların sorunlarıyla ilgilenen, kendi sorunlarıyla ilgilenmeyen bir siyasi faaliyet rolü" düşer[225].

Merkez-solun[226] bakış açısı ise, kadınların toplumsal yaşama katılımına demokrasinin, çağdaşlığın, gelişmişliğin bir gereği olarak yaklaşan "toplum merkezli" bir anlayıştır. Bu anlayışa sahip partiler, kadınların siyasal yaşama katılımı, kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi fikrine sahip olmalarına rağmen bu fikri yaşama geçirecek politikalar geliştirememişlerdir. Merkez-sol partiler kadınların kamusal yaşamda karşılaştığı eşitsizliği görmezden gelip, bununla birlikte aile içindeki kadın rolünü doğal saydıklarından fikirlerinin yaşamsal boyutta yeri yoktur. Kadınların toplumsal yaşama katılımını destekleyen sözleri parti programlarını süslemekten öteye gidemez[227].

Gerek merkez-sol parti gerekse merkez-sağ parti olsun bu iki ideolojik parti anlayışının da kadınların siyasal hayata katılımını artırıcı bir katkısı olmadığı görülmektedir. Siyasal partilerin kadın sorunlarına karşı duyarlı olduğu tek bir zaman dilimi vardır: "Seçim dönemleri". Diğer zamanlarda kadın-erkek eşitliği ile ilgili bir adım atmayan, farkındalık yaratmayan partiler, seçim dönemlerinde kampanyalarında kadın sorunlarına yer vererek kadın seçmenlerin oylarını almak istemektedirler[228].

Siyasi partilerdeki aday belirleme usulleri de kadınların siyasal katılımını etkilemektedir. Ülkemizde "önseçim, örgüt yoklaması, merkez yoklaması" usulleri uygulanmaktadır[229]. Kadın aday gösterme politikaları ise genellikle partilerin kadın-erkek eşitliğini destekleme yönünde değil de kadınların sembolik varlığını onaylamaya dayanmaktadır[230]. Seçim listelerine bakıldığında kadınların sayısının parlamento dışı küçük partilerde daha fazla olduğu ve parlamento içindeki partilerde de seçim listesinin sonlarında yer aldıkları görülmektedir[231]. Ayrıca bu listede yer alan isimler de genellikle yukarıdaki usuller uygulanmadan rastgele belirlenen kadın adaylardır[232]. Bu

[225] Sancar Üşür, s. 210.
[226] Merkez-sol'da yer alan siyasi partilere CHP, DSP örnek verilebilir.
[227] Sancar Üşür, s. 211.
[228] Sancar Üşür, s. 215.
[229] Sancar Üşür, s. 218.
[230] Sancar Üşür, s. 219.
[231] Sancar Üşür, s. 218.
[232] Sancar Üşür, s. 217.

durum da rastgele seçilen bu adaylara olan güveni sarsmaktadır[233]. Bu durum ayrıca siyasal partilerle kadın adaylar arasındaki güven, istek ve desteğin yoksunluğuna yol açmaktadır[234].

Tekeli'ye göre[235] kadınların siyasette fiili olarak bulunabilmesi için parti faaliyetlerine aktif olarak katılmaları gerekmektedir[236]. Kadınların siyasi partilere üye olmamalarını üç nedene dayandıran Tekeli bunları "siyasete ilgisizlik, ev ve çocuk sorumluluğundan dolayı evli olmak ve parti yöneticisi erkeklerin kadınları teşvik etmemesi, yükselmesini engellemesi" şeklinde sıralamaktadır[237]. Parti yönetimine girmek isteyen kadın çoğu zaman ana kademenin dışında ona paralel bir yan örgüt olan ve vasfı oy toplamak olan kadın kollarına[238] yönlendirilmektedir[239].

Kadın kolları, kadınları siyasal yaşama teşvik etmek ve hazırlamak, kadın sorunlarını siyasal alana taşımak ve temsil etmek, bu sorunlara çözüm getirmek gibi sorumluluklarla donatılmış güç, yetki ve imkanlara sahip olması gereken bir faaliyet alanıdır. Ancak problem şudur ki, ülkemizde kadın kolları bu yetki ve imkanlardan yoksundur[240]. Onlar ancak ikincil konumda siyasal getirisi düşük işler yaptırılacak birim muamelesi görürler[241]. İşlevleri "yardımcı bir örgütlenme" düzeyindedir. Faaliyetleri genellikle "kermes düzenlemek, partinin siyasal görüşlerinin mahalle düzeyinde propagandasını yapmak, parti toplantılarında gövde gösterisinde bulunmak ve partiye, lidere sadakatin temsilcisi" olmaktır[242]. Bunun yanında partiden bağımsız olarak kendi bütçesi yoktur; maddi kaynakları kullanması parti yönetiminin onayıyla mümkün olmaktadır[243].

---

[233] Sancar Üşür, s. 217.
[234] Sancar Üşür, s. 217.
[235] Esasen bu fikri Recep Peker'in "kadınların milletvekili olması için öncelikle parti üyesi olması gerektiği" düşüncesinden almaktadır.
[236] Tekeli, 1982, s. 215.
[237] Tekeli, 1982, s. 274.
[238] Kadın kolları, 1954 yılında CHP tarafından kurulmuş ve 1960 yılında yaygınlaşmaya başlamıştır. Önceleri il ve ilçe başkanlarının büyük engellemesine takılmış, sonraları ise oy getirmeleri ve çay etkinlikleri vasıtasıyla para getirmeleri sebebiyle bu başkanlar tarafından desteklenmiştir. Ancak 1980 darbesiyle birlikte kadın kolları kapatılmıştır. Bkz. Ayata, s. 269, 271. 2820 sayılı Siyasal Partiler Yasası'nın kadın kollarını yasaklayan 7/5 maddesi 12.08.1999 tarih ve 4445 sayılı yasa ile iptal edilmiştir. Bkz. Sancar Üşür, s. 212.
[239] Tekeli, 1982, s. 275.
[240] Sancar Üşür, s. 214.
[241] Sancar Üşür, s. 212.
[242] Sancar Üşür, s. 214.
[243] Sancar Üşür, s. 214.

Kadın kollarında çalışan birinin parti yönetimine geçme şansı yoktur[244]. Kadın kollarıyla parti yönetimi arasında bir nevi arada görünmez bir duvar bulunur. Kadın kolları siyasal partilerin karar mekanizmalarındaki kadın üyelerin seçimi aşamasında aday öneremezler. Kadın temsilciler ile temsil edilmeyi bekleyen kadınlar arasında temsil ilişkisi yoktur[245]. Kadınlar parti yöneticiliğine 1970'li yıllara kadar gelememişlerdir. İlk kadın parti başkanı 1970'te Türkiye İşçi Partisi genel başkanlığına seçilen Behice Boran'dır[246].

D. Sivil Toplum Örgütlerine Üye Olma Hakkı

Sivil toplum örgütleri kadınların siyasal süreçlerde güçlendirilmesi bakımından önemli bir konuma sahiptir. Çünkü dünyanın hiçbir yerinde siyasi partiler içinde kadınların güçlenmesi partinin kendinden kaynaklı olmamıştır; sivil toplum örgütlerinin payı büyüktür. Partiler kadınların taleplerini tartışmaya ve benimsemeye açık oldukları ölçüde çözümler içeren politikalar yapmaktadırlar[247].

Siyasal parti örgütlerinde görülen kadınların zayıf olduğu bu yapısal çerçeve kendini sivil toplum örgütlerinde de göstermektedir. Kadınların oluşturduğu sivil toplum örgütlerinde ise faaliyet bazında bir sınırlama görülmektedir. Bu örgütler genellikle kadının özel alan rollerini, aile içindeki rollerine benzer rollerini oynadığı "sosyal yardım esaslı faaliyet"[248] gösteren örgütlerdir[249]. Ancak sayıları az da olsa giderek artan siyasal yönlü kadın örgütleri de mevcuttur. Bunlardan önemli gördüğümüz birkaç tanesinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır:

Türk Kadınlar Birliği[250] 1924'te kadınların siyasal hak mücadelesi amacıyla kurulan ilk dernektir. Amaçlarının ne olduğunu yukarıda bahsetmiştik. TKB "kadınların parlamentoya girmesi" amacının gerçekleşmesi

---

[244] Sancar Üşür, s. 212.
[245] Sancar Üşür, s. 214.
[246] Çakır, 2013, s. 128.
[247] Sancar Üşür, s. 216, 217.
[248] "Kadınlara okuma yazma öğretmek, sakat, yoksul ve kimsesizlere yardım etmek gibi" faaliyetlerdir. Bkz. Sancar Üşür, s. 207.
[249] Sancar Üşür, s. 207.
[250] TKB, 1935 yılında Cumhuriyet'in ilk uluslararası Dünya Kadınlar Birliği toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Bkz. Kolay, s. 8.

sebebiyle kendi kendini feshederek kapanmıştır[251]. Tekeli'ye göre bu durumun arka planında farklı bir olay bulunmaktadır[252]. Kapatılan bu birlik 1949 yılında yeniden kurularak ve hala günümüzde de varlığını sürdürerek, amacını kadınların kazanılmış haklarının korunması ve geliştirilmesi olarak belirtmektedir[253].

Siyasal hayattaki kadın durağanlığıyla baş etmek üzere 1997 yılında bir dernek kurulmuştur: Kadın Adayları Destekleme Derneği (KADER). Bu dernek, o vakitler siyasi partiler arasında, kadınlara fırsat tanımak bakımından pek fark görülmediği için tüm partilere eşit mesafede kalarak bütün partilerdeki kadın adayları desteklemiştir[254]. Kadın ve erkeklerin her alanda eşit olarak temsil edilmeleri gerektiğini savunur. Bu amaçla seçimle ve atamayla gelinen tüm karar organlarında kadınların oranlarını yükseltmek için faaliyetlerde bulunurlar[255]. Bu faaliyetlerinden biri de 2011 seçimlerinde "mecliste 275 kadın milletvekili istiyoruz" sloganıyla bir seçim kampanyası düzenleyerek önceki seçim taleplerinden olan "kota" talebinden de öte bir şey istemeleridir[256]. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların parlamentonun da yarısını oluşturması gerektiğine inandıklarını bu sloganla dile getirerek seçimlerde kadınlara destek olmuşlardır. Bunun yanında derneğin kadınların muhtar olmasını teşvik edici bir projesi de bulunmaktadır[257]. KADER'in desteklediği kadınlar *"Kadınlık durumunun ve kadın sorunlarının bilincinde olan ve bunu sahiplenip dile getiren, kadınların toplumsal yaşamın her alanında eşit yurttaşlar olarak var olması için çalışan, kadın dayanışmasına*

---

[251] Tekeli, 2017, s. 338.

[252] Ancak Tekeli bu durumu bağımsız bir kadın hareketinin sonu olarak değerlendirmektedir. Tekeli, o dönemde bu derneğin başında Nezihe Muhiddin'in olduğunu, kadınların oy hakkına dikkat çekmek için birçok çalışmalar yürüttüğünü, hatta 1927 seçimlerinde kadınların aday gösterilmesi için girişimlerde bulunduğunu, bunun hiçbir sonuç vermediğini; sonrasında yolsuzluk davası gibi çeşitli manipülasyonlarla Muhiddin'in dernek başkanlığından düşürülüp yerine tek parti yöneticilerinden bir kişinin hanımının getirildiğini ve son olarak da 1935 seçimlerinde kadının parlamentoya girmesi nedeniyle derneğin feshe davet edilerek kapatıldığını söylemektedir. Bkz. Tekeli, 2017, s. 367, 381, 382, 383.

[253] Türk Kadınlar Birliği tüzüğü, s.e.t. 25.02.2019, http://www.turkkadinlarbirligi.org/tr/kurumsal/2/T%C3%BCz%C3%BCk.

[254] Tekeli, 2017, s. 396, 397.

[255] KADER, s.e.t. 04.03.2019, http://ka-der.org.tr/.

[256] Tekeli, 2017, s. 437.

[257] Bkz. Kadın Muhtarlar Projesi 2018-2019, s.e.t. 28.02.2019, http://ka-der.org.tr/kadin-muhtarlar-projesi-2018-2019/.

önem veren, kadın bakış açısıyla siyaset yapılması gerektiğine inanan ve davranan"[258] karakteristik özelliklere sahiptirler.

Kadınları siyasal alanda destekleyen bir başka dernek de Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)'dir. Vizyonlarında kadınları aile hayatında desteklemenin yanında siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda da desteklemek yer alır[259]. 24 Haziran 2018 seçimlerinde kadın adayları desteklemek amacıyla "BİZ VARSAK DEMOKRASİ VAR!" sloganıyla siyasi partilere çağrıda bulunmuştur. Seçim listelerinde seçilebilecek sıralarda daha çok kadın adaya yer verilmesini siyasi partilerden talep etmişlerdir[260].

[258] KADER Tüzük 2018, s.e.t. 04.03.2019, http://ka-der.org.tr/tuzuk/.
[259] KADEM Hakkında, s.e.t. 04.03.2019, http://kadem.org.tr/kadem-hakkinda/ .
[260] KADEM'den Siyasi Partilere Açık Çağrı, s.e.t. 04.03.2019, http://kadem.org.tr/kademden-siyasi-partilere-acik-cagri/ .

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATINA UYUM SÜRECİNİN TÜRKİYE'DE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMINA ETKİSİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATINA UYUM SÜRECİNİN TÜRKİYE'DE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMINA ETKİSİ

I. Avrupa Birliği Tarihine Kısa Bir Bakış

Avrupa Birliği'nin ne olduğu, nasıl kurulduğu hakkında bilgi sahibi olmak çalışma konumuz açısından gereklidir. Konumuz Avrupa Birliği hukuku değil ancak çalışma alanımız Avrupa Birliği'yle bağlantılı olduğu için öncelikle Avrupa Birliği tarihini kısaca ele almayı gerekli görüyoruz.

Avrupa Birliği'nin kurulmasının temelinde Avrupa'da yüzyıllar boyunca yaşanan savaşlar yatmaktadır. 1870-1945 yılları arasında Fransa ve Almanya ülkeleri arasında üç kez savaş yaşanmıştır. Bu savaşlar birçok insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Bu yaşanan olayların da etkisiyle bazı Avrupa'lı lider ve düşünürler, barış ortamının devam edebilmesinin tek yolunun ülkelerin ekonomik ve siyasi yönden birleşmesi gerektiği fikrine vardılar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hız kazanan barış ortamı oluşturma çabaları sonucunda Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in fikrinden esinlenerek 9 Mayıs 1950 tarihinde Avrupa Devletleri'ni savaşın ham maddeleri olan kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ve uluslarüstü bir kuruma devretmeye davet etti. Bunun neticesinde 1951 yılında Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan 6 üye ile "*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*" kuruldu. Böylece 'kömür ve çelik' barış aracı olmuştur. Bu topluluk, devletlerin kendi iradeleri ile egemenliklerinin bir kısmını ulusüstü bir kuruma devretmesi bakımından ilk olmaktadır[261].

Topluluğa üye altı devlet, 1957 yılında, kömür ve çeliğin yanında; malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması amacıyla Roma Antlaşmasıyla "*Avrupa Ekonomik Topluluğunu*" kurdular[262]. Kurulan bu Topluluk insanlık tarihinin en büyük

[261] Avrupa Birliğinin Tarihçesi, s.e.t. 21.03.2019, https://www.ab.gov.tr/_105.html.
[262] Bkz. Avrupa Birliğinin Tarihçesi.

barış projesi olarak nitelendirilmektedir[263]. Bununla birlikte, Roma Antlaşmasıyla 1958 yılında nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla "*Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)*" kurdular. 1965 yılında Füzyon Antlaşmasıyla bu topluluklar için tek bir Konsey ve tek bir Komisyon oluşturularak "*Avrupa Toplulukları*" ismi verilmiştir[264].

Topluluk İngiltere, Danimarka ve güneyden Yunanistan, İspanya gibi devletlerin katılımıyla genişlemiştir. 1980'lerin başlarında dünyadaki durgunluk ve mali yükün paylaşımı konusundaki iç çekişmeler yüzünden Avrupa karamsarlığı oluşmuştur. Ancak 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmalar kapsamlı olarak değişmiştir[265].

1960 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Doğu Almanya ve Batı Almanya'nın birleşmesi, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet denetiminden kurtulmaları ve demokratikleşmeleri ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle Avrupa'nın siyasi yapısında büyük değişiklikler olmuştur. Bunun sonucunda Avrupa Topluluklarına üye devletler bağlarını güçlendirmek istemiş ve 1991 yılında Avrupa Birliği Zirvesi'nde müzakerelerine başlandığı "Maastricht Antlaşması" diğer bir adıyla Avrupa Birliği Antlaşması, 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile Avrupa vatandaşlığının oluşturulması, 1999 yılına kadar parasal birliğin tamamlanması ve ortak dış ve güvenlik politikaları ile adalet ve içişlerinde işbirliği politikaları oluşturulması planlanmıştır. Avrupa Toplulukları ismi de Avrupa Birliği adına dönüşmüş böylece Avrupa Birliği doğmuştur[266]. Bu antlaşmayla Avrupa Birliği yapısal olarak üç ayaklı bir görünüme kavuşmuştur. Bir uzvunu Avrupa Toplulukları, ikinci uzvunu Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası, üçüncü uzvunu, Adalet ve İçişleri oluşturmaktadır[267].

AB'nin son derinleşme evresini "*Lizbon Antlaşması*" oluşturmaktadır. Bu antlaşmayla AB'nin karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıkların

[263] Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi, s.e.t. 22.03.2019, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html.
[264] Bkz. Avrupa Birliğinin Tarihçesi.
[265] Bkz. Avrupa Birliğinin Tarihçesi.
[266] AB'nin Tarihçesi, s.e.t. 21.03.2019, https://www.avrupa.info.tr/tr/abnin-tarihcesi-82.
[267] Bkz. Avrupa Birliğinin Tarihçesi.

giderilmesi ve daha demokratik bir düzene ulaşılması hedeflenmiştir. Bu hedef kapsamında da Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşma kapsamlı değişikliklere uğrayarak, adı "*Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*" olarak değişmiştir[268].

Avrupa Birliği'nin birincil mevzuat ve ikincil mevzuat olarak iki tür mevzuatı, içtihat ve hukukun genel ilkeleri adında ise iki kaynağı bulunmaktadır. Birincil mevzuata kurucu antlaşmalar, tadil antlaşmaları, katılım antlaşmaları ve ekleri girmektedir. Bu mevzuatlar bağlayıcı niteliğe sahiptir. İkincil mevzuata ise, bağlayıcılığı bulunan tüzükler, direktifler ve kararlar ile bağlayıcılığı bulunmayan görüş ve tavsiyeler ve AB'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar girmektedir[269]. AB'nin kaynakları hukuk düzeni hakkında bilgi almak ve karşılaştırma yapabilmek adına önem taşır.

Avrupa Birliği'nde yasama faaliyeti Komisyon, Parlamento ve Konsey işbirliğinde gerçekleşir. Karar alma faaliyeti "olağan yasama usulü" ve "özel yasama usulleri" şeklinde gerçekleşmektedir. Kural olarak olağan yasama usulü uygulanır[270]. Bu usulde Avrupa Komisyonu yeni girişimler önerir. Avrupa Parlamentosu Konsey ile birlikte Komisyonun önerilerini gözden geçirir ve AB mevzuatını onaylar[271]. Avrupa Komisyonu, yasama sürecini başlatan, ayrıca Birliğin yürütme organı olarak AB müktesebatını, bütçeyi ve programları uygulamaktan ve idari denetimden sorumlu kurumdur[272]. Avrupa Konseyi, AB Konseyi (Bakanlar Konseyi) ve uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi'nden farklı bir kurumdur[273]. Konsey, AB işleyişinde önemli bir faktördür. Lizbon Antlaşmasıyla önemli derecede karar alma yetkilerine sahip olmuştur[274]. Bu kurumlar dışında AB'nin Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa Merkez Bankası ve Sayıştay organları da bulunmaktadır[275].

---

[268] Bkz. Avrupa Birliğinin Tarihçesi.
[269] Usal, Zeynep Oya, *Bir İnsan Hakkı Olarak Kadının Siyasal Hayata Katılımı: Avrupa Birliği Ülkelerindeki Durum ve Türkiye*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 63.
[270] Avrupa Birliğinde Yasama ve Karar Alma Süreçleri, s.e.t. 21.03.2019, https://www.ab.gov.tr/_46220.html.
[271] How EU Decisions Are Made?, s.e.t. 16.03.2019, https://europa.eu/european-union/eu-law/decision-making/procedures_en.
[272] BİR BAKIŞTA AB / Avrupa Birliğinin Kurumları / Avrupa Komisyonu, s.e.t. 12.03.2019, https://www.ab.gov.tr/_45629.html .
[273] Bayram, s. 103.
[274] Bayram, s. 101.
[275] Bayram, s. 95 vd.

II. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki İlişkinin Tarihçesi

Avrupa Birliği'nin tarihine hukuksal açıdan bakıp, mevzuatından ve yasama faaliyeti yapan kurumlarından bahsettikten sonra Türkiye ile olan ilişkilerine bakmakta yarar vardır. Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerini tarihsel açıdan incelememiz, konunun daha iyi kavranması için önemlidir. Türkiye ile AB arasında yaşanan gelişmelere hukuksal açıdan bakmak, geçmişte neler yaşandığını öğrenmek dikkat çekmeye çalıştığımız noktaların daha iyi anlaşılması adına gereklidir.

Avrupa Birliği'ne katılım süreci, üye olmak isteyen ülkenin Konseye resmi adaylık başvurusunda bulunmasıyla başlar. Komisyonun olumlu görüşü ve Parlamento'nun onayıyla Konsey üyelik başvurusunu oybirliğiyle kabul eder. Adaylığı kabul edilen bu ülkenin adaylık statüsü AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde ilan edilerek süreç resmiyet kazanır[276].

Birliğe üye olabilmek için AB'nin 22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag Zirvesi'nde ilan ettiği üyelik koşullarının yerine getirilmesi gerekir. Bu koşullar, Kopenhag Kriterleri şeklinde "siyasi kriter, ekonomik kriter ve AB müktesebatının benimsenmesi" olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Siyasi kriterin sağlanması için "*demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların varlığının*" sağlanması gerekir. Ekonomik kriterin sağlanması için "*işleyen bir Pazar ekonomisinin varlığı, Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesi*" gerekmektedir. AB müktesebatı kriterinin sağlanması için ise "*siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere AB müktesebatına uyum kapasitesinin*" varlığı gerekir. 16 Aralık 1995 tarihinde yapılan Madrid Zirvesi'ne göre aday ülkeler müktesebatı benimsemekle birlikte, müktesebatı etkili bir biçimde uygulayacak idari ve kurumsal kapasiteye sahip olmakla da yükümlüdür[277].

AB, Aday ülkenin siyasi kriterlere uyum sağladığına karar verdikten sonra müzakereler başlar. Ekonomik kriterler müzakere konusu olmayıp,

---

[276] Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s.e.t. 26.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf, s. 1.
[277] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 2.

katılım müzakereleri, AB müktesebat fasılları üzerinden yürütülür. Ancak Komisyon tarafından siyasi ve ekonomik kriterlere uyumun izlenmesine devam edilir. Katılım müzakereleri, aday ülkenin, AB müktesebatını kendi iç hukukuna aktarıp, yürürlüğe koyup etkili bir şekilde uygulayacağı sürenin belirlendiği bir süreçtir. Müzakere süreci, devletlerarası klasik müzakere sürecinden farklıdır. Aday ülke müktesebatın içeriğini müzakere edemez, sadece müktesebatı kendi iç hukukunda uygulayacağı takvimi müzakere edebilir[278].

AB müktesebatını, AB'yi kuran antlaşmalar ile onu tadil eden antlaşmalar, ikincil mevzuat olan direktifler, tüzükler ve kararlar, üçüncü ülkelerle yapılan antlaşmalar ve Avrupa Birliği Adalet Divanı kararları oluşturur. Bunların yanında AB kurumları arasındaki antlaşmalar, ilke kararları, bildirimler, tavsiyeler, yönlendirici ilkeler, ortak eylemler, ortak tutumlar, sonuç bildirgeleri gibi AB çerçevesindeki bu hukuki işlemler de müktesebatı oluşturan birer ögedir. AB'nin tek başına veya üye devletlerle birlikte akdettiği uluslararası antlaşmalar ve üye devletlerin kendi aralarında Birlik faaliyetlerine yönelik imzaladıkları uluslararası antlaşmalar da müktesebat kapsamındadır. AB müktesebatı toplumsal yaşamı ilgilendiren tüm alanlarda bu hukuki işlemlerle yapılan kurallar bütünüdür. Ancak herhangi bir ülkenin iç mevzuatı gibi AB müktesebatı da zaman içinde değişikliğe uğrayabilmektedir. Mevzuatın her sene ortalama 5.000 sayfa arttığı bu gerçeğin yanında mevcut sayfa sayısının da 120.000 olduğu tahmin edilmektedir[279].

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma yolunda adımlar atmıştır. Uluslararası konjonktürdeki gelişmeleri takip etmiş ve uluslararası örgütlere üye olmuştur[280]. Bir uluslararası örgüt olarak yeni kurulmuş AET ile Türkiye ilişkileri de 1959 yılında Türkiye'nin yakın işbirliği içinde olmak istemesiyle başlamıştır[281]. Türkiye, Dönemin Demokrat Parti lideri ve Başbakanı Adnan Menderes ile

[278] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 2.
[279] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 3.
[280] Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi, s.e.t. 22.03.2019, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html.
[281] AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi, s.e.t. 22.03.2019, https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-turkiye-iliskileri-tarihi-711.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun girişimleriyle[282] 1959 yılında Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuştur[283]. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi nedeniyle Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde bir duraksama yaşanmış, AET Bakanlar Konseyi tarafından 1959 yılında yapılan bu ortaklık başvurusu 1960 darbesinden 3 yıl sonra kabul edilmiş ve Konsey, üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık antlaşması imzalanmasını önermiştir[284]. Ortaklık Antlaşması, "Avrupa Topluluğu ile Topluluğa üye olmayan bir ülke arasında yapılan, o ülkenin tam üyeliğini veya o ülke ile Topluluk arasında gümrük birliği kurulmasını" öngören antlaşmadır[285]. 12 Eylül 1963 yılında ortaklık antlaşması olan Ankara Antlaşması dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından imzalanmış[286], 1 Aralık 1964 tarihinde de yürürlüğe girmiştir[287].

A. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Ortaklık İlişkisinin Kurulması

Ankara Antlaşması, Türkiye ile AB ilişkilerinin hukuki temelini oluşturmaktadır[288]. Ankara Antlaşmasıyla kurulan ortaklık ilişkisinin, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olarak üç aşama şeklinde gerçekleşeceği, antlaşma metninin 2. maddesinin 2. fıkrasında belirlenmiştir. Ankara Antlaşmasının amacı olan "hızlandırılmış ekonomik gelişmenin sağlanması, ticaretin düzenli genişlemesi, Türkiye ile Topluluk arasındaki ekonomik ve yaşamsal farklılıkların giderilmesi"[289] için bu üç aşamada belirtilen usullerin uygulanarak gümrük birliğinin gelişen bir şekilde kurulması hedeflenmiştir[290].

---

[282] Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2017), s.e.t. 23.03.2019, https://www.ab.gov.tr/siteimages/2017_08/kronoloji.pdf, s. 1.
[283] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[284] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi; Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 1.
[285] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 1.
[286] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi; Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[287] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 1.
[288] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[289] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi.
[290] Ankara Antlaşması m. 2/2.

1. Ortaklık İlişkisinin Hazırlık Dönemi (1959-1973): Ankara Antlaşması

Bu antlaşmayla Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık kurulmuştur[291]. AET bu antlaşmayla Türkiye ekonomisinin kalkınmasını hızlandırmayı, Türk halkının istihdam seviyesini ve yaşam şartlarını yükseltmeyi, Türkiye ile AET arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi amaçlanmaktadır[292]. Hazırlık döneminde Türkiye'ye herhangi bir yükümlülük yüklenmemiş olup genel plan, taraflar arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaktır[293]. Antlaşmayla hedeflenen nihai sonuç Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğidir[294].

Bu antlaşmayla Türkiye'nin AET ülkeleri ile kısıtlanmaksızın ticaret yapabilmesine imkân veren "Gümrük Birliği" oluşturulmuştur[295]. Hazırlık dönemi boyunca Türkiye, geçiş dönemi ve son dönem boyunca üzerine düşen yükümlülükleri gerçekleştirebilmek için Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirir[296]. 1 Aralık 1964'de başlayan Hazırlık dönemi 5 yıldır ancak Geçici protokolde öngörüldüğü üzere beşinci yılın sonunda Katma Protokol tespit edilememişse 3 yılı geçmeyecek bir süre daha uzatılma imkanı verilmiştir[297].

Ortaklık ilişkisinin işleyişine yönelik iki taraf arasında bazı kurumlar oluşturulmuştur. Bunlardan biri de ortaklık rejiminin uygulanması ve geliştirilmesi amacıyla oluşturulan, en üst düzey karar alma organı olan "Ortaklık Konseyidir"[298]. Ortaklık Konseyi aynı zamanda Antlaşmanın amaçlarının gerçekleştirilmesi için tavsiyelerde bulunabilir ve ortaklık ilişkisinin rejimi süresince elde edilen sonuçları dönemsel olarak inceleyebilir. Ayrıca ortaklık rejiminin gerçekleşmesi yolunda Ankara Antlaşmasında yer alan amaçlardan birine ulaşmak için Antlaşma taraflarının birinin ortak davranışı gerekli görmesi halinde, bunun için gerekli yetki Antlaşmada yer almasa bile Ortaklık Konseyi uygun kararı alabilmektedir[299].

---

[291] Ankara Antlaşması m. 1.
[292] Ankara Antlaşması m. 2/1.
[293] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[294] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 1.
[295] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi.
[296] Ankara Antlaşması m. 3/1.
[297] Ankara Antlaşması m. 3/2; Geçici Protokol No. 1 m. 1/2.
[298] Ankara Antlaşması m. 6; Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[299] Ortaklık Konseyi Kararları, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/116.html.

Türkiye'nin üyeliğini düzenleyen 28. madde metnine göre "*Antlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, akit taraflar, Türkiye'nin topluluğa katılması olanağını inceler."* Yani, Ankara antlaşmasında belirtilen evreler süresince Türkiye Roma Antlaşması'ndaki yükümlülüklerin tamamını yerine getirilebilecek potansiyele sahip olduğunu kanıtladığında Topluluğa üye devletler Türkiye'nin de üye olması durumunu inceleyecektir. Buradan anlaşılıyor ki Ankara Antlaşmasıyla kurulan ortaklık ilişkisinin nihai hedefi Türkiye'nin Topluluğa tam üye olmasıdır[300].

2. Ortaklık İlişkisinin Geçiş Dönemi (1973-1987): Katma Protokol

Geçici Protokol'de geçiş dönemine Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle geçileceği belirtilmiştir[301]. Ankara Antlaşmasında geçiş dönemi gümrük birliğinin yerleşmesi, Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğun ekonomik seviyesine yaklaştırılması hedeflenmiştir[302]. Antlaşmada geçiş dönemi için öngörülen süre istisnalar saklı kalmak üzere on iki yıl olarak belirlenmiştir[303].

13 Kasım 1970 tarihinde imzalanarak 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile hazırlık dönemi bitmiş, geçiş dönemine geçilmiştir. Bu dönemde taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri, kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür[304]. 1971 yılı itibarıyla, Katma Protokol çerçevesinde, Topluluk, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak kaldırmış ve mali yardımlar yapmıştır[305]. Buna karşılık, Türkiye'nin AET'den ithal ettiği sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini tedricen sıfırlaması

[300] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[301] Geçici Protokol No. 1 m. 1/3.
[302] Ankara Antlaşması m. 4/1.
[303] Ankara Antlaşması m. 4/2.
[304] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[305] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 1.

öngörülmüş ve böylece Gümrük Birliği'nin fiilen yürürlüğe girmesi için 22 yıllık bir süre tanınmıştır[306].

Türkiye-AB ilişkileri, 1970'li yılların başından 1980'lerin ikinci yarısına kadar, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı istikrarsız bir seyir izlemiştir[307]. Türkiye, yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle 9 Ekim 1978'de Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini süresiz olarak askıya aldığını bildirmiş, Avrupa da bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak AET'nin Türkiye'ye olan yükümlülükleri devam etmiştir. 1979 yılında hükümet değişmiş ve yeni Hükümet[308] yükümlülükleri askıya almaktan vazgeçtiğini bildirmiştir[309].

1957 yılında, Türkiye de dahil olmak üzere Avrupa Konseyi ülkelerinin büyük çoğunluğu "Avrupa Konseyi Üyesi Ülkeler Arasında Şahısların Serbest Dolaşımı Antlaşması" imzalayarak aralarında karşılıklı olarak vize uygulamasına son vermişlerdir[310]. Ancak 9 Temmuz 1980 tarihinde Federal Almanya bu antlaşmanın Türk vatandaşları için uygulanmasının askıya alındığını Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne bildirmiştir[311]. 24 Eylül 1980 tarihinde de Fransa Almanya gibi aynı antlaşmayı uygulamadan kaldırarak vize uygulamasına geçmiştir[312].

12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından ilişkiler resmen askıya alınmıştır. 1980 darbesinin sebep olduğu antidemokratik yaşam koşulları nedeniyle, 22 Ocak 1982 tarihinde Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Avrupa Toplulukları Komisyonundan, Türkiye'ye yapılacak mali yardımların insan haklarına saygı ve demokratik özgürlükler temin edilene kadar askıya alınmasını istedi. Avrupa Parlamentosu, Türkiye'de genel seçimlerin yapılması ve TBMM'nin oluşmasına kadar Karma Parlamento Komisyonunun Avrupa

[306] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[307] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[308] Yeni kurulan hükümet Süleyman Demirel Hükümetidir. 12.11.1979-12.09.1980 tarihleri arasında görev yapmıştır.
[309] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 2.
[310] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 2.
[311] Almanya gerekçesinde "Bu tedbir, asayiş nedeniyle gerekli görülmüştür. İltica hakkını kötüye kullanıp, ikamet ve yerleşme hakkıyla ilgili düzenlemelerin biçimini bozmak niyetiyle Almanya Federal Cumhuriyeti'nin sınırlarından giriş yapan Türk uyrukluların sayısı 1980'in ilk aylarında olağanüstü artış göstermiştir. Bu nedenle Almanya Federal Cumhuriyeti topraklarına girişin daha sıkı kontrol edilmesi kaçınılmazdır. Almanya Federal Cumhuriyeti üç yıllık bir sürenin ardından Türklere vize konusunu yeniden gözden geçirecektir" ifadelerini kullanmıştır. Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 2.
[312] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 2.

kanadının görevinin yenilenmemesi kararını aldı[313]. Aynı tarihte ayrıca Türkiye'nin geçiş dönemindeki yükümlülüklerini yerine getiremediği gerekçesiyle 1978-1988 yılları arasında gümrük indirimlerinin de durdurulması kararı alındı[314]. 1983 yılına gelindiğinde Türkiye'de yeniden sivil idare kurulmuş ve sonrasında ithal ikameci politika uygulamasının terk edilip Türkiye'nin dışa açılma süreci başlamış ve askıya alınan ilişkiler yeniden canlandırılmaya başlanmıştır[315].

3. Ortaklık İlişkisinin Son Dönemi (1987-1995): Gümrük Birliği

Ankara Antlaşmasında son dönemde gümrük birliğinin dayanağının ve tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonunun güçlendirilmesi planlanmıştır[316]. Gümrük birliği, mal alışverişinin tümünü kapsamaktadır[317].

B. Türkiye'nin Üyelik Başvurusu ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler (1987-1999)

Türkiye, Ankara Antlaşması'nda belirlenen dönemleri tamamlamayı beklemeden[318] 14 Nisan 1987 yılında Türkiye o zamanki adıyla Avrupa Topluluklarına tam üyelik için başvuruda bulunmuştur[319]. Başvuruyla ilgili 18 Aralık 1989 tarihinde Komisyon görüşünde "Topluluğun kendi iç bünyesindeki bütünleşmenin tamamlanmadığından yeni bir üyeyi kabul edemeyecekleri ve ayrıca Türkiye'nin Topluluğa katılmaya ehil olmasına rağmen ekonomik, sosyal ve siyasi alanda gelişmesi gerektiği" ifade etmiştir[320]. Bu sebeplerden

---

[313] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 2.
[314] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 2.
[315] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[316] Ankara Antlaşması m. 5.
[317] Ankara Antlaşması m. 10/2: "Gümrük Birliği,
Topluluk üyesi Devletlerle Türkiye arasında, ithalâtta olduğu gibi ihracatta gümrük vergileri ve eşit etkili resimlerin ve miktar kısıtlamalarının, milli üretime, Antlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözeten eşit etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını
Türkiye'nin üçüncü memleketlerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'nin kabulünü ve Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı kapsar."
[318] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[319] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi.
[320] Soğuk Savaşın son günlerinde Batı Avrupa ülkeleri, Türkiye'den çok II. Dünya Savaşı sonrasında ayrı düştükleri Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile tekrar bir araya gelmek istiyorlardı. Bu nedenle Türkiye'nin üyelik arzusu başta Almanya olmak üzere Avrupa

ötürü de üyelik müzakerelerinin açılması için bir tarih belirlenmemesi ve Ortaklık Antlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir[321]. Bunun sonucunda da Gümrük Birliği'nin Katma Protokol'de öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Böylece ortaklık ilişkisinin son dönemine geçilmiştir[322].

12-13 Aralık 1997 tarihindeki Lüksemburg Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında, AB'nin Beşinci Genişlemesine dair kararlar alındı. Ancak Türkiye'nin ismi aday ülkeler arasında geçmeyip yalnızca üyeliğe ehil olduğu belirtildi. Yani üyelik için hayır denilmiş, ortaklığa devam denilmiştir. Bu kararı takiben Türkiye de AB ile siyasi diyaloğun dondurulması kararını almıştır[323].

3 Mart 1988 tarihinde, Türkiye- AB ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olarak Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan "Türkiye için Avrupa Stratejisi" başlıklı belge açıklandı. Bununla birlikte 4 Kasım 1998 tarihinde de Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'nin katılım yönünde ilerlemesine ilişkin Komisyon görüşlerini içeren ilk "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu " ve "Genişleme Strateji Belgesi" yayımlandı[324]. AB'de Türkiye lehine yaşanan bu değişimler beraberinde Türkiye'ye adaylık statüsü getirmiştir.

C. Türkiye'ye Adaylık Statüsünün Verilmesi ve Sonraki Süreç (1999-2004)

1. Helsinki Zirvesi ve Sonuç Belgesi (10-11 Aralık 1999)

10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde[325] Avrupa Konseyi, Komisyon'un ikinci Türkiye Raporu'ndaki tavsiyelere uyarak Türkiye'ye AB üyeliği için aday ülke

---

Topluluğu tarafından dikkate alınmamıştır. Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 2.

[321] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.

[322] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.

[323] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 3.

[324] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 3.

[325] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.

statüsü vermiştir[326]. Almanya ve Fransa'da Türkiye'nin üyeliği konusunda daha ılımlı iktidarların göreve gelmesi ile Avrupa'daki siyasi atmosfer Türkiye lehine dönmüştür[327]. O dönemler Almanya Başbakanı Schröder Türkiye'nin Birliğe üye olmasından yana bir tutum sergiliyordu[328]. Böylece Türkiye'nin 40 yıldır süren üyelik hedefi net ve somut bir perspektif kazanmıştır[329].

Adaylık statüsünün kazanılmasıyla Türkiye diğer aday ülkeler gibi bir Katılım Öncesi Stratejisi'nden yararlanacak, Topluluk Programları, aday ülkeler ile Birlik arasında katılım süreci çerçevesinde yapılan toplantılara katılma imkanına sahip olacaktır[330]. Adaylık statüsü verilmesiyle birlikte Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmış, 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır[331]. KOB, aday ülkeler için bir tür yol haritasıdır. Bu belgede yer alan üyelik için alınması gereken önlemler, kısa ve orta vadeli öncelikler şeklinde siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve AB müktesebatına uyum başlıkları altında sıralanır. Bu uyum başlıkları hali hazırda 35 fasıldan oluşmaktadır[332]. Her KOB'a karşılık olarak aday ülkeden bir Ulusal Program hazırlaması beklenir[333]. Türkiye de bunlara cevap olarak, KOB'da yer alan önceliklerin hayata geçirilmesine yönelik planları içeren Ulusal Program'ı 19 Mart 2001 tarihinde onaylayarak Avrupa Komisyonu'na tevdi etmiştir[334]. KOB, AB tarafından 2003, 2006 ve 2008 yıllarında tekrar gözden geçirilmiş[335]; buna karşılık Ulusal Program da 2003 ve 2008 yıllarında güncellenmiştir[336].

Türkiye müzakerelerin başlanması için ön şart olan "siyasi kriterlerin karşılanması" amacıyla 2001- 2004 yılları arasında uyum yasası paketleri

[326] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi.
[327] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 3.
[328] Almanya'da Türkiye Seçimi, s.e.t. 25.03.2019, https://www.yenisafak.com/dunya/almanyada-turkiye-secimi-2783359.
[329] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 3.
[330] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 3.
[331] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 4.
[332] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 3.
[333] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 4.
[334] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[335] "KOB, ihtiyaçlar çerçevesinden güncellenir, aday ülkenin yerine getirdiği hususlar KOB'dan çıkarılır; geri kalan önlemler ise yeni bir takvime bağlanır." Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 4.
[336] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.

çıkarmıştır. 2002-2004 yılları arasında 8 uyum paketi[337], 2001 ve 2004 yıllarında da 2 Anayasa Paketi TBMM'de kabul edilmiştir[338].

2. Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002)

12-13 Aralık 2002'de yapılan AB Kopenhag Zirvesi sonuç bildirisinde "*Komisyonun raporu ve önerisi temelinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesi halinde, 2004 Aralık ayında yapılacak Zirvede müzakerelerin gecikme olmaksızın başlatılacağı*" ifadesi yer aldı[339]. Türkiye- AB ilişkileri için önemli bir vizyona sahip olan müzakerelerin başlatılabilmesi için Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılandığı kanaatine varılması gerekir.

Bununla birlikte, 19 Nisan 2003 tarihinde TBMM'de AB Uyum Komisyonu kurulmuştur[340]. Komisyonun başlıca görevleri, AB'ye üyelik sürecine ilişkin gelişmeleri izler, AB'deki gelişmeleri takip eder ve bu gelişmelerden TBMM'yi bilgilendirir. TBMM'ye sunulan kanun tasarı ve teklifleriyle KHK'ların AB mevzuatına uygunluğunu inceleyerek bu konuda ihtisas komisyonlarına görüş bildirir[341].

Avrupa Konseyi 8 Mart tarihinde Türkiye'nin AB katılım süreci için yol haritası sağlayan "AB- Türkiye Katılım Ortaklığını" kabul etti. 19 Mart'ta Türk Hükümeti, Katılım Ortaklığı'nı yansıtan, Müktesebatın Üstlenilmesi için Ulusal Programı (NPAA) kabul etti[342].

3. Avrupa Birliği Komisyonu Tavsiye Kararı (6 Ekim 2004)

Avrupa Komisyonu 6 Ekim 2004 tarihinde Türkiye'nin siyasi kriterleri gerekli ölçüde karşıladığını belirterek Birliğe katılım müzakerelerinin

---

[337] Bkz. *T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, 1. Baskı, Dumat Ofset Matbaası, Ankara 2007.
[338] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi; Türkiye'de Siyasi Reform: Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler, s.e.t. 14.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf.
[339] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 4.
[340] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 4.; Türkiye-Avrupa Birliği Derneği: Kronoloji (1959-2015), s.e.t. 26.03.2019, https://turabder.org/turkiye-ab/turkiye-ab-iliskileri/tarihce.
[341] Bkz. Avrupa Birliği Uyum Komisyonu, s.e.t. 14.04.2019, https://komisyon.tbmm.gov.tr/komisyon_index.php?pKomKod=401.
[342] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi.

başlatılması tavsiyesinde bulundu[343]. Böylece müzakerelerin başlatılması için önemli bir adım atılmış oldu. Bu gelişmeyi takiben 29 Ekim 2004 tarihinde AB Anayasası Roma'da imzalandı. Anayasa'yı üye ülkelerle birlikte içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu Anayasa'ya ilişkin çalışmaları yürüten Hükümetler arası Konferansa katılan aday ülkeler de imzalamıştır[344]. Bu gelişmeler Türkiye'nin AB yolunda yaşadığı onu AB'ye bir adım daha yaklaştıran hususlardır.

D. Türkiye'nin Üyelik ve Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci (2004-2019)

2001-2004 yılları arasında yoğun bir şekilde çıkarılan uyum paketlerinin katkısıyla Avrupa Konseyi, 17 Aralık 2004 tarihinde yapılan Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığını belirterek 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile üyelik görüşmelerinin başlamasına karar vermiştir[345]. 3 Ekim 2005'te Lüksemburg'da yapılan Hükümetlerarası Konferans[346] ile Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri başlamıştır[347]. Devlet Bakanı Ali Babacan, üyelik müzakerelerinde "başmüzakereci" olarak görev almıştır[348]. Ancak şunu da belirtelim ki devam eden süreçte başmüzakerecilik görevi verilen kişiler değişmiştir[349].

29 Haziran 2005 tarihinde bir basın toplantısı düzenlenmiş ve Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır[350]. Müzakere Çerçeve Belgesi, müzakerelere ilişkin ilkeleri, esasları, usulleri ve müzakere fasıllarını belirleyen müzakere sürecinin en temel belgesidir. Müzakereler bu belgede üç temel

---

[343] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 4.
[344] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 5.
[345] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi; Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[346] Hükümetlerarası Konferans, müzakerelerin başladığı, fasılların açıldığı ya da kapandığı resmen ilan edilen bir platformdur. Üye devletlerle aday ülkenin dışişleri bakanlarından oluşan bu platformda müzakere sürecindeki önemli siyasi kararlar açıklanır. Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 8. Ancak bu platformda fiili müzakereler yapılmamaktadır. Bkz. Sayın, Yusuf, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları", *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, c. 19, sy. 2, y. 2016, ss. 41-63.
[347] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi; Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.
[348] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 5.
[349] 2009 yılında başmüzakereci görevine Devlet Bakanı Egemen Bağış getirilmiştir. 2013 yılında ise Mevlüt Çavuşoğlu AB Bakanı ve Başmüzakerecilik görevini devralmıştır. Bu görevi 2014 yılında Büyükelçi Volkan Bozkır, 2015 yılında Ali Haydar Konca ve ondan sonra da Prof. Dr. Beril Dedeoğlu ve yine ondan da Volkan Bozkır devralmıştır. 2016 yılında Ömer Çelik bu göreve getirilmiştir. Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 7, 8, 10, 13.; Bkz. Türkiye-Avrupa Birliği Derneği: Kronoloji.
[350] Bkz. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi.

unsur üzerine kuruludur. Bu unsurlardan ilki "*Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesidir*". İkincisi "*AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması*" olup üçüncüsü de "*Sivil toplumla diyaloğun güçlendirilmesi ve bu çerçevede AB ülkelerinin kamuoyu ile Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesidir*"[351].

Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi ile belirlenen müzakere konusu toplam 35 fasıl bulunmaktadır. Fasılların konusu şunlardır: "1. Malların Serbest Dolaşımı, 2. İşçilerin Serbest Dolaşımı, 3. İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, 4. Sermayenin Serbest Dolaşımı, 5. Kamu Alımları, 6. Şirketler Hukuku, 7. Fikri Mülkiyet Hukuku, 8. Rekabet Politikası, 9. Mali Hizmetler, 10. Bilgi Toplumu ve Medya, 11. Tarım ve Kırsal Kalkınma, 12. Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı, 13. Balıkçılık, 14. Taşımacılık Politikası, 15. Enerji, 16. Vergilendirme, 17. Ekonomik ve Parasal Politika, 18. İstatistik, 19. Sosyal Politika ve İstihdam, 20. İşletmeler ve Sanayi Politikası, 21. Trans-Avrupa Şebekeleri, 22. Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, 23. Yargı ve Temel Haklar, 24. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, 25. Bilim ve Araştırma, 26. Eğitim ve Kültür, 27. Çevre, 28. Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, 29. Gümrük Birliği, 30. Dış İlişkiler, 31. Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası, 32. Mali Kontrol, 33. Mali ve Bütçesel Hükümler, 34. Kurumlar, 35. Diğer konulardır"[352].

Müktesebat uyumunun analitik incelemesi olan "tarama süreci" 35 başlıkta başlamıştır[353]. Tarama süreci, Avrupa Komisyonu ve aday ülkenin bürokratları tarafından yürütülen, müzakerelerin teknik olarak başladığı bir süreçtir. Tarama süreci, "tanıtıcı tarama toplantısı" ve "ayrıntılı tarama toplantısı" olarak iki aşamadan oluşmaktadır. Tanıtıcı tarama toplantısı, Avrupa Komisyonu bürokratları tarafından aday ülkenin temsilcilerine AB müktesebatı hakkında bilgi verildiği aşamadır. Ayrıntılı tarama toplantısı ise aday ülkenin temsileri kendi ülkesinin mevzuatını anlattıkları ve müktesebatla karşılaştırma yapılarak aday ülkenin eksikliklerinin tespit edildiği aşamadır[354].

[351] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 6.
[352] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 7, 8.
[353] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi.
[354] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 8, 9.

Türkiye'nin tarama toplantıları 20 Ekim 2005 tarihinde "25. Bilim ve Araştırma" faslı tanıtıcı tarama toplantısıyla başlamış ve 13 Ekim 2006 tarihinde "23. Yargı ve Temel Haklar" faslı ayrıntılı tarama toplantısıyla sona ermiş ve 34 ve 35 numaralı fasılları hariç olmak üzere toplamda 33 fasla ilişkin tarama toplantısı yapılmıştır[355].

Kıbrıs sorunu AB yolunda önümüze çıkan bir engel olmuştur. Türkiye'den sorunun çözülmesi beklenmiştir. Bu hususta 'Annan Planı' olarak bilinen çözüm önerisi önemli bir yere sahip olmuştur. Annan Planı, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs'taki sorunu çözmek için Türklerin ve Rumların uzlaşmasına zemin oluşturmak amacıyla 11 Kasım 2002'de Türk ve Rum tarafına sunduğu sık sık revize edilen bir plandır. Plan genel hatlarıyla devletin yapısının iki kurucu devletten oluşmasını ancak tek bir uluslararası kişilik ve egemenlik olmasını öngören her iki devletin göçmen oranını, toprak yüzdesini, yönetimini ilgilendiren konular ele alınmıştır[356]. 24 Nisan 2004 tarihinde Kıbrıs'ta referandum yapıldı. Kıbrıs Türk halkının % 64.9'u Annan Planını onaylarken, Kıbrıs Rum Kesimi'nin % 75.83'ü reddetti. Böylece Kıbrıs tarihinde ilk ve tek olan bu barış planı kabul edilmemiş oldu. Kıbrıs Rumları AB'ye tam üye olurken Kuzey Kıbrıs müktesebat dışı kalmıştır[357]. İleriki tarihlerde de Kıbrıs sorunu AB'ne tam üyelik yolunda birtakım engeller şeklinde karşımıza çıkmıştır. Örneğin, Türkiye'nin deniz ve havalimanlarını Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne açması Ek Protokol'de taahhüt olarak yer almaktaydı[358].

Adaylık statüsü verilmesinin ardından Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin süreci koordine etmek için 4 Temmuz 2000 tarihinde 4587 sayılı Kanun ile Başbakanlığa bağlı olarak Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kurulmuştur[359]. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 8 Haziran 2011 tarihinde Avrupa Birliği Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Böylece Türkiye'nin AB

[355] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 9.
[356] Annan Planının Ana Hatları, s.e.t. 26.03.2019, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/04/040424_annanplan.shtml.
[357] Kofi Annan: Kıbrıs'ı barışa en çok yaklaştıran diplomat, s.e.t. 26.03.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45235385; Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 4.
[358] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 5.
[359] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 3.

konusundaki kararlılığı ortaya konmuştur[360]. 634 Sayılı Avrupa Birliği Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'nın 2. maddesine göre Bakanlığın görevi, "*Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanmasına yönelik yapılacak çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonunu yürütmektir*"[361]. Bununla birlikte, Bakanlık bünyesinde müzakere süreciyle ilgili çalışmaları izleyen ve koordine eden, bu doğrultuda Ulusal Programın hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve raporlanması çalışmalarını koordine eden Katılım Politikası Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlık aynı zamanda Avrupa Komisyonu İlerleme Raporunun Türkiye katkısının hazırlanması ile ilgili çalışmaları da koordine etmektedir[362].

1980 yılında Türk vatandaşlarının önüne konulan vize uygulaması engelinin aşılması yolunda önemli bir adım atılmıştır[363]. 2013 yılının Aralık ayında AB ile Türkiye arasında "vize serbestisi" görüşmeleri başlamıştır[364]. Ancak bu görüşmeler henüz sonuç vermemiştir.

2013, 2014 ve 2015 yıllarında AB' ye uyum süreci kapsamında yerel düzeyde yürütülen faaliyetlere ivme kazandırmak için İstanbul, İzmir ve Antalya'da Avrupa Birliği Bakanlığı'nın il temsilcilikleri kurulmuştur. Bu temsilcilikler vasıtasıyla yerel düzeyde farkındalığı artırmak, AB mali yardımlarından daha etkin bir şekilde faydalanmayı sağlamak, AB süreci hakkında bilgi vermek amacıyla çeşitli eğitim faaliyetleri, sunumlar yapılmıştır[365].

29 Kasım 2015 tarihinde ilk kez Türkiye- AB Zirvesi yapılmıştır. AB Kurumları başkanları ve 28 üye ülke Devlet Başkanının katılımıyla Brüksel'de gerçekleştirilmiştir. Zirve'de taraflar Türkiye'nin katılım sürecinin yeniden canlandırılmasına yönelik Ortak Deklarasyon kabul etmişlerdir. Müzakerelere hız verilmesi, yeni fasılların açılmasına yönelik hazırlıklar yapılması, Vize Serbestisi Diyaloğu'nun hızlandırılarak Ekim 2016'da kaldırılması, ortak Göç Eylem Planının uygulanması, Türkiye-AB Üst Düzey Diyaloğunun çeşitli

[360] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 7.; Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 17.
[361] Bkz. Kurumsal Yapı, s.e.t. 14.04.2019, https://www.ab.gov.tr/bakanlik_46.html.
[362] Katılım Politikası Başkanlığı, s.e.t. 01.04.2019, https://www.ab.gov.tr/katilim-politikasi-baskanligi_44377.html.
[363] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 8.
[364] Bkz. AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi.
[365] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 9.

platformlarda güçlendirilmesi, Türkiye için Sığınmacı Mali İmkanının oluşturulması, Gümrük Birliğinin güncellenmesi konuları kararlaştırılmıştır[366]. İkinci Türkiye-AB Zirvesi 7 Mart 2016 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilmiştir. Bu Zirve'de de Ege Denizi'nde yaşanan Suriyelilerin ölümlerinin sonlandırılması amacıyla yapılması gereken uygulamalar ve düzenli göç politikası tesis etmek konuları üzerine konuşulmuştur. 18 Mart'ta 3.sü yapılan Zirve'nin de konusu göç krizi olmuştur[367].

III. Avrupa Birliği Müktesebatında Kadınların Siyasal Hayata Katılımı

Türkiye, AB üyeliği yolunda ilerlerken yapılan müzakereler, yayımlanan raporlar ışığında müktesebat uyumunun sağlanması için çeşitli girişimlerde bulunup gelişmeler yaşamaktadır. Türkiye'nin uyum sağlaması gereken konulardan biri olan siyasal hayatta kadın erkek eşitliği konusunda AB'nin mevcut durumu üzerinde durulması gereken önemli bir alandır. Türkiye daha iyi olanı hedefleyip ona ulaşmaya çalışırken daha iyi olanın sahip olduğu niteliklerin ne olduğunu bilmek hedefe ulaşmak için fayda sağlar. Kadınların siyasal hayattaki etkinlik düzeyiyle ilgili Türkiye'nin AB hakkında bilgi sahibi olması AB'ye uyum yolunda önem arz etmektedir.

AB hukukunda ayrımcılık yasağı ve pozitif ayrımcılık kavramları önemli bir yere sahiptir. Temel kaynaklardan biri olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Birliği'nin Lizbon Antlaşması'nı onaylamasıyla Avrupa Birliği'nde yasal bir zorunluluk olmuştur[368]. Bu sözleşmede yer alan haklar cinsiyet dahil herhangi bir duruma dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin herkese sağlanmalıdır[369]. Avrupa Birliği hukukunda pozitif ayrımcılık ise "pozitif eylem" olarak adlandırılmaktadır. Pozitif eylem, ayrımcılıkla ilgili var olan dezavantajları telafi etmek için alınan önlemleri ifade eder[370]. Bu kapsamda Birliğin kadın erkek eşitliğini sağlamak adına kadınlar için çeşitli belgelerle

[366] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 10.
[367] Bkz. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler, s. 11, 12.
[368] Accession of the European Union, s.e.t. 19.03.2019, https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts/accessioneu&c.
[369] European Convention on Human Rights/ Article 14, s.e.t. 19.03.2019, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.
[370] Bell, Mark, *Positive Action –Introducing the Concept, European Comission, Putting Equality into Practice-What Role for Positive Action?*, Prınted On Whıte Chlorıne-Free Paper, Belgium 2007, s. 5.

aldığı stratejik karar ve hedefler pozitif eylem niteliğinde olmaktadır. Bizde AB'de yer alan cinsiyet ayrımcılığı karşıtı yasal ifadeler ile pozitif eylemleri destekleyen hükümleri inceleyerek AB mevzuatı hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Ekonomik temelli kurulan AB'de cinsiyet politikaları esasen istihdam çerçevesinde düzenlenmiştir[371]. Ancak sonradan cinsiyet politikalarının alanı genişlemiştir. Amsterdam Antlaşması'nın 2. maddesinde "kadın erkek eşitliğinin sağlanması" Birliğin ilkeleri ve hedefleri arasına girmiştir. 3. maddesinde de yapılacak faaliyetler sayılmış ve bu alanlarda eşitsizliğin kaldırılıp kadın erkek eşitliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte de cinsiyet dahil diğer başka alanlarda da yapılan ayrımcılıkla mücadele etmesi için Konsey'e yetki verilmiştir[372].

Avrupa Birliği'nin Maastricht Antlaşması'nda "birliğin sosyal dışlanma ve ayrımcılık ile mücadele ettiği, bununla birlikte sosyal adaleti ve sosyal korumayı, kadın erkek eşitliğini desteklediği "*Treaty on European Union*"-AB Antlaşması m. 3/3 (1992)"[373] yer almaktadır. Kadın erkek eşitliği konusunda hassas olan Birlik ayrımcılık ile mücadele ettiğini de antlaşmada belirtmektedir.

AB'nin önemli mevzuatlarından biri olan Temel Haklar Şartı, 2009 yılında Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle yasal olarak bağlı hale gelen AB'nin haklar bildirgesidir[374]. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda eşitlik ilkesini yansıtan ayrımcılığı yasaklayan maddeler mevcuttur[375]. Yirminci maddede herkesin 'yasa önünde eşit' olduğu belirtilmektedir[376]. Yirmi birinci maddede cinsiyet dahil her türlü ayrımcılığın yapılmasının yasak olduğunu belirtmektedir[377]. Yirmi üçüncü maddede ise erkeklerle kadınlar

[371]Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma'da(1957) Madde 119 'da cinsiyet farkı gözetilmeksizin eşit ücret ödenmesi kuralı yer almaktadır. Bkz. Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma, s.e.t. 16.03.2019, https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf.
[372] Amsterdam Antlaşması, s.e.t. 16.03.2019, https://www.ikv.org.tr/images/files/A6-tr.pdf.
[373] Avrupa Birliği Antlaşması (Konsolide versiyon 2016), s.e.t. 14.03.2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016M003.
[374] Putting the Charter of Fundamental Rights into practice, s.e.t. 19.03.2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:dh0004.
[375] Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, s.e.t. 12.03.2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016P/TXT.
[376] Madde 20: "Herkes, yasa önünde eşittir."
[377] Madde 21: "1. Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtımsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, hususiyet,

arasında her alanda eşitlik olması gerektiği ve pozitif ayrımcılık uygulamalarının eşitlik ilkesiyle ters düşmeyeceği yer alır[378].

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda beşinci bölüm vatandaşlık haklarına ilişkindir. Bu bölümde 39. ve 40. maddeler Avrupa Parlamentosunda ve yerel seçimlerde oy kullanma ve aday olma haklarının her vatandaşa verildiğini tespit etmektedir. Bu maddeler siyasal katılıma ilişkin hakların bağlayıcı hükümler çerçevesinde birincil mevzuatta yer alması bakımından önem arz etmektedir[379]. Madde 39'da Avrupa Birliği'ne üye her devletin her bir vatandaşının ikamet ettiği üye devletin diğer vatandaşlarıyla aynı koşullarda Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkının var olduğunu belirtmektedir. Parlamento üyelerinin seçim yöntemi serbest, gizli oyla ve doğrudan yapılmaktadır[380]. Madde 40'da Birliğe üye her devletin tüm vatandaşları yerel seçimlerde, birbiriyle eşit koşullar altında oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir[381].

Birliğin dış eylemlere ilişkin hükümlerinde de "demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin evrenselliği ve bölünmezliği, insan onuruna saygı, eşitlik"[382] gibi ilkelere saygılı olduğu yer almaktadır. Her ne kadar istihdam çerçevesinde eşitlik anlayışıyla başlangıç yapılmış olsa da Birlik demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel oluşuna ve de eşitlik ilkesinin her boyutta geçerli olduğuna inanmış ve ilke olarak benimsemiştir. Bu ilkelerin bir gereği de siyasal yaşam alanında

---

doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaktır.

2. Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma ve Avrupa Birliği Antlaşmasının uygulanması kapsamı çerçevesinde ve bu Antlaşmaların özel hükümleri saklı kalmak üzere milliyet nedeniyle her türlü ayrımcılık yasaktır.""

[378] Madde 23: "Erkekler ve kadınlar arasında eşitlik, istihdam, çalışma ve ücret dahil olmak üzere bütün alanlarda sağlanmalıdır.
Eşitlik ilkesi, yeterli şekilde temsil edilmeyen cinsin lehine belirli avantajlar sağlanmasını öngören önlemlerin sürdürülmesini veya benimsenmesini engellemez."

[379] Lizbon Antlaşmasıyla Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı üye devletler için bağlayıcılık kazanmıştır. Bkz. Lizbon Antlaşması, s.e.t. 16.03.2019, https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf.

[380] Madde 39: "1. Birliğin her vatandaşı, ikamet ettiği Üye Devlette, bu Devletin vatandaşları ile aynı koşullar altında Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir.
2. Avrupa Parlamentosu üyeleri, genel, serbest ve gizli oyla doğrudan seçilir."

[381] Madde 40: "Birliğin her vatandaşı, ikamet ettiği Üye Devlette, bu Devletin vatandaşları ile aynı koşullar altında yerel seçimlerde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir."

[382]Avrupa Birliği Antlaşması (Konsolide versiyon 2016), s.e.t. 14.03.2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016M003.

kadın erkek eşitliğinin sağlanmasıdır. Bir insan hakkı ve temel özgürlüğü olan, demokrasiye hizmet eden siyasal hayata katılımın cinsiyet farkı gözetilmeksizin kadın erkek arasında sağlanması gerekmektedir.

Gerek AB kurumlarında gerekse üye devletlerde kadınların siyasal hayata katılımında yetersizlik mevcuttur. Kadınların siyasal hayatta yetersiz temsili bir demokrasi açığıdır. Siyasal hayatta erkeklerin kadınlardan daha fazla yer edindiği karşılaşılan bir gerçekliktir. Avrupa Parlamentosu'nun %63'ü erkeklerden oluşmaktadır. AB genelinde belediye başkanlarının %85'i erkektir[383]. Birliğe üye devletlerin ulusal parlamentolarında da durum düşük seviyelerdedir. Kadınlar her düzeydeki karar alma kademelerinde yetersiz temsil edilmektedir[384]. Örneğin, bazı üye devletlerin ulusal parlamentosunun en az %80'ini erkekler oluşturmaktadır[385]. Yine bazı üye devletlerin etki alanı geniş siyasi partileri, erkekler tarafından yönetilmektedir[386]. 2015 verilerine göre de üye devletlerden yalnızca 3 tanesinin devlet başkanı kadındır[387].

Kadınları siyasette desteklemeye yönelik AB'nin birtakım politikaları mevcuttur. "*Siyasi karar almada kadınlara ilişkin 13 Mart 2012 tarihli Avrupa Parlamentosu kararı- kalite ve eşitlik*" kararı kadınların temsil yetersizliğinin nedenlerini bize yansıtan, Birliğin kadınların siyasal hayatta etkin olması için nasıl bir yol çizdiklerini bize ifade etmek noktasında detaylı ve açık bir karardır. Karara göre siyasi karar alma mekanizmalarına katılımda cinsiyet yönünden bir dengesizlik mevcuttur. Kadınlar, AB düzeyinde ve üye devletlerinde yeterince temsil edilememektedir. Uygulanan kota sistemi de gayri resmidir. Siyasi karar alma mekanizmalarında kadın ve erkeklerin eşit temsil edilmesi, insan hakları ve sosyal adalet meselesi ve demokratik bir toplumun işleyişi için hayati bir gerekliliktir. Çünkü kadın hakları insan

---

[383] Women in Politics, s.e.t. 17.03.2019, https://www.womenlobby.org/-Women-in-Politics-507-?lang=en.

[384] Sorular ve Cevaplar: Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda AB neler yapıyor?, s.e.t. 15.03.2019,https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/201803/EU%20factsheet%20on%20gender%20equality_BC.pdf .

[385] Bu devletler, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, İrlanda, Letonya, Macaristan, Malta, Romanya ve Slovakya'dır. Bkz. Women in Politics.

[386] Bu devletler, Kıbrıs, Estonya, Fransa, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Malta, Portekiz, Slovakya'dır. Bkz. Women in Politics.

[387] Bu devletler, Hırvatistan, Litvanya ve Malta'dır. Bkz. Women in Politics.

haklarıdır ve kadınların sorunlarının dikkate alınması ve demokrasinin güçlendirilmesi için eşitlik siyasi yaşamda gereklidir[388].

Kadınların seçim kampanyası fonlarına erişiminin kısıtlı olduğunu, seçim sistemlerindeki ve siyasi partilerdeki prosedürlerin temsil için belirleyici bir rolü olduğunu, siyasi kurumlarda kadınları destekleyici ortamların bulunmadığını ve kadınların omuzlarında yoğun olarak bulunan yani kadınlar aleyhine eşitsiz bir şekilde dağılan aile sorumlulukları nedeniyle kadınlar siyasi karar mekanizmalarında yetersiz düzeyde bulunmaktadır. Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi siyasi karar alma mekanizmalarında eşitliğin sağlanması için "*seçim sistemlerinde kadınların temsilini artırıcı reformları, olumlu ayrımcılık önlemlerini ve yasalarda cinsiyete dayalı ayrımcılık karşıtı hükümleri, siyasi partiler içinde ve medyada kadın adaylara karşı davranılan yerleşik önyargının ortadan kaldırılmasını*" desteklemektedir. Lider pozisyonları için aday seçme, sıralama ve aday gösterme sorumluluğu taşıyan siyasi partilerin, siyasette kadın erkek eşitliğini sağlamada merkezi bir rolü olduğu açıktır. Bu nedenle seçimler için gönüllü parti kotaları gibi etkili uygulamaları destelemektedir. Hatta gönüllü parti kotaları gibi bağlayıcı olmayan önlemlerden öte cinsiyet eğitimi, bilinçlendirme kampanyaları gibi önlemlerin de alınmasını ve seçim cinsiyet kotaları gibi yasal bağlayıcılığı olan önlemleri içeren çok yönlü stratejilere ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Konsey, Komisyona ve üye devletlere kadınların siyasi hayata aktif katılımını teşvik etmek için önlem almaya ve Avrupa'daki ulusal ve bölgesel düzeydeki tüm siyasi partilerin bunu onaylayacağı sözünü vermeye çağırır. Kota ve diğer olumlu eylem politikalarına uymayı, bölgesel, ulusal ve AB seçimleri için sıralama kuralları uygulamaya ve bunlara uymayanlara etkili yaptırımların uygulanmasına üye devletleri davet eder. Yine Konsey, Komisyon'u, kadınların seçilmesini teşvik etmek ve medyada farkındalık yaratma kampanyalarının sağlanması için ulusal partilere ve sivil toplum örgütlerine kaynak sağlamaya davet eder[389].

---

[388] European Parliament resolution of 13 March 2012 on women in political decision-making – quality and equality, s.e.t. 15.03.2019, http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0070+0+DOC+XML+V0//EN.

[389] European Parliament resolution of 13 March 2012 on women in political decision-making – quality and equality, s.e.t. 15.03.2019,

Euro barometre araştırmasına göre %54 gibi bir çoğunluk politikada kadınların katılım düzeyinin artırılması gerektiğini düşünmektedir. %70'lik bir kesim siyasette kadın erkek eşitliği için yasal tedbirlerin alınmasını desteklemektedir. Araştırmaya katılanların bir kısmı kadınların siyasette sorumluluk alacak gerekli nitelik ve becerilere sahip olmadığını, diğer bir kısmı da kadınların siyasete karşı ilgisiz olduğunu, başka bir kısmı da erkeklerin kadınlardan daha hırslı olduğunu düşünmektedir[390].

Avrupa Komisyonu'nun Aralık 2015'te sunduğu "*2016-2019 toplumsal cinsiyet için stratejik angajman*" başlıklı dokümanı da "karar alma süreçlerinde kadın-erkek eşitliğini destekleyici" alana sahiptir[391]. Bu belge 2010-2015 stratejisine[392] dayanmakla birlikte yine 2011-2020 Cinsiyet Eşitliği Avrupa Paktı'nın da devamı niteliğindedir[393]. Angajmanın önemli eylem planlarından biri de siyasi karar verme mekanizmalarında kadın erkek eşitliğini sağlamaktır[394]. 2019'un sonuna kadar bu alanda ve komisyonun üst düzey yönetim kadrolarında %40'lık orana ulaşmayı hedeflemektedir[395]. Birlik bu stratejik angajman hedeflerine ulaşmak için 6.17 milyar Euro kaynak da tahsis etmiştir[396].

Avrupa Konseyi'nin 2014-2017 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisine göre çoğulcu demokrasi anlayışında kadın ve erkek siyasi karar alma mekanizmalarına dengeli katılmalıdır. Her bir karar organında kadın ve erkeklerin temsili %40'ın altına düşmemelidir. Bu doğrultuda kadınların

---

http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0070+0+DOC+XML+V0//EN.

390 What Europeans have to say about women & politics, s.e.t. 15.03.2019, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ebs_465_infographic_women_politics.pdf .

391 Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019, s.e.t. 15.03.2019, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic_engagement_en.pdf, s. 9 ; Sorular ve Cevaplar.

392 2010-2015 stratejisi de 2006-2010 Avrupa Komisyonu Kadın Erkek Eşitliği Yol Haritasının devamı niteliğindedir. Yine bu belge de karar verme mekanizmalarında kadın erkek eşitliğini hedeflemektedir. Bkz. Council conclusions on the European Pact for gender equality for the period 2011 – 2020, s.e.t. 15.03.2019, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lsa/119628.pdf, s. 2.

393 Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019, s.e.t. 15.03.2019, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic_engagement_en.pdf , s. 6, 7.

394 Bkz. Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019, s. 14.

395 Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019, s. 27.

396 Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019, s. 19.

seçimlere katılması ve aday ve seçilmiş kadınların güçlendirilmesini hedefleyen önlemlerin alınmasına odaklanacağı belirtilmektedir[397].

Avrupa Kadınlar Lobisi (AKL) kadınların siyasi karar alma mekanizmalarında erkeklerle eşit düzeyde yer alması için çeşitli kampanyalarla çaba gösteren AB'ndeki örgütlerin bir nevi şemsiyesi olan önemli bir kadın örgütüdür. AKL, Avrupa'daki kadın hareketini, insan haklarını ve kadın erkek eşitliğini desteklemekte ve kadın haklarının insan hakkı olduğunu savunmaktadır[398]. AKL'ye göre kadın ve erkeklerin karar alma mekanizmalarında eşit temsil edilmesi anlamına gelen "parite demokrasisi" ulaşılması gereken hedeftir[399]. Parite demokrasisi toplumun bütününün yansıtılması ve kadın ve erkeklerin talep ve ihtiyaçlarının temsil edilmesi bakımından önem arz eder[400].

AKL, %50- %50 kota kampanyası, feminist manifestosu yayımlaması gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Parite demokrasisi dahil olmak üzere çeşitli konularda görüşlerini söyleyen bir manifesto yayımlamışlardır. Bu bildiri başlığı altında kadınların yetersiz temsilinin değiştirilmesi gereken bir durum olduğunu ve bu suretle AB'nin siyasi karar alma mekanizmalarında kadınlar lehine aldığı kararları ve yapmayı taahhüt ettiği politikaları yerine getirmeye yükümlü olduğunu vurgulamaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz AP 2012 kararında yer alan kota politikası AKL tarafından da desteklenmektedir. Bununla birlikte siyasi partileri kadınlara yer vermeye davet etmektedir. AP başkanlık seçimlerinde de aday olarak bir kadın ve bir erkeğin olması gerektiğine çağrı yapmaktadır[401]. Ayrıca belirtelim ki Avrupa Kadınlar Lobisi'nin 2009 yılında başlattığı kota projesi olan %50- %50 kampanyası KAGİDER, KADER örgütlerinin de desteklediği bir projedir. Türkiye 7 Haziran 2015 yılında yapılan seçimlerde parlamentoya giren kadınların

---

397 Uluslararası Belgeler ve Kuruluşlar, s.e.t. 16.03.2019, https://kadininstatusu.aile.gov.tr/ulusarasi-belgeler-kuruluslar; Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2014-2017, s.e.t. 17.03.2019, https://rm.coe.int/1680590177.

398 Mission, Vision, Values, s.e.t. 19.03.2019, https://womenlobby.org/Mission-vision-and-values-588?lang=en.

399 Bkz. Women in Politics.

400 EWL Manifesto Explained "Parity Democracy", s.e.t. 18.03.2019, https://www.womenlobby.org/Week-5-Parity-democracy?lang=en.

401 Bkz. EWL Manifesto Explained "Parity Democracy".

sayısında elde ettiği yükselişte bu kampanyanın destekçisi olması etkili olmuştur[402].

Kadın erkek eşitliğinin sağlanması notasında "*Cinsiyet Eşitliği İçin Avrupa Enstitüsü*" kurulmuştur. Enstitü'nün yayımladığı bir makaleye göre, yasama işlemleriyle kadınların siyasi karar alma mekanizmalarında artış sağlaması doğrudan bir bağlantıdır. Bunun bir örneği, kota uygulayan dokuz AB ülkesinden sekizinde parlamentodaki kadın oranlarının artmasıyla görülmüştür[403].

IV. Katılım Öncesi Strateji Belgeleri Işığında Türkiye'de Kadının Siyasal Hayata Katılımının Hukuksal Boyutu

Avrupa Birliği Hukuku'nda eşit işlem ve ayrımcılık yasağı kavramı, aralarında sıkı bir bağlantı bulunan birbirlerinin olmazsa olmaz parçasıdır. Eşit işlem ilkesi, her türlü ayrımcılığın yokluğu şeklinde tanımlanmaktadır[404]. Avrupa Birliği politikalarının temel taşlarından biri "siyasal partilerde kadın-erkek eşitliğini" sağlamaktır[405]. Gerek siyasal yaşamın birer parçası olan siyasal partilerde gerekse siyasal yaşamın diğer yönlerinde, cinsiyet ayrımcılığının yapılmaması, herkese eşit muamele gösterilmesi temel prensiptir. Birliğe üye olmak isteyen devletlerden de bu politikaların iç hukukta uygulanması beklenir.

Avrupa Birliği'nde alınan kararların aday ülke Türkiye'de hem norm bazında hem de sonuç olarak uygulanması[406] beklenir. Müktesebatın iç hukuka aktarılmasının tek başına yeterli olmadığı bununla birlikte iç hukuka aktarılan müktesebatın Avrupa Birliği standartlarında fiilen uygulanması ve bunun temin edilmesi gereklidir[407]. Tam üyelik yolunda kararlı olan aday ülke Türkiye,

---

[402] Monitoring Women in Politics, s.e.t. 18.03.2019, https://www.womenlobby.org/Update-50-50-Campaign-2015?lang=en.

[403] Women in decision-making: why it matters, s.e.t. 19.03.2019, https://eige.europa.eu/news/women-decision-making-why-it-matters.

[404] Gülmez, Mesut, *İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye*, 1. Baskı, Belediye-İş Yayınları, Ankara 2009, s. 22.

[405] Sancar Üşür, s. 215.

[406] Çakır, 2013, s. 111.

[407] Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf .

mevzuat ve uygulama bakımından siyasal hayatta kadınların daha etkin olması için yükümlülük altındadır.

İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program adaylık statüsü kazanılmasıyla beraber hazırlanmaya başlanan önemli belgelerdir. Bu belgelerde yer alan veriler ışığında Türkiye'de kadınların siyasal hayata katılımında yaşanan gelişmeler ele alınacaktır.

"Yargı ve Temel Haklar" başlıklı 23 numaralı fasıl, Kopenhag siyasi kriterleri ile yakından ilgilidir. Bu fasıl, Türkiye'de 2000 yılından itibaren hızlanan siyasi reformlarla amaçlanan daha liberal bir demokrasi ortamına ışık tutmaktadır. Bu fasılda amaç "*tüm bireylerin ayrım yapılmaksızın temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlanmasını sağlamak ve insan haklarını vatandaşlara evrensel standartlarda sağlamak*" şeklinde belirtilmiştir[408]. Toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılıkla mücadele, AB vatandaşlarının oy kullanma, seçimlerde aday olma, diplomatik korunma gibi haklarına ilişkin kurallar[409] faslın düzenlediği alanlara örnek olup çalışma konumuzun esas dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Çalışma konumuzun diğer bir dayanağı da "*Sosyal Politika ve İstihdam*" başlığı altında yer alan veriler oluşturmaktadır. Bunlarla beraber konumuzu doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren diğer eksiklikler, yenilikler ve veriler de dikkate alınmıştır.

A. Katılım Ortaklığı Belgeleri

AB müktesebatının bir parçası olan Katılım Ortaklığı Belgeleri, adaylığı resmen kabul edilen her ülke için Komisyon tarafından hazırlanır, Konsey tarafından onaylandıktan sonra AB resmi gazetesinde yayımlanır. Ortalama 15-20 sayfalık bir doküman olan KOB'larda genel ifadeler kullanılarak fasıllarla ilgili olması gereken durumlar yer alır[410]. Aday ülke için bir nevi yol haritası olan KOB'da üyelik için alınması gereken önlemler yer alır[411]. Ancak bu önlemlerin genel olduğu, ayrıntıların ilerleme raporunda yer

[408] Katılım Sürecinde Müzakere Fasılları, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/07_rehber.pdf, s. 31.
[409] T.C Avrupa Birliği Bakanlığı Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum (30 Haziran 2016), s.e.t. 01.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/yatay_muzakere_tablosu_30_06_2016_tr.pdf.
[410] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 3.
[411] Katılım Ortaklığı Belgeleri, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/46226.html.

aldığı, 2001 yılında yayımlanan KOB'da Katılım Ortaklığının Türkiye'nin üyelik hazırlıkları için gerekli öncelik alanlarını belirttiği, Türkiye'nin her hâlükârda İlerleme Raporunda yer alan tüm konulara eğilmesi gerektiğinin belirtilmesinden anlıyoruz[412].

2001 yılı KOB'da ilkeler başlığı altında aday Devletin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlaması gerektiği belirtilmiştir[413]. Kadınların siyasal hayatta en az erkekler kadar etkin olması şüphesiz ki demokrasinin bir gereği ve önemli bir insan hakkıdır. Bu hakkın kullanımı ve demokrasinin bu boyutunun sağlanmasının için de güçlü güvenceler sağlayan kurumlar olmalıdır.

İlk Katılım Ortaklığı Belgesi'nde *"AB mevzuatının yasalara meczinin tek başına yeterli olmadığı, ayrıca Avrupa Birliğinin uyguladığı standartlarda uygulanmasının güvence altına alınmasının da gerekli olduğu da hatırda tutulmalıdır"*[414] ifadesiyle de yasal güvencenin yanında uygulama düzeyinde de gerekli güvencelerin sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Bu ifadeden yola çıkarak kadınların siyasal hayata daha etkin katılması için yapılması gereken mevzuat değişikliklerinin uygulama düzeyinde de gerçekleştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

2001 yılındaki KOB'da orta vadeli hedefler arasında "Tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılmasının temin edilmesi"[415] gerektiği ifadesi belirtilmiştir. Bu ifadeden de kadınların seçme, seçilme hakkı gibi siyasal hayata katılımını sağlayan haklardan yararlanmasının önünde cinsiyetin engel olmayacağının güvencesinin verilmesi gerektiği de anlaşılmaktadır.

2003 yılında yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesinin gözden geçirilmiş halinde de demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygının

---

[412] Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararı, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf .

[413] Bkz. 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararı.

[414] Bkz. 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararı.

[415] Bkz. 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararı.

aday ülkenin sahip olması gerekli ilkeler arasında sayılmıştır. Sivil toplumun geliştirilmesinin teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir[416]. Bununla birlikte Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin onaylanması gerektiği belirtilmiştir[417]. Türkiye bu sözleşme metnini 27. maddeye çekince koyarak 2003 yılında onaylamıştır. 25. madde seçme ve seçilme hakkının herkes tarafından bir kısıtlama olmadan kullanılmasını hüküm altına almaktadır[418]. Herkes kelimesi kadın erkek cinsiyet ayırt edilmeksizin herkesi kapsar. Şüphesiz ki bu sözleşmenin onaylanması kadınların siyasal hayata katılımının artırılması noktasında etkili bir adım olmuştur.

2006 yılından gözden geçirilerek oluşturulan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde kısa vadeli öncelikler içerisinde ekonomik ve sosyal haklar başlığı altında Türkiye için kadınların yararlandırılması gereken haklardan bahsedilmiştir. Bunlar arasında siyasi hayata katılımları noktasında kadınların toplum içindeki konumunun daha da yükseltilmesi ve bu hedeflere ulaşmak için kadın örgütlerinin gelişmesinin desteklenmesi gerektiği yer almaktadır[419]. Bu husus 2008 yılında yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde "*cinsiyet konusunda özelikle erkeklerde olmak üzere toplum bilincinin yükseltilmesine yönelik çalışmaların arttırılması, siyasal hayata kadınların eşit katılması hususunda kadının toplumdaki rolünün, teşviki ve bu amaç çerçevesinde faaliyet gösteren kadın örgütlerinin desteklenmesi*"[420] şeklinde tekrar vurgulanmıştır. Yine her iki belgede de ayrımcılık karşıtı politika olarak hem mevzuat kapsamında hem de uygulamada insan hakları ile temel hak ve özgürlüklerden cinsiyet dahil hiçbir ayrım yapılmaksızın tüm bireylerin tam anlamıyla faydalanmasının garanti altına alınması ve ders kitaplarında ve müfredatta, ayrımcılığa yol açan hususların kaldırılmasına yönelik çabaların

[416] Bkz. Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi.
[417] Bkz. Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi.
[418]Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme, s.e.t. 31.03.2019, https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf.
[419] Türkiye ile Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 tarihli Konsey Kararı, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf .
[420] Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığının Kapsadığı İlkeler, Öncelikler ve Koşullara Dair 18 Şubat 2008 Tarihli Konsey Kararı, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf .

güçlendirilmesi[421] gerektiği vurgulanmıştır. İlaveten, siyasi partilere yönelik mevzuatın AB Üye Ülkeleri'ndeki en iyi uygulamalara uyumlu olması gerektiği hususu da vurgulanan diğer bir noktadır[422].

B. Ulusal Programlar

Komisyon tarafından hazırlanan her bir Katılım Ortaklığı Belgesi'ne karşılık olarak aday ülkeden bir Ulusal Program hazırlaması beklenir[423]. Ancak bu hususun bağlayıcılığı yoktur[424]. Ulusal Program, aynı yıl yayımlanan KOB'da belirtilen hususlarla ilgili alınacak tedbirlerin yer aldığı, KOB'un 15-20 sayfalık kısa bir doküman olmasının tersine ortalama 600-700 sayfalık uzun bir dokümandır. Bu tedbirlerin hangi kurumlar tarafından, hangi sürelerde, nasıl bir kurumsal yapılanma çerçevesinde ve hangi mali kaynaklar kullanılarak yapılacağı detaylı olarak yer alır. Ulusal Program KOB'da belirtilen tedbir ve sürelerle uyumlu olmalıdır. Ulusal Program'da bazen KOB'da yer alan önceliklerin değil de aday ülkenin önceliklerinin yer alması da mümkündür[425].

2001 yılında yayımlanan ulusal programda KOB'da belirtilen hususlara karşılık kadınların siyasal hayatta etkinliğinin artırılması noktasında "*tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî görüş, felsefî inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılması; düşünce, vicdan ve din özgürlükleri*" başlığı altında Anayasa'nın 10. maddesine uygun olarak kısa vadede kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları ilkesine Anayasa'da yer verileceği ve Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Teşkilat Yasa Tasarılarının yasalaşacağı ve orta vadede Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayırımcılık yasağını düzenleyen 14'üncü

[421] Bkz. 23 Ocak 2006 tarihli Konsey Kararı; Bkz. 18 Şubat 2008 Tarihli Konsey Kararı.
[422] Bkz. 23 Ocak 2006 tarihli Konsey Kararı; Bkz. 18 Şubat 2008 Tarihli Konsey Kararı.
[423] Nitekim bu durum 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararıyla yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde şu şekilde belirtilmiştir: "Üyelik hazırlıkları çerçevesinde Türkiye, müktesebatın üstlenilmesine ilişkin bir Ulusal Program hazırlamalıdır. Bu programda Katılım Ortaklığında kaydedilen öncelikler yer almalı ve ara hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir takvim ortaya konmalıdır." Bkz. 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararı.
[424] Ulusal Programlar, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/ulusal-programlar_46225.html.
[425] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 4.

maddesinin kapsamını genişleten 12 No. lu Ek Protokol'ün[426] sonuçlandırılacağı taahhüt edilmiştir[427]. Bu planlar doğrultusunda da 1990 yılında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Avrupa Birliği'ne katılım çabası sayesinde 6 Kasım 2004'te 1995'ten beri kadük olan teşkilat kanunu çıkartılarak önemli bir adım atılmıştır[428].

2003 yılında yayımlanan ulusal programda ise Türkiye, 2003 yılında yayımlanan KOB'da belirtilen hususlar dikkate alınarak BM Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin ve BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi İhtiyari Protokolünün onaylanmasından bahsedilmiştir. "*Tüm Bireylerin, Ayırım Yapılmaksızın Tüm Temel Hak ve Özgürlüklerden Tam Olarak Yararlandırılması*" başlığı altında da bu hususta üzerine düşen görevleri ve imzalanan uluslararası antlaşmalardaki yükümlülükleri yerine getirmeye devam edeceğini belirtmiştir. İlaveten, kadın erkek eşitliğinin özellikle de uygulamada sağlanmasının öncelikli bir alan ihtiva edeceğini ifade etmiştir[429].

2006 yılında hazırlanan KOB'a cevaben bir Ulusal Program hazırlanmamasının sebebi müzakere sürecinin başlamasına denk geldiğinden yeni bir UP hazırlanması yerine 2007-2013 yılını kapsayan Müktesebat Uyum Programı hazırlanmıştır[430]. Ancak bu program kapsamında kadınların siyasal hayata katılımını artıracak yönde bir düzenleme yer almamaktadır.

2008 yılında yayımlanan Ulusal Programda, 2006 yılında yayımlanan KOB'da belirtilen hususlara cevaben ayrımcılıkla ilgili ders kitaplarında ayırımcılık içerebilecek ifadelerden arınması da dâhil olmak üzere müfredatın

---

[426] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayırımcılık yasağını düzenleyen 14'üncü maddesinin kapsamını genişleten 12 No.lu Ek Protokol'ün konusu şu şekildedir:
Madde 1: Genel Olarak Ayrımcılığın Yasaklanması
"1. Kanunda öngörülen haklardan yararlanma cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensubiyet, servet, doğum veya başka bir statüden kaynaklanan herhangi bir nedenle ayrım yapılmaksızın sağlanır.
2. Kimse, herhangi bir kamu otoritesi tarafından 1.fıkrada sayılan gerekçelerle ayrımcılığa tabi tutulamaz." Bkz. Ayata, Gökçeçiçek/ Eryılmaz Dilek, Sevinç/ Oder, Bertil Emrah, *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, 1. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 172.
[427] 2001 Yılı Ulusal Programı, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/195.html.
[428] Çakır, 2013, s. 131
[429] 2003 Yılı Ulusal Programı/ Siyasi Kriterler, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/II-siyasi_kriterler.pdf.
[430] Bkz. Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s. 5.

yeniden gözden geçirilmesi çalışmalarına devam edileceği belirtilmiştir. Bunun yanında kadın hakları başlığı atılmış ve kadınların eğitimi, işgücü, siyasi ve sosyal hayata katılımları da dahil olmak üzere toplumdaki statüsü daha da güçlendirileceği vurgulanmış ve bu çerçevede kadın örgütlerinin desteklenmesine devam edileceği belirtilmiştir[431].

C. Ulusal Eylem Planı (2016-2019)

Ulusal Eylem Planı, AB'ye katılım sürecinde ülkemizin başlıca yol haritalarından biridir. AB sürecinde atacağımız adımlar hem mevzuat uyumu hem de kurumsal ve idari yapılanmalar çerçevesinde somut bir biçimde Eylem Planı ile ortaya konmaktadır[432].

23. Temel Haklar ve Yargı Faslı GKRY tarafından bloke edilmesi sebebiyle müzakerelere açılamamıştır. Ancak ulaşılan gayri resmi bilgilerle önerilen kriterler neticesinde planlanan takvime göre kadınların siyasal hayattaki etkinliğini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek birtakım hedefler mevcuttur.

Kurumsal yapılanma çerçevesinde TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları Kurumunun etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır[433]. Bu doğrultuda Türkiye İnsan Hakları Kurumu yerini Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na bırakmıştır. Mevzuat çerçevesinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu kurulmasına ilişkin Kanunun çıkarılması planlanmıştır[434]. TİHEK, 20 Nisan 2016 tarihli ve 29690 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ile kurulmuştur[435]. Kurum insan haklarının korunması

---

[431] 2008 Yılı Ulusal Programı/ Siyasi Kriterler, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2008/Tr/pdf/ii_siyasikriterler.pdf.

[432] AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı (2016-2019), s.e.t.29.03.2019, https://www.ab.gov.tr/abye-katilim-icin-ulusal-eylem-plani-2016-2019-_51499.html.

[433] Bkz. Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Ulusal Eylem Planı (2016-2019).

[434] Bkz. Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Ulusal Eylem Planı (2016-2019) Fasıl 23: Yargı ve Temel Haklar, s.e.t. 02.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Ulusal_Eylem_Planlari/ulusal_eylem_plani_2016_2019_tr.pdf

[435] TİHEK Kanunu madde 1: "Bu Kanunun amacı; insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurulması, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasların düzenlenmesidir."

amacına hizmet etmek adına insan hakları ve ayrımcılık yasağı ihlallerini inceleyip karara bağlamanın yanında kanunda sayılan çeşitli faaliyetlerde de bulunur[436].

Bu kurumun kurulmasının amaçları arasında "*insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, ayrımcılığın önlenmesi ilkeleri doğrultusunda faaliyet göstermek*" sayılmıştır[437]. Siyasal faaliyetlerde bulunurken kadınların cinsiyet ayrımına tabi tutulmaksızın seçme, seçilme ve siyasi partilere ve örgütlere üye olma hakkının korunması ve onların daha etkin faaliyetlerde bulunabilmesi için bu haklarının geliştirilmesi gerekir. Siyasi faaliyette bulunacak bir kadının bir erkekle eşit muamele görmesi olması gereken bir durumdur. TİHEK bu amaca da hizmet ederek bu hususta oluşan mağduriyetlerin incelenmesi ve karara bağlanması noktasında da önemli bir kurum olmuştur.

İlgili programda sayılan amaçların yanında parti içi demokrasinin güçlendirilmesi amacını da barındıran yeni bir Siyasi Partiler Kanunu hazırlanması planlanmıştır[438]. Parti içinde cinsiyet bakımından daha demokratik bir siyasal ortamın oluşması ve siyasal faaliyetlerin adilce gerçekleştirilmesi için bilhassa bu değişikliğin yapılması gerekmektedir.

Tüm bunların yanında kamu kurumlarında bulunan insanların da bakış açısının değiştirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla kurumsal yapılanma çerçevesinde ayrımcılıkla mücadele ve eşit muamele hakkı konusunda Mülki İdare Amirlerinde farkındalığın artırılmasına ilişkin bir çalışma planlanmıştır[439]. İzmir'de yapılan bir çalıştay da bu planın hayata geçirilen örneğidir[440].

---

[436] Bkz. TİHEK Kanunu m. 9.
[437] Bkz. Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Ulusal Eylem Planı (2016-2019).
[438] Bkz. Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Ulusal Eylem Planı (2016-2019).
Bkz.
[440] Ayrımcılıkla Mücadele Çalıştay'ı Yapıldı, s.e.t. 09.04.2019, https://www.haberler.com/ayrimcilikla-mucadele-calistayi-yapildi-7222011-haberi/.

D. İlerleme Raporları

Katılım öncesi izleme düzeneğinin en kapsamlı aracı olan[441] İlerleme Raporları, Avrupa Komisyonu'nun Birliğe aday ülkenin AB müktesebatına uyum sağlaması bakımından kaydettiği ilerlemeleri ve gözlemlediği eksiklikleri yıllık formatta belirttiği belgelerdir. Komisyon, bu belgelerin düzenlenmesi için aday ülkenin AB Delegasyonundan, kamu kurumlarından ve sivil toplum örgütlerinden elde ettiği bilgilerden yararlanır[442]. Raporun hazırlanmasında, Konsey tartışmaları ve Avrupa Parlamentosu raporları ve kararları dikkate alınmıştır. Komisyon, çeşitli uluslararası kuruluşlarca yapılan değerlendirmeler ve özellikle Avrupa Konseyi, AGİT, uluslararası mali kurumlar ve sivil toplum örgütlerinin katkılarından da yararlanmaktadır[443].

1998 yılından bu yana çıkarılan ilerleme raporları yapısal olarak birbirine benzemekte, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri Ortaklık Antlaşması çerçevesinde betimlenip, durum siyasi ölçütler ve ekonomik ölçüler temelinde irdelenmektedir[444]. Raporların hukuksal dayanağını Ortaklık Antlaşması'nın 28. maddesi oluşturmaktadır. Madde metnine göre "Antlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler". İlerleme raporları da bu yükümlülüklerin üstlenme yeteneğini inceleme fırsatı veren siyasal araçlardır. Bununla birlikte AB'nin genişleme planıyla ortaya çıkan Kopenhag siyasal kriterleri de yükümlülük kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır[445].

İlerleme Raporları Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanmaya başlandığı 1998 yılında 'düzenli rapor' adıyla başlık olarak 'Türkiye'nin üyelik

---

[441] Oder, Bertil Emrah, "Türkiye-AB İlişkilerinde Anayasal Tartışmalar: Gümrük Birliği, İnsan Hakları ve Kurumsal Kapasite" (ss. 89-117), Deren Yıldırım, Nevhis (Derleyen), *Hâlâ Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik? Tehditler, Avantajlar ve Çözüm Önerileri*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 108.

[442] İlerleme Raporları, s.e.t. 20.03.2019, https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html.

[443] Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu, s.e.t. 03.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, s. 6.

[444] Gülmez, s. 485, 486.

[445] Oder, s. 108.

yolunda gerçekleştirdiği ilerlemeler' şeklinde çıkarılmıştır. 2005'ten itibaren ise 'ilerleme raporu' adıyla yayımlanmıştır[446].

Komisyon İlerleme raporlarını, geride kalan bir yıl içerisinde gerçekleşmiş ilerlemeleri, kabul edilmiş yasal düzenlemelere, onaylanmış uluslararası sözleşmelere ve uygulanmış önlemlere göre AB'ye üyelik sürecinde kaydedilen olumlu gelişmeleri ve değiştirilmesi gereken olumsuzlukları değerlendirerek yayımlar. Hazırlık aşamasında olan ya da daha onaylanmamış yasal düzenlemeler dikkate alınmamaktadır. Ancak bazen parlamento gündeminde bulunan yasa tasarıları bağlamında değerlendirmeler de yapılmaktadır[447]. Her bir rapor, son düzenli rapordan bu yana kaydedilen ilerlemeyi dikkate almaktadır. Örneğin, 1999 Düzenli Raporu 1998 Düzenli Rapor'unda atıf yapılan planlanmış reformların gerçekleştirilmiş olup olmadığına bakmakta ve yeni girişimleri irdelemektedir[448].

1998 yılından 2002 yılına kadar Komisyon spesifik olarak kadınların siyasal hayata katılımıyla ilgili herhangi bir görüş belirtmemiştir. Genellikle istihdam ve eğitim alanlarına eğilmiş, bu alanlarda mevcut olan ayrımcılık uygulamaları ve bunların ortadan kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu alanlarla ilgili söylenen ayrımcılık göstergeleri doğrudan olmasa da dolaylı olarak kadınları siyasal hayata katılım yönünden de etkilediği için bunlardan bahsetmekte yarar görüyoruz.

1. 1998-2001 Yıllarında Yayımlanan Düzenli Raporlar'da Kadınların Siyasal Katılımı

Komisyon'un 1998 tarihli ilk raporunda, 1995 yılında yapılan anayasal değişikliklerle seçmen yaşının 21'den 18'e düşürülmesi siyasi partilere üye olmak için asgari yaş düzeyinin 21'den 18'e indirilmesi olumlu birer gelişme olarak belirtilmiştir[449]. Siyasal hayata katılım biçimi olan oy kullanmak ve

[446] Gülmez, s. 485.
[447] Gülmez, s. 485.
[448] Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi'ne İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu, s.e.t. 03.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, s. 4.
[449] Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu, s.e.t. 03.04.2019,

siyasi partilere üye olmak hakkının yaş kısıtlamasının 18'e düşürülmesi daha fazla vatandaşın bu haktan yararlanmasını sağlayacaktır. Kadınların da bu vatandaş olgusu içinde yer alması kuşkusuz onların da bu hakları kullanıp siyasal faaliyette bulunmasına katkı sağlayacak dolayısıyla daha fazla kadın siyasal hayata katılmış olacaktır.

1985 yılında, Kadınlara Karşı Her Türden Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'nin onaylanması Türkiye'de Medeni alanda kadının statüsünde meydana gelen değişiklikler açısından olumlu karşılanmıştır[450]. Hakeza bu durumdan 2000 yılı raporunda da bahsedilmiş, eğitim alanında da eşitlik ilkesinin var olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ancak kadınların siyasal hayatta uğradığı ayrımcılıktan bahsedilmemiştir. Türk Anayasasının, kadın-erkek eşitliğini garanti ettiğinden ve ayrımcılık yapmama ilkesine yer verdiğinden bahsedilmiştir. Ancak, eşit muamele ilkesinin uygulanmasını ve icra edilmesini sağlamak için çabalara ihtiyaç olduğu vurgulanmış, özellikle, öğretim ve eğitim yoluyla kadın okuryazarlığını arttırmak ve kadınlar için kentsel istihdamı geliştirmek üzere eylemler tasarlanması önerilmiştir[451]; kadınların siyasal hayata katılımında yaşadığı ayrımcılıktan bahsedilmemiştir.

1987 yılından beri Türkiye AİHS çerçevesinde AİHM'e başvuru hakkına sahiptir. Ancak Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bağlayıcı yargı yetkisini Ocak 1990'da kabul etmiştir. Bu nedenle, Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu nezdinde dava açılmasına engel olduğu için mahkum edilmiş olan tek ülkedir[452]. Aradaki üç yıllık bir kayba rağmen, AİHM'ne başvuru hakkı iç hukuk yolları tüketildikten sonra gerçekleştirilebilecek başka bir hak arama yoludur. Kadınlar, siyasal hayatta karşılaştığı ayrımcı uygulamalar neticesinde gerekli usulleri takip ederek AİHM'e başvuru yapabilirler[453].

---

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, s. 9.

[450] Bkz. Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu, s. 14.

[451] Bkz. Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu, s. 38.

[452] Bkz. Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu, s. 15.

[453] Bkz. European Court of Human Rights, s.e.t. 09.04.2019, https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/tur&c.

1999 düzenli raporu kadınların yargıç olması halinden rakamsal olarak bahsetmiş ancak siyasal hayattaki durumlarına değinmemiştir[454]. Hakeza 2000 yılındaki raporda da kadınların istihdam oranında uğradığı eşitsizlikten bahsedilmiş ancak siyasal hayatta kadınların var olamaması sorununa spesifik olarak değinilmemiştir[455].

2001 yılında çıkarılan Anayasa paketleri ilgili yılın raporunda olumlu şekilde bahsedilmiş, hatta kadın erkek eşitliğiyle ilgili anayasal madde yapılması önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte 18 Nisan 2001 tarihinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kamu yetkililerin ayırımcı uygulamalarının yasaklanmasına ilişkin 12'inci Protokol imzalamıştır. Ayrımcılık yasağını içermesi bakımından bu da atılmış önemli bir diğer adımdır[456].

5 Ekim 2000 tarihli Kanun ile Türkiye, insan haklarının güçlendirilmesi amacıyla bazı kurumlar oluşturmuştur. Bunlar, İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma ve Araştırma Kurullarıdır. İnsan Hakları Başkanlığının amacı insan hakları alanındaki mevzuatın uygulanmasını izlemektir[457]. İnsan Hakları Üst Kurulu, Türkiye'de insan haklarının korunmasının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla önerilerde bulunmakla sorumlu bakanlar arası bir komitedir. İnsan Hakları Danışma Kurulunun, Hükümet ile sivil toplum örgütleri arasında görüş alışverişini sağlayan daimi bir forum olarak hizmet etmesi öngörülmüştür. Araştırma Kurulları, insan hakları ihlalleri iddialarını yerinde incelemekle görevlendirilmiştir[458]. Bu kurumlar da kadınların siyasal hayata katılım vasıtası olan hakların kullanımı yönünden avantaj sağlayan kurumlardır.

Kadın-erkek eşitliği alanında, ailenin temeli için eşler arasında eşitlik ilkesinin getirilebilmesi amacıyla, Anayasanın 41'inci maddesi

---

[454] Bkz. Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1999 Düzenli Raporu, s. 45.

[455] Bkz. Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi'ne İlişkin Komisyon 2000 Düzenli Raporu.

[456] Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 03.04.3019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, s. 20.

[457] Bkz. T.C. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, s.e.t. 09.04.2019, http://www.inhak.adalet.gov.tr/.

[458] Bkz. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu, s. 21.

değiştirilmiştir[459]. Türk vatandaşlığına ilişkin Anayasanın değiştirilen 66'ncı maddesine göre, artık ebeveynlerin birinin yabancı olması durumunda cinsiyete dayalı bir ayırımcılık yapılmamaktadır. Parlamentoda bulunan yeni Medeni Kanun Tasarısı, mevcut diğer ayırımları da ortadan kaldırmayı ve kadın-erkek eşitliğini pekiştirmeyi öngörmektedir[460]. Bu gelişmeler doğrudan kadınların siyasal katılımlarını etkilemese de dolaylı olarak etkilemektedir. Kadınlar bu yenilikler ışığında toplumun çekirdek birimi olan ailede yasal olarak erkekle eşit bir konuma kavuşmuştur. Bu düzenlemeler, kadının siyasal hayat da dahil olmak üzere toplumun diğer alanlarında da erkelerle eşit konumda olması için adımlar atılmasına alt yapı oluşturmuştur.

2. 2002-2018 Yıllarında Yayımlanan İlerleme Raporları'nda Kadınların Siyasal Katılımı

2002 İlerleme Raporu'nda bir dizi anayasal, yasal ve idari değişikliğe rağmen, bireyleri etkilediği ölçüde, insan haklarındaki mevcut durumun iyileştirilmesi gerektiği belirtilmiştir[461]. Ayrımcılıkla mücadele konusunda, Türkiye, Nisan 2002'de, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine Dair 1969 tarihli BM Sözleşmesini onaylamıştır. Ağustos 2002'de, Türkiye, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın önlenmesine ilişkin BM Sözleşmesinin ihtiyari Protokolünü onaylamıştır. Ayrımcılığın önlenmesine ilişkin AİHS'nin 12 No. lu Ek Protokolü imzalamasına rağmen hala onaylamamıştır. Türkiye'de ayrımcılığa karşı, kapsamlı özel hukuk veya idare hukuku düzenlemeleri bulunmamaktadır. AT Antlaşmasının 13'üncü maddesine dayanan, Topluluğun ayrımcılık yapılmamasına ilişkin müktesebatının iç hukuka aktarımı ve uygulanması açısından çok şey yapılması gerekmektedir[462]. Kadınların siyasal hayatta ayrıma tabi tutulmaması açısından bu sözleşme ve protokoller önem arz

[459] Anayasa Madde 41- (Değişik: 3/10/2001-4709/17 md.) Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.
[460] Bkz. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu, s. 28.
[461] Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 05.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf , s. 9.
[462] Bkz. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, s. 19, 20.

etmektedir. Bunların yanında iç hukukta ayrımcılığı yasaklayan düzenlemeler bulunması gerekmektedir.

2002 yılındaki raporda kadınların politikaya aktif katılımının düşük olduğu rakamlarla belirtilmiştir. TBMM'nin 550 milletvekilinden sadece 23'ünün kadın olduğu ifade edilmiştir[463]. İlk kez doğrudan bu konuyla ilgili bir eleştiri gelmiştir. Sayının azlığı, aktif katılımın yetersiz olması Komisyon tarafından belirtilmiştir.

Kadın memurların işyerinde pantolon giymesini yasaklayan 1982 tarihli yönetmelik, 3 Ocak 2002 tarihinde değiştirilmiştir. Ancak TBMM İç Tüzüğü'nün bu değişiklik ile uyumlu olmaması Komisyon'un vurguladığı bir mevzu olmuştur[464]. Kılık kıyafet yönünden parlamento için geçerli olan bu kısıtlıma kadın milletvekillerini de etkilemiştir. Komisyon bu eksikliği 2014 yılı ilerleme raporuna kadar belirtmiştir.

2003 İlerleme Raporu'nda kadınların hükümette ve seçimle işbaşına gelen organlarda temsilinin düşük olması eleştirilmiştir. TBMM'deki 550 milletvekilinden 24'ünün kadın olduğu yinelenmiştir. Bununla birlikte Mart 2003'de, Hükümette ilk kez kadın sorunları ile ilgili bir bakanlığa yer verilmiştir[465]. Bu bakanlık Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'dır. Şüphesiz bu kadınlar adına güzel bir adım olmuştur. Ancak bu bakanlığın yerine 2011 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kurulmuştur[466].

2004 İlerleme Raporu'nda Anayasa'nın 10. maddesindeki değişiklikten bahsedilmiştir. Cinsiyet eşitliği konusunda atılan adımların kadın -erkek eşitliği ilkesini güçlendirdiği belirtilmiştir. Anayasa'nın 10. maddesi artık kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu ve devletin görevinin bu eşitliğin uygulamada gerçekleştirilmesini sağlamak olduğunu belirten bir hükmü

---

[463] Bkz. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, s. 31.

[464] Bkz. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, s. 31.

[465] Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 05.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf , s. 33.

[466] Kadın Bakanlığı'nın Yerine Kurulan Aile Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı ile Birleştiriliyor, s.e.t. 09.04.2019, https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/197957-kadin-bakanligi-nin-yerine-kurulan-aile-bakanligi-calisma-bakanligi-ile-birlestiriliyor.

içermektedir[467]. Medeni Kanun'daki ve Anayasa'daki önceki değişikliklerden sonra yapılan bu değişiklik kadınlar için çok önemli bir adım olmuştur. Artık Anayasa'da kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu belirten hüküm bulunmaktadır. Bununla birlikte devlet uygulamada bu hükmün yerine getirilmesini sağlamakla anayasal olarak yükümlü kılınmıştır.

İlgili yılın raporunda, on yıldır beklenen Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün kuruluşuna ilişkin yasanın hala kabul edilmediği belirtilmiştir. Bunun sonucunda bu kuruluşun çalışmaları önemli ölçüde engellenmiştir[468].

Önceki yılın raporuyla benzer şekilde yine kadınların seçimle oluşturulan organlarda ve hükümette az sayıda temsil edildiğinden ve Parlamento üyelerinin %4'ü ile Bakanların sadece birinin kadın olduğundan bahsedilmiştir. 2004 yerel seçimlerinde 3,209 erkek belediye başkanına karşın sadece 25 kadın belediye başkanı seçilmiştir[469]. Rakamlar gösteriyor ki kadınların siyasal hayata katılımı düşük seviyededir. Kadınların siyasal katılımının artırılması gerekmektedir.

2005 İlerleme Raporu'nda Komisyon, önceki raporlarla benzer şekilde Parlamento'ya, yerel temsil organlarına kadınların katılım oranın yetersiz düzeyde olduğunu belirtmiştir[470]. Ancak bunun yanında kaydedilen en önemli gelişme Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün kadük olan teşkilat kanunun çıkartılması olmuştur. Kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi yönünde daha de çaba harcanması gerekmesine rağmen Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğünü Kuruluş Yasası'nın Kasım 2004'te yürürlüğe girmiş olması olumlu bir gelişmedir[471]. KSSGM kurumunun temel görevi kadının sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi yaşamda konumunu güçlendirmektir[472]. Kurumun 2009 yılından bu yana çıkarılan ulusal eylem

---

[467] Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, s.e.t. 05.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, s. 37.

[468] Bkz. Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, s. 38.

[469] Bkz. Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, s. 38.

[470] Türkiye 2005 İlerleme Raporu, s.e.t. 05.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, s. 36.

[471] Bkz. Türkiye 2005 İlerleme Raporu, s. 36.

[472] Bkz. Türkiye 2005 İlerleme Raporu, s. 112.

planlarında kadınların siyasal hayata katılımını artırmaya yönelik hedefleri bulunmaktadır[473].

Ağustos 2005'te Kadının Statüsü Danışma Kurulu'nun kurulmasına dair bir yönetmelik yayınlanmıştır. Türkiye'deki tüm Bakanlıkların yanı sıra ilgili akademik kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinden temsilciler içeren bu kurul, kadının statüsüne ilişkin devlet politikalarının planlanması ve uygulanması ile Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün işleyişi hakkında tavsiyelerde bulunacaktır[474].

2006 yılı İlerleme Raporu'nda da kadınların parlamento ve yerel yönetimlerdeki temsil oranındaki düşüklükten bahsedilmektedir[475]. Bununla birlikte Türkiye'de cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda artan bir kamuoyu duyarlılığı da oluşmuştur. Ancak, özellikle ülkenin yoksul bölgelerinde kadın haklarına saygı gösterilmesi önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Yasal çerçeve kadın hakları ve cinsiyet eşitliği konusunda genel olarak tatmin edici olsa da uygulama yetersiz kalmaktadır[476].

Seçim yasasında yer alan yüzde on barajı ülke çapındaki en büyük siyasi partiler haricindeki partilerin Parlamentoda temsilini zorlaştırmaktadır[477]. Bu durum dolaylı olarak kadınları da etkilemektedir. Özellikle küçük çaplı partiler vasıtasıyla parlamentoya girmek isteyen kadınlar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

2007 İlerleme Raporu'na göre yeni seçilen Parlamento ülkedeki siyasi çeşitliliği daha fazla yansıtmaktadır. Bununla birlikte, siyasi partilerin parlamentoda temsili için gerekli %10'luk barajın, ki bu baraj oranı Avrupa'daki parlamento sistemleri arasında en yüksek orandır, aşağı çekilmesine ilişkin tartışma devam etmiştir. Bu konu aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) götürülmüş ve AİHM, Ocak 2007'de, söz konusu barajın, özgür seçim hakkı için herhangi bir ihlal teşkil etmediğine karar vermiş, aynı zamanda, istikrarlı bir parlamento çoğunluğu sağlama

---

[473] Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü/ Ulusal Eylem Planları, s.e.t. 09.04.2019, https://kadininstatusu.aile.gov.tr/.
[474] Bkz. Türkiye 2005 İlerleme Raporu, s. 36.
[475] Türkiye 2006 İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, s. 17.
[476] Bkz. Türkiye 2006 İlerleme Raporu, s. 17, 59.
[477] Bkz. Türkiye 2006 İlerleme Raporu, s. 20.

hedefini korumakla birlikte, baraj oranının düşürülmesinin, azami temsili mümkün kılmak için daha doğru olduğunu kaydetmiştir. Konu temyiz için Büyük Daire'ye sevk edilmiştir[478]. Baraj meselesi sonraki yıllarda da eleştirilmiştir.

Kadınların siyasete katılımları konusundaki bilinci artırmaya ve 2007 Temmuz ayında yapılan seçimde kadın adayları teşvik etmek için bir sivil toplum örgütü tarafından kampanya düzenlenmiştir[479]. Bu kampanya kamuoyunun dikkatini bu konuya çekmekte başarılı olmuş, bir önceki parlamentoya kıyasla kadın milletvekili sayısı iki kat artarak 51 olmuştur. Ancak bu sayıya rağmen kadınların seçimde belirlenen ulusal ve yerel organlara katılımı sınırlı kalmıştır. Siyasi güç açısından kadın ve erkek arasında belirgin düzeyde fark olduğu vurgulanmıştır. Parlamento'da daha fazla kadın için duyulan gereksinim ve bu amaçla kadın üyeler için kota getirilmesi olanağı kamuoyunda tartışılmıştır.[480].

2008 İlerleme Raporu'na göre Türk toplumunda geçmiş zamanlarda kadının siyaset dünyasında yüksek düzeyde varlığını gösteren kayda değer örnekler bulunmaktadır. Ancak günümüzde kadınların hem ulusal hem de bölgesel seviyede siyasi temsili oldukça düşüktür. Sivil toplum örgütleri, bu duruma işaret eden ve özellikle 2009'da yapılması öngörülen yerel seçimleri göz önünde bulunduran öneriler sunmuşlardır[481]. Kampanyalar düzenlemek şeklinde faaliyetler yapmışlardır.

Siyaset alanında kadın konularını gündemde tutmada temel rol oynayacak tam teşekküllü bir komitenin kurulması için Kadın sivil toplum örgütleri istekte bulunmuşlardır. Ancak henüz Cinsiyet Eşitliği Kurulu ve Cinsiyet Eşitliğine ilişkin bir Meclis Komisyonunun kurulmamış olması eleştiri konusu olmuştur[482]. Başta siyaset olmak üzere diğer tüm alanlarda ayrımcılığın

---

[478] Türkiye 2007 İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, s. 5, 6.

[479] Bu kampanya, KA-DER'in "siyasette daha çok kadın kampanyası" olup, bu sivil toplum örgütünün kadınlara yönelik kampanyaları diğer seçimlerde de devam etmiştir. Bkz. Kampanyalarımız, s.e.t. 11.06.2019, http://ka-der.org.tr/kampanyalar/.

[480] Bkz. Türkiye 2007 İlerleme Raporu, s. 17.

[481] Türkiye 2008 İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, s. 19.

[482] Bkz. Türkiye 2008 İlerleme Raporu, s. 20.

önlenmesi ve eşit muamelenin teşviki için, etkin ve bağımsız bir "Eşitlik Kurumunu" tesis edilmelidir[483]. Cinsiyet eşitliğini güvence altına alan genel yasal çerçeve mevcut olsa da siyasette kadın ve erkek arasındaki fark kapatılması için daha ileri ciddi çabalara gerek vardır[484].

2009 İlerleme Raporu'nda 29 Mart 2009 tarihinde yapılan yerel seçimlere rağmen ulusal ve bölgesel seviyede kadınların siyasal temsili düşük düzeyde devam etmektedir. Belediye başkanı seçilen kadın sayısı çok azdır. İl düzeyinde iki, ilçe düzeyinde on yedi kadın belediye başkanı seçilmiştir. Genel olarak, seçim öncesi söylemlere, kampanyalara rağmen siyasi partiler yeterli sayıda kadın adayı, seçilebilme imkanını artıracak sıralarda aday göstermemişlerdir. Ayrıca Siyasi Partiler Kanununda ve parti tüzüklerinde uygulamada kadınlarının yeterli oranda siyasi temsilini sağlamaya yönelik hükümler bulunmamaktadır[485].

Raporda kaydedilen güzel bir gelişme Mart 2009'da TBMM'de, istişari nitelikte olmak üzere Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmasıdır[486]. Kadın haklarının parlamento ayağını oluşturması için kurulan "*Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu*" kadın erkek fırsat eşitliğine ilişkin uygulamaları inceleyen, ulusal ve uluslararası gelişmeleri takip eden ve kadına yönelik ayrımcılık ve hak ihlalleriyle ilgili başvuruları inceleyip ilgili mercileri uyaran bir kurumdur[487].

Kadın sivil toplum örgütleri, yerel seçimlere kadınların katılımını artırmaya yönelik olarak, Avrupa Kadın Lobisinin "*50/50, toplumsal cinsiyet eşitliği olmaksızın modern bir Avrupa demokrasisi olmaz*" kampanyası ile aynı zamanda "*50/50 eşitlik*" kampanyası gibi kampanyalar yürütmüştür[488]. Örneğin, KA-DER kadınların siyasal katılımını artırmak maksadıyla "yerel yönetimlerde %50 kadın aday" kampanyası düzenlemiştir[489]. Tüm bunlara rağmen, halen toplumsal cinsiyet eşitliği konusu Türkiye'de önemli bir sorun

[483] Bkz. Türkiye 2008 İlerleme Raporu, s. 63.
[484] Bkz. Türkiye 2008 İlerleme Raporu, s. 72.
[485] 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, s. 23.
[486] Bkz. 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 7.
[487] Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu hakkında genel bilgiler, s.e.t. 27.01.2019, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/hakkinda.htm.
[488] Bkz. 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 23.
[489] Üçümüz de Aynı Fikirdeyiz, s.e.t. 13.04.2019, http://ka-der.org.tr/galeri/#eluid8ee4c281.

olmaya devam etmektedir ve AB müktesebatına uyum gereğince kurulması gereken bir toplumsal cinsiyet eşitliği kurumu halen kurulmamıştır[490].

2010 İlerleme Raporu'nda bu konuda pek bir şey söylenmemiş, sadece kadınların siyasetteki temsil düzeylerinin düşüklüğü yinelenmiştir[491]. Ancak 2011 İlerleme Raporu'nda 2011 seçimlerinden bahsedilmiştir. Seçim sonuçlarına göre kadın milletvekillerin sayısı 48'den 78'e yükselmiştir. Parlamentodaki en yüksek kadın milletvekili 45 kişiyle AK Parti'ye aittir. Ardından 19 kişiyle CHP, 11 kişiyle BDP liderliğindeki grup ve 3 kişiyle MHP gelmektedir[492]. 2011 seçimlerinde, kadınların parlamentoya girme oranı toplam milletvekili sayısının yaklaşık % 9'undan % 14'üne yükselmiştir[493]. Bununla birlikte anketler, kadınların siyasete daha fazla katılmaları yönünde geniş bir kamuoyu desteğinin varlığına işaret etmiştir. Buna rağmen, kadınların siyasette temsil düzeyi bu rakam ve oranlara rağmen sınırlı kalmıştır[494]. Araştırmalar, kadınların siyasete olan düşük katılımlarının, sadece seçmen tercihine veya kadınların ailedeki geleneksel rollerine bağlı olmadığını, aynı zamanda kadınların siyasette yeteri kadar desteklenmemesine de bağlı olduğunu göstermektedir[495].

2012 İlerleme Raporu'na göre kadınların siyasetteki temsil düzeyi azdır[496]. Hâlâ siyasi karar verme mekanizmalarında cinsiyet ayrımı devam etmektedir[497]. Hükümet, kadın hareketinin, kadınların siyasi partilere dahil edilmesinin hukuki açıdan bağlayıcı olmasına yönelik olarak Siyasi Partiler Kanununun ve Seçim Kanununun revize edilmesine ilişkin taleplerine yanıt vermemiştir[498]. Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunu bu yönden eksiktir.

2013 İlerleme Raporu'na göre 30 Eylül 2013 tarihinde Hükümet tarafından Demokratikleşme Paketi açıklanmıştır. Söz konusu Paket ile

---

[490] Bkz. 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 23.
[491] Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf, s. 25.
[492] Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, s. 8.
[493] Bkz. Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, s. 31.
[494] Bkz. Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, s. 31.
[495] Bkz. Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, s. 31.
[496] Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf, s. 32.
[497] Bkz. Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu, s. 84.
[498] Bkz. Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu, s. 32.

parlamentoda temsil için mevcut %10'luk seçim barajının düşürülmesi öngörülmektedir. Paketin uygulanması için yasal ve ikincil düzenlemeler sırasıyla parlamento ve Hükümet tarafından kabul edilmelidir[499]. Bunun yanında toplumsal cinsiyet eşitliği, siyasi temsil bakımından Türkiye için büyük bir problem olmaya devam etmiştir[500]. Kadınların siyasi partilere dâhil edilmesini teşvik edecek mevzuat değişikliği hâlâ yapılmamıştır[501].

2014 İlerleme Raporu'na göre Mart ayındaki yerel seçimlere katılan kadın aday sayısı ana siyasi partilerin tamamında artış göstermiştir[502]. 2014 yerel seçimler sonucuna göre Aydın (CHP), Diyarbakır (BDP) ve Gaziantep (AK Parti) illerinde üç kadın büyükşehir belediye başkanı olarak seçilmiştir. Hakkari'de de (BDP) bir kadın il belediye başkanı olarak seçilmiştir. Ancak, yerel düzeyde kadınların siyasi temsil oranı düşük olmaya devam etmektedir[503]. 2013 yılındaki raporda da vurgulandığı gibi 2014 yılı raporda da yapılması istenen mevzuat değişikliği hâlâ gerçekleştirilmediği belirtilmiştir[504].

31 Ekim 2013'te, Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik'te yapılan değişikliklerin ardından, birkaç AK Partili kadın milletvekili Genel Kurula başörtüsüyle katılmış ve on yıllardır süren bir yasak sona ermiştir. Bu doğrultuda, TBMM İç Tüzüğü'nde de bir değişiklik yapılarak kadın milletvekillerinin pantolon giymesine izin verilmiştir[505]. Böylece Komisyon'un yaklaşık 12 yıldır sorun olarak belirttiği kılık kıyafet yönetmeliğindeki eksiklik giderilmiş oldu.

2015 İlerleme Raporu'nda tekrarlanan iki seçim söz konusu olmuştur. %84'lük bir katılımla gerçekleştirilen 7 Haziran genel seçimleri, bu katılım oranıyla Türk demokrasisinin gücünü göstermiştir. Bu seçimde bütün büyük partiler yeni parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır. Ancak, Anayasada öngörülen süre içinde bir hükümet kurulamadığı için seçimler 1 Kasım'da

---

499 Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf, s. 6.
500 Bkz. Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, s. 14.
501 Bkz. Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, s. 58.
502 Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf, s. 55.
503 Bkz. Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s. 7.
504 Bkz. Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s. 56.
505 Bkz. Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s. 7, 8.

tekrarlanmıştır. Bu durum da göstermektedir ki %10'luk seçim barajının öncelikli olarak ele alınması gerekmektedir[506].

Seçim sonuçlarına baktığımızda Haziran'daki genel seçimlerin sonrasında kadın milletvekillerinin sayısı 79'dan 98'e yükselmiştir. Ancak, bu rakam 1 Kasım seçimlerinde 82'ye düşmüştür. Kadın milletvekilleri TBMM'deki 550 koltuğun %15'ini oluşturmaktadır. Bunun yanında yerel yönetimler bakımından, 81 il valisinin yalnızca 3'ü ve 30 büyükşehir belediye başkanının da yalnızca 3'ü kadındır[507].

2016 İlerleme Raporu'nda genellikle 15 Temmuz darbesinden bahsedilmiştir. Kadınların Kasım 2015 seçimlerine göre TBMM'deki 550 koltuğun, 82'sini oluşturduğu[508] ve bunun da yetersiz olduğundan bahsedilmiştir[509].

2018 İlerleme Raporu'nda seçim barajında hâlâ bir değişiklik olmayışı belirtilmiştir[510]. Bununla birlikte bürokrasinin üst kademelerinde kadın yöneticilerle azlığından bahsedilmiş ancak siyasi alanda kadınların yeteri kadar temsil edilmediğinden bahsedilmemiştir[511]. Temmuz 2017'de, kısmi bir kabine değişikliğine gidilmiş, 26 bakandan 11'i değişmiştir. Böylece, kabinedeki kadın bakanların sayısı birden ikiye yükselmiştir[512]. Ayrıca belirtelim ki kabinedeki kadın bakanlar, Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan ve Çalışma Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk'tur[513].

V. Kadınların Parlamentodaki Siyasal Katılımını Artıran Faktörler

AB gibi ulus üstü kuruluşların kararları bağlayıcıdır. Kendilerine üye olan ülkelerin sözleşmelerinde yer alan normları yerine getirmeleri zorunludur.

---

[506] Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf, s. 3.
[507] Bkz. Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu, s. 73.
[508] 2016 Türkiye Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf, s. 11.
[509] Bkz. 2016 Türkiye Raporu, s. 14.
[510] 2018 Türkiye Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf, s. 13.
[511] Bkz. 2018 Türkiye Raporu, s. 19.
[512] Bkz. 2018 Türkiye Raporu, s. 14.
[513] Kabine'de 2 Kadın Bakan Yer Aldı, s.e.t. 13.04.2019, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kabinede-2-kadin-bakan-40891621.

Uluslararası normlar fırsat eşitliğinin normatif olmasının ötesinde sonuçlar itibariyle eşitliğin sağlanmasını ister. Devletler de bunları hayata geçirmekle yükümlü tutulur. Bunlar, hukuk ve ülke politikalarına, ulusal ve yerel eylem planlarına girmeye başlar[514]. AB mevzuatının yasalara meczinin tek başına yeterli olmadığı, ayrıca Avrupa Birliğinin uyguladığı standartlarda uygulanmasının güvence altına alınmasının da gerekli olduğu da hatırda tutulmalıdır[515].

Gerek kadınların hakları için verdikleri mücadele sayesinde gerekse bu mücadelenin uluslararası hukuka yansıyan sonuçları katkısıyla devletin kadın politikaları değişmektedir. Değişen politikalar aynı zamanda parlamentonun yapısı ve işleyişini de etkilemektedir. Bu gelişmeler kadınların parlamentodaki sayısını artırmakla birlikte kadınların parlamentodaki etkinliğini ve kadınlara ilişkin politikanın içeriğini de sağlamlaştırmaktadır[516].

Günümüze kadar kadınların siyasete katılımı ve kadınların sorunlarının çözümü için yeni mekanizmalar, yapılar ortaya çıkarıldı. Kadın kolları, kadın meclisleri, kadınlar için bakanlık, Ombudsmanlık gibi yapılar ve kota uygulamaları bu konuda yapılan önemli yapılardır. Kadınları partilerde karar verme mekanizmalarında ve seçimle iş başına gelen kurullarda yer alması için stratejiler geliştirildi. Kadınları parti içindeki mevkilere getirmek için geliştirilen politikalar, kadınları aday olarak göstermekten daha radikal bir etki yaratmıştır[517]. Bu sebeple bu tür politikalar daha da geliştirilmeli ve mevzuata da yansıtılmalıdır.

Parlamentoda etkili iletişim becerileri kazandıracak eğitim programları düzenlenmelidir. Gerek kadın erkek uyumunun sağlanması gerekse parlamentoda nasıl söz hakkı isteneceği gibi parlamento içerisindeki davranış normları üzerinde durulmalıdır. Erkek meslektaşlarla, kamuyla, kadın örgütleriyle sağlıklı bir ilişki kurulması için sahip olunan özelliklerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte siyasetçiler ve hükümet

[514] Çakır, 2013, s. 111, 112.
[515] Bkz. 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararı.
[516] Çakır, 2013, s. 106.
[517] Çakır, 2013, s. 109, 110.

yetkilileri kanun ile düzenlenmiş toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerine uymalı ve kadınlara yönelik küçük düşürücü açıklamalardan kaçınmalıdır[518].

Kadınların siyasal hayattaki etkinliğini artırma sürecine etki edilip, söylem değişikliği yapılmalıdır. Ulusal ve uluslararası örgütler ile yapılan toplantıların sıklığı artırılarak onların da katkılarıyla cinsiyetçi söylemlere dikkat çekilmeli, bütçe, savunma ve dış ilişkiler gibi genellikle kadına kapalı bakanlık, komisyon ve kurullar gibi karar alma mekanizmalarında kadının varlığının önemi vurgulanmalıdır.

Kadınların önündeki bir diğer engel olan "erkek egemen siyaset modelinin" değişmesi gerekmektedir. Bunun için siyasetteki kadın oranı artırılmalı ve kadınların bakış açıları siyasete işlenmelidir[519]. Parti içi seçimlerde olsun partiler arası seçimlerde olsun, kadınları aday göstermek ve ona oy vermek ilke olarak benimsetilmelidir. Kadınların adaylıklarında ücret alınmaması politika olarak benimsenmelidir. Bunun yanında siyasette yer alan kadınlar için yetkili ve mali destekli kadın komiteleri kurulmalıdır[520].

Kadınların siyasal hayattaki temsillerinin artırılması için siyasal partilere düşen bir başka görev "kadın temsilinin" demokrasinin vazgeçilmez bir parçası olduğunu kabul ederek bu amaçla harekete geçmeleridir[521]. Siyasi partiler "ailenin demokratikleşmesi" politikalarını "toplumun demokratikleşmesi" politikalarının bir parçası olarak gören bir bakış açısı kazanmalıdır. Kendi partilerini destekleyen kadınlara parti kapılarını açıp, erkeklerle eşit ve bir onlar kadar özgürce örgütlenme fırsatı vermelidir[522].

Kadınların siyasete katılımı noktasında da kadınlar için eğitim programları düzenlenerek onlara yardımcı olunmalıdır. Kadın adayları destekleyen sivil toplum örgütlerinin düzenlediği eğitimlerin yanında devlet yoluyla da eğitimler sağlanmalıdır.

Kadınların siyasal katılımını artırmak için parlamento dışındaki bir araç olarak nitelenen küçük özerk kadın gruplarıyla yani çeşitli örgüt ve yapılarla 'doğrudan katılımcı siyaset' olarak adlandırılan bir yöntem kullanılarak siyaset yapılmaya çalışılıyor. Bu örgütler, olumlu eylem politikaları, cinsiyet kotası,

[518] Bkz. Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu, s. 72.
[519] Sancar Üşür, s. 209.
[520] Çakır, 2013, s. 110.
[521] Sancar Üşür, s. 209.
[522] Sancar Üşür, s. 212.

tam eşitlik gibi önlemler talep etmektedirler. Çeşitli kampanyalar ve örgütler aracılığıyla devletlere ve siyasal partilere etki yapılması kadınların siyasal katılımını artırmaya katkı sağlamaktadır[523].

Parti programlarında kadınlar için yeni başlıklar açılıp siyasal hayatta yaşanan kadın sorunları konuşulmalıdır. Siyasi partilerdeki kadınlar, kadınların bu konudaki sorunlarını partiye taşımalıdırlar. Bu hususta kadın örgütlerinin desteğini de alarak daha güçlü bir yankı yapmaları kadınların lehine olabilir. Kadın sorunlarına dikkat çekip toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürürken, partilerine olan sadakatlerini de yitirmemeleri önemli bir husustur.

Kadınların parlamentodaki etkinliğinin en üst düzeyde olması için geleceği kurgulama kararlarına katılması yönünden yasamanın uygulamayı denetlemesi gereken yöntemlere ihtiyaç vardır[524]. Bunlardan bir tanesi de KEFEK'in yetki ve sorumluluklarının bu yönde geliştirilmesi olabilir. Komisyonun yetkilerinin inceleme, uyarma, bilinçlendirme gibi kural koyma niteliğinde olmayan bir işlevi olduğu için komisyon, sınırlı bir etkiye sahiptir[525]. Komisyonun geçmiş yıllardaki etkinliklerinde hükümet ile sivil toplum örgütlerini bir araya getirme toplantıları düzenleyip kadınlarla ilgili sivil toplum örgütlerine yasama sürecine katılmaları konusunda eğitim verdikleri görülmektedir. Komisyonun görev ve yetkileri içinde ise "*Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların kadın erkek eşitliği ve kadın hakları konusundaki hükümleri ile T.C. Anayasası ve diğer ulusal mevzuat arasında uyum sağlamak için yapılması gereken değişiklikleri ve düzenlemeleri belirlemek"* yer almaktadır. Komisyonun yaptığı bu düzenleme ve değerlendirmeler faaliyet raporu adı altında meclis başkanlığına sunulur. Ancak bu raporun genel kurul gündemine alınıp üzerinde görüşme açılabilmesi için Danışma Kurulunun görüş ve önerisi olması gerekir[526]. Bu denli önemli bir görevi olan kurumun, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde yapılması gereken anayasa ve mevzuat değişiklikleri bakımından, sadece faaliyet raporu çıkarabilmesi, bu raporun parlamento gündemine taşınmasının kesin kurallara bağlı olmaması, taşındığı durumlarda bile yasal hükme dönüşme garantisinin

[523] Çakır, 2013, s. 108, 109.
[524] Çakır, 2013, s. 115.
[525] Baykal, s. 164.
[526] Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu hakkında genel bilgiler, s.e.t. 27.01.2019, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/hakkinda.htm.

olmaması büyük bir eksikliktir. Kaldı ki komisyonun üyeleri, önceliğin kadın milletvekilleri ve insan hakları konusunda uzman milletvekilleri olmak üzere, parlamentodaki milletvekillerinden oluşurken[527]; kadınlar için, kadınların hakları için düzenlemeler öneren bu komisyonun görüşlerinin bir tavsiye niteliğinde sonuçlanması çalışma konumuz açısından da bir kayıptır. TBMM'ye bağlı bu kurumun yetkileri kural koyma yönünde genişletilmesi kadınların lehine olabilecektir. Bunun önerilerin yanında yasama sürecinden sorumlu, sürece etki potansiyeli yüksek kadın komisyonları ve başka benzer mekanizmalar oluşturulmalıdır[528].

Hükümetler, kadın parlamenterler, kadın örgütleri, yerel, bölgesel, uluslararası sivil toplum örgütleri gibi kurum ve kuruluşların hepsi bir iletişim ağı içerisinde olmalıdır. Bununla birlikte kadın ve erkek parlamenterler de işbirliği içerisinde olursa daha güzel sonuçlar alınacağı muhakkaktır[529]. Kadın örgütleri ile bağlantı kurulup toplantılar yapılmalıdır.

Kadınların sosyal yardım faaliyeti yapan sivil toplum örgütlerinde çalışmasının yanı sıra siyasal faaliyetlerde bulunan sivil toplum örgütlerinde çalışması gerekmektedir. Bununla birlikte bu örgütler de kadınların yaşam alanlarına ulaşarak onlarla iletişime geçmeli ve onları bu örgütlerin içine çekmelidir. Ayrıca kadınların siyasal hayata katılımına yönelik tüm örgütler arasında bir iş birliği sağlanmalıdır. Sadece örgütler arasında değil örgütlerin siyasi partilerle özellikle de kadın kollarıyla arasında da iş birliği olmalıdır ve bu kadın kollarının da siyasi partilerin karar organlarında temsili sağlanmalıdır[530]. Ayrıca yerel yönetimlerde kadınların etkinliği artırmak için siyasi partilerin yerel örgütleri, merkezi yönetimin taşra teşkilatı ve kadın örgütleri arasında sıkı bir iş birliği oluşturulmalı ve katılımı artırıcı eylem planları yapılmalıdır[531].

Kadınların siyasal hayata katılımı hakkındaki istatistikler ve olgular eksikliklerin görülüp giderilmesi adına önem teşkil eder. Bu konuda gerekli

[527] Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu hakkında genel bilgiler, s.e.t. 27.01.2019, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/hakkinda.htm.
[528] Çakır, 2013, s. 118.
[529] Çakır, 2013, s. 117.
[530] Gökçimen, s. 51, 52.
[531] Yaylı ve Eroğlu, s. 520.

denetimler yapılarak, elde edilen veriler paylaşılmaktadır[532]. Bundan daha fazla verim alınması için denetim yapan ve veri paylaşan birimler artırılmalıdır.

Toplumun kadına bakış açısı değiştirilerek siyasetin erkek işi olmadığı, kadınların da sorumluluk alabileceği bir anlayış benimsetilmelidir. Bu anlayışın toplum zihniyetine yerleştirmenin yolu da eğitimden geçmektedir[533]. Kolluk görevlileri, sağlık çalışanları, sosyal hizmet görevlileri ve öğretmenler toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitim almıştır[534]. Siyasal hayatta yer alan kişiler de bu konuda eğitilmelidir. Kadına yüklenen geleneksel rollerin siyasal hayata katılım engeli olmaması için toplum zihniyetine eşit ve demokratik aile anlayışı yerleştirilmelidir[535].

Ev işlerinin cinsiyete dayalı olarak ayrılması ve çocuk bakım hizmetleri veya yaşlılara yönelik hizmetlerin yetersiz olması, kadınların siyasal etkinliğini sınırlandıran bir başka faktördür sınırlandırmaktadır[536]. Toplumda yerleşik olan bu zihniyet değiştirilmelidir. Bunun yanında çocuk, yaşlı ve hasta bakım hizmetleri veren kurum ve kuruluşların sayısı artırılmalıdır.

Seçim sistemlerinin kadınlar üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu yukarıda bahsetmiştik. Kadınların seçimlerde başarılı olabilmesi için seçim sisteminde dar bölge çoğunluk sistemi yerine "geniş bölge, oranlı temsil, liste usulünün" uygulanması yararlı olacaktır[537]. Kadınların teke tek erkek adaylarla yarışması önündeki engel kalkacak ve seçilme şansları artacaktır[538]. Kadın adayların seçilme şanslarının artması nitelikli kadınların aday olmasına yol açar ve bu da siyasal sistemin meşruluğunu artırır[539].

Seçim yasasında yer alan yüzde on barajı ülke çapındaki en büyük siyasi partiler haricindeki partilerin Parlamentoda temsilini zorlaştırmaktadır[540]. Bu durum dolaylı olarak kadınları da etkilemektedir. Özellikle küçük çaplı partiler vasıtasıyla parlamentoya girmek isteyen kadınlar

[532] Çakır, 2013, s. 118.
[533] Yaylı ve Eroğlu, s. 521.
[534] Bkz. Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s. 56.
[535] Gökçimen, s. 51.
[536] Bkz. Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s. 55; Bkz. Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu, s. 58.
[537] Sancar Üşür, s. 221.
[538] Sancar Üşür, s. 221.
[539] Sancar Üşür, s. 219.
[540] Bkz. Türkiye 2006 İlerleme Raporu, s. 20.

bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Baraj oranının düşürülmesiyle kadınların önü açılacaktır.

Merkez-sol parti ve merkez-sağ parti ideolojilerinden yukarıda bahsetmiştik. İki ideolojinin de kadınların siyasal yaşama katılımına bir katkısı olmadığını görmüştük. Hangi ideolojiye sahip olursa olsun bütün siyasi partiler kendi ideolojik konumlarıyla uyumlu kadınların kendi adlarına konuşmalarını, sorunlarını siyasal süreçlere taşımalarını sağlayan kadın merkezli bir bakış açısı geliştirmelidirler[541]. Hangi siyasal parti ideolojisine sahip olursa olsun tüm siyasi partilerdeki kadınlar bir araya gelip kadın sorunlarını tartışmalı ve bunların çözümüyle ilgili hedefler oluşturmalıdır. Bunun sağlanması içinde bu kadın partililerin iletişim ve işbirliği içinde olması gerekir[542].

Partiler, kadınların siyasal katılımını artırmaya samimi olarak inanmalı ve kadınlara siyasette kendileri için çalışmaları amacıyla yer verme politikalarından vazgeçmelidir[543]. Siyasi partilerin yanı sıra kadın kolları da bu konuda kilit bir noktadır. Kadınları seçim zamanı parti için oy toplamakta kullanmak yerine kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirmek için kadınlara etkin bir katılım imkanı sunmalıdır.

Kadınların merkezi yönetimde tam olarak temsil edilebilmelerinin yolunu açmak için tüm bunların yanında kadının istihdam oranının artırılmasını sağlamak gerekir. Bankacılık ve finans sektörü, enerji piyasası, iç ve dış güvenlik, ilaç sanayi, ulaştırma gibi birçok alanda kadınların varlığı güçlendirilmedikçe kadınların merkezi yönetimlerde yer alması da kolaylaşmayacaktır[544].

Yukarıda Türkiye'de üç çeşit aday belirleme usulünün uygulandığını belirtmiştik. "Önseçim, örgüt yoklaması ve merkez yoklaması". Kadınların şanslarının artması için bu yöntemlerden önseçim usulünde; "kadın seçmenler tarafından tanınan ve sivil ya da siyasal örgütler tarafından aday gösterilip desteklenmesi" gerekir. Ancak bu şans artışının oluşması için de siyasal parti içerisinde güçlü bir kadın örgütlenmesi olmalıdır. Aksi halde bu kadın adaylar

[541] Sancar Üşür, s. 211.
[542] Sancar Üşür, s. 216.
[543] Sancar Üşür, s. 219.
[544] Çakır, 2013, s. 136.

her bir erkek adayı yerinden etme tehdidi oluştururlar[545]. Merkez yoklaması usulünde ise; "kadınları partiye almaya niyetli bir yönetim" olmalıdır[546]. Siyasal partilerin aday belirleme usulleri kurallarla önceden belirlenmeli ve bu kurallara göre süreç yürütülmelidir[547].

Şüphesiz teknolojinin hayatımıza kattıkları kadar hayatımızdan götürdükleri de vardır. Hayatımızdan götürdüklerine bir örnek de medyanın cinsiyetçi yaklaşımlarıdır. Medyanın kadına bakışı değiştirilerek onun siyasal katılımını desteklemekte rol oynamasının önü açılmalıdır. Televizyon, internet gibi kitle etkileşim araçlarının etkili bir şekilde kullanılmalıdır. Seçimlerde olsun kadın örgütlerinin kampanya faaliyetleri noktasında olsun, bu araçlar maksimum düzeyde ve kadınlar lehine olacak şekilde kullanılmalıdır.

"The Council of European Municipalities and Regions- CEMR" yani Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi Avrupa yerel ve bölgesel yönetimlerinin ve birliklerinin 40'tan fazla ülkedeki çıkarlarını temsil eden önemli bir kurumdur[548]. Bu konseyin eşitlik şartı bulunmaktadır ve Türkiye bu şarta 2013 yılında üye olmuştur. Üyeliğin ilk yıllarından itibaren önemli adımlar atılmış, gelişmeler kaydedilmiştir. Bunlardan biri de Kadın-Erkek Eşitliği ya da Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonları kurulmuştur. Avrupa yerel yaşamda kadın erkek eşitliği şartı hazırlamışlardır. Ülkemizde yerel yönetimler idari teşkilat açısından sadece belediyelerden oluşmamaktadır. İl özel idareleri ve köyler de yerel yönetimlerdir. Ancak CEMR'a üye olan ulusal yerel yönetim birliğimiz Türkiye Belediyeler Birliği olup Konsey'in inceleme ve uygulama alanı belediyelerle sınırlı olmaktadır[549]. Diğer yerel yönetim düzeyleri de bu Konseye üye olmalı ve yerel yönetimlerin her alanında kadın erkek eşitliği sağlanmalıdır.

Seçim sistemlerinde ve siyasi parti kanunlarında kota gibi yasal düzenlemeler yapılmalıdır[550]. Belli oranlarda kadın aday gösterilmesi tüzük veya genel kurul kararı ile kurallara bağlanmalıdır[551]. Kadınların siyasal

[545] Sancar Üşür, s. 218.
[546] Sancar Üşür, s. 219.
[547] Sancar Üşür, s. 219.
[548] Bkz. http://www.ccre.org/, s.e.t. 17.04.2019.
[549] Erdinç, s. 128, 129.
[550] Yaylı ve Eroğlu, s. 521.
[551] Sancar Üşür, s. 219.

hayattaki etkinliğinin artırılması ve kadın erkek eşitliğinin sağlanması için özel önlemler içeren yasalar çıkarılmalıdır. Özellikle seçim usullerine ilişkin Anayasa ve ilgili kanunlara özel hükümler eklenerek kadınlara belli oranda yer ayrılması yani kota sisteminin yasallaştırılması gerekmektedir[552].

Milletvekillerinin temsilini Pitkin tanımlayıcı ve asli olarak iki kısımda tasnif etmiştir. Asli temsil, temsil amacıyla "yapılan faaliyeti" ifade ederken; tanımlayıcı temsil, temsil amacıyla ne yapıldığından çok "ne olduğunu" ifade eder[553]. Tanımlayıcı temsil, sayısal bakımdan temsili nitelerken, asli temsil, temsilin işlerliğini nitelemektedir. Örneğin, kadınlardan oluşmuş bir parlamentonun kadınların haklarıyla ilgili yasalar yapmakta yetersiz kalması, bu parlamentoda tanımlayıcı temsilin olmasına karşın asli temsilin olmadığını göstermektedir[554]. Ancak sayısal anlamda ulaşılacak temsil kabiliyeti oranı, asli bakımdan işlerlik kazanmaya katkı sağladığı da[555] yadsınamaz bir gerçekliktir. Kadınların parlamentoda temsil edilme oranı arttıkça onların sorunlarının daha çok konuşulması da gündeme gelmektedir[556]. Kadınların temsil oranlarının artırılması için de uygulanan çeşitli ayrımcılık politikalarından biri olan kota uygulamaları kullanılmalıdır[557]. 1970'te öncelikle İskandinav ülkelerinde başlayan sonrasında Avrupa demokrasilerinde de görülen kadınların temsildeki eşitsizliğe karşı bir direniş olarak gündeme getirdikleri olumlu ayrımcılık yöntemi olan "kota uygulamaları" siyasi partilerce kabul edilerek parlamentodaki kadın oranlarının artmasını sağlamıştır[558]. Günümüzde devletin yasalar yoluyla haklar tanıması bu hakların kullanımı için yeterli olmamakta, devlet vatandaşlarının bu haklardan eşit yararlanabilmesi için gerekli önlemler alıp düzenlemeler yapmalıdır[559]. Ülkemizde kota uygulamalarına ilişkin kabul edilmiş yasal bir düzenleme bulunmamaktadır.

Kota sistemi, temsil ve üyelik gibi siyasal haklardan yararlanmak için mevcutta var olan bir cinsler arası eşitsizliği gidermek amaçlı uygulama

---

[552] Gökçimen, s. 53.
[553] Gençkaya, s. 7, 8.
[554] Aydın ve Kahraman, s. 49.
[555] Aydın ve Kahraman, s. 50.
[556] Gençkaya, s. 8.
[557] Sitembölükbaşı, Şaban "Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 12, sy. 1, y. 2004, ss. 13-36, s. 14, 16.
[558] Tekeli, 2017, s. 320.
[559] Araslı, s. 63.

olduğundan cinslerden biri lehine (kadınlar) tanınan bu ayrıcalık (pozitif ayrımcılık) eşitliğe aykırı değildir[560]. Kota çeşitli biçimlerde uygulanabilmektedir: Parti içi organlarda, milletvekili seçimlerinde hem parti içi organlar hem de milletvekili seçimlerinde uygulanabilmektedir[561]. Ancak dünya genelinde partiler kota uygulamalarını oy kaybettireceği endişesiyle kabul etmemektedir[562]. Kotalar, adaylık kotaları ve sonuç esaslı kotalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Adaylık kotaları, siyasi partilere belirli sayı ya da oranda aday yükümlülüğü öngören "esnek kotalar", adaylıkta kadınların seçilebilecekleri belirli sıralara konulması, fermuar yöntemi denilen bir erkek bir kadın biçimindeki sıralama, aday listesinin ilk yarısında her iki cinsiyetinde en az üçte bir oranında yer alması şeklinde çeşitlenmektedir. Sonuç esaslı kotalar ise ulusal yasama organı ya da yerel yönetimlerde belirli sayıda ya da belirli oranda kadının bulunmasını öngörür[563].

SONUÇ

Siyasi partilere üyelik, partilerde karar alma mekanizmalarında yer alma, seçimlere adaylık koyma ve seçilme açısından "kadın erkek eşitliği" AB'nin eşitlik konusunda önem verdiği konuların başında gelmektedir. Genel olarak cinsiyet ayrımcılığını yasaklayan AİHS, Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması'nın yanında doğrudan siyasal katılımda eşitliğe vurgu yapan Temel Haklar Şartı bu konuda AB mevzuatlarını yansıtan temel belgelerdendir. Sayılan çeşitli yollarla siyasi karar alma mekanizmalarına katılım noktasında cinsiyet yönünden ayrımcılık yapılmaması ve kadınların erkeklerle eşit işlemlere tabi tutulması AB'nin temel politikalarının başında gelmektedir. Ancak hem kurumsal olarak AB'de hem de üye devletlerde elde edilen veriler bazında değerlendirdiğimizde bu politikalara rağmen kadınların siyasal katılımı erkeklerden daha düşük seviyededir. Bu dezavantajın ortadan

[560] Araslı, s. 69.
[561] Araslı, s. 70.
[562] Çakır, Serpil, "Karar Mekanizmalarında ve Siyasal Hayatta Kadın Katılımında Aşılamayan Engeller", Aydın Yılmaz, Sare/ Çaha, Ömer (Editörler), *Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi Panel Sunuları ve Sonuç Bildirisi*, 1. Baskı, Kadın ve Demokrasi Derneği Yayınları, İstanbul 2015, s. 76.
[563] Çakır, 2013, s. 118.

kaldırılması için kadınlar lehine pozitif eylem olarak adlandırılabilecek önlemler alınmakta ve bu tür önlemleri üye devletlerde desteklemektedir. Çünkü AB, siyasi karar alma mekanizmalarında kadın erkek eşitliğini insan hakları ve sosyal adaletin bir parçası olarak görmekte ve demokrasinin varlığı için önemli bir unsur saymaktadır. AB'ye üye olmak isteyen Türkiye'den de bu konuda ciddi düzeyde çalışmalar yapılması beklenmektedir. Kadınların siyasi karar alma mekanizmalarına katılımını artırıcı önlem ve politikalar alınması, kadınları teşvik eden, destekleyen kurumların varlığının ve devamının sağlanması beklenmektedir.

Türkiye'de kadınların siyasal haklarını elde ettikleri yıllarda Amerika, Avrupa ve Asya'daki birçok ülkede hatta Türkiye'den daha gelişmiş birçok ülkede kadınlara bu haklar tanınmamıştı. İlk yıllarda, parlamentoya giren kadın sayısı ile Türkiye Dünyada ilk sıralarda yer alıyordu. Ancak günümüze kadar olan süreçte, azalmalar ve yetersiz miktarda artışlar yaşanmış, mevcut oranlar ilk zamanlara kıyasen yetersiz düzeyde olmuştur. Bu yetersiz katılımın temelinde birçok neden yatmaktadır. Araştırmalar, başat neden olarak erkek egemen toplum yapısını göstermektedir. Özel alanda ev işleri yapmaya, çocuk bakmaya hapsedilen kadınlar, kamusal alana çıkıp da siyaset yapamamaktadır. Gerek erkeğin baskısı olsun gerek kadınların özgüven eksikliği olsun kadınları kamusal alandan dışlayan etkenlerdir. Bir başka neden de kadınların sahip olamadığı siyaset bilgisi ve gerekli eğitimler ile yeterli zaman ve maddi imkandır. Siyasetin ne olduğu, nasıl yapılacağı, başarılı olmanın metotları gibi soruların cevabını bilmek ve gerekli eğitimlerden geçmek hem olumlu sonuçlar almak adına hem de özgüven kazanmak adına önemli hususlardır. Siyaset zaman ve maddi destek isteyen bir faaliyettir. İster adaylık süreçlerinde olsun isterse sivil toplum örgütlerinde faaliyetlerde bulunmak olsun kadınların yeterli zamana ve maddi imkana gereksinimi vardır. Nedenlerden biri de kadın dayanışmasının seçimlerde, sivil toplum örgütü faaliyeti çerçevesinde, siyasi partilerin karar alma süreçlerinde yetersiz olmasıdır. Bir kadının seçim sürecinde kadına oy vermeyi öncelikleri arasında tutmaması, sivil toplum örgütleri faaliyetlerine katılarak kadın adayları destekleyenlerin sayısının az olması, siyasi partilerin karar alma süreçlerinde yer alan kadınların tek bir ses olup da kadın meselelerini tartışmaması dayanışma yetersizliğine örneklerdir.

Seçim sistemleri ve siyasi partilerdeki prosedürler de bir başka engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Dar bölge seçim sistemi uygulanan ülkelerde yalnızca bir milletvekilinin seçilebilmesi ve bu nedenle parti yöneticilerinin kadınlar yerine erkekleri aday göstermesi kadınların siyasal katılımını olumsuz etkilemektedir. Medyanın siyasi yönü olan kadınlara ayrımcı ve aşağılayıcı yaklaşımı da kadınlarım siyasete mesafeli yaklaşmasına neden olmaktadır. İşte bu nedenlerden dolayı AB'nin bizden beklediği bu engellerin yasal ve uygulama çerçevesinde aşılmasıdır.

Bu engellerin aşılması adına birtakım girişimler yapılmıştır. Başta Anayasamızın 10 maddesinde ayrımcılık yasağı, eşitlik ve pozitif ayrımcılık adına yapılan değişiklikler olmak üzere birçok gelişmeler kaydedilmiştir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin imzalanması 25. madde de belirtilen seçme ve seçilme hakkının herkes tarafından kullanılmasını hüküm altına alması sebebiyle önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte AİHS'in ek 12 no. lu protokolün imzalanması olumlu bir girişim olmuştur ancak protokol hala onaylanmamıştır. Protokolün onaylanmaması AB tarafından bir eksiklik olarak görülmektedir.

Siyasi partilere yönelik mevzuatın AB üye devlerindeki en iyi uygulamalara yaklaştırılması AB'nin vurguladığı bir husus olmuştur. Siyasi Partiler Kanunu'nda ve parti tüzüklerinde kadınların siyasal katılımını artıracak hükümler yer almalıdır. Parti yöneticileri başta olmak üzere, kadınların desteklenmesi parti tarafından ilke olarak benimsenmelidir. Bununla birlikte maddi yetersizliklerin önü aday olmak isteyen kadınlardan ücret alınmaması ve adaylara yeterli mali desteği sağlayan mekanizmaların oluşturulmasıyla açılmalıdır.

İletişim de siyasette önemli bir rol oynamaktadır. Erkek yöneticilerin kadınlarla daha sağlıklı bir ilişki kurması eğitim yoluyla sağlanmalıdır. Bu sayede siyasete hâkim olan eril dilin de önüne geçilmiş olacaktır. Kadın erkek ilişkisi yanında partilerin sivil toplum örgütleriyle olan ilişkisi ve sivil toplum örgütlerinin birbiriyle ilişkisi de etken bir roldür. Kuvvetli bir iletişim ağının olması siyasal katılımı artıracak önemli bir etkendir.

Avrupa Kadınlar Lobisi, AB'nin siyasal katılım noktasında kadınları desteklediği önemli sivil toplum örgütlerinden biridir. Dünya çapında yankı

yapan hatta Türkiye'yi de etkileyen çeşitli kampanyaları bulunmaktadır. Türkiye'ye baktığımızda AB'nin de vurguladığı gibi sivil toplum örgütleri yönünden bir yetersizlik mevcuttur. KADEM, KADER gibi kadınları siyasal hayatta destekleyen sivil toplum örgütlerinin sayısı artırılmalıdır. Düzenledikleri kampanyalar medya ve çeşitli teknoloji araçları vasıtasıyla duyurulur ve devlet politikası haline gelirse ülke düzeyinde bir etki uyandıracak ve olumlu sonuçlar alınacaktır.

Toplumun her kesimini cinsiyet ayrımcılığı yapılmaması yönünde eğitmek gerekmektedir. Hâkim olan kalıplaşmış cinsiyet rolleri eğitimle aşılmalıdır. Gerek ilkokul çağlarında ders kitapları aracılığıyla gerek medya aracılığıyla gerekse de çeşitli eğitim seminerleriyle toplumsal algı kadınların erkeklerle eşit olduğu yönünde değiştirilmelidir. Kadınların ev ve çocuk sorumluluğunu paylaşacak bir erkek zihniyeti oluşturmanın yanında çocuk bakım hizmetlerinin de yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, TBMM'ye bağlı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu gibi kurumların kurulması ve devamının sağlanması yönünde yapılan değişiklikler önemli gelişmelerdir. Ancak nitelik yönünden bu kurumlara özellikle de çalışmamızda bahsettiğimiz üzere KEFEK'e tavsiye ve görüş bildiren pasif yetkiler verilmiştir. Pasif olarak niteleyebileceğimiz yetkilerin yerine yasa yapmada daha etkili, verdiği kararların bağlayıcılığı olan yetkilerin verilmesi gerektiğini savunuyoruz. Bununla birlikte benzeri kurumların sayısının ve niteliğinin artırılması gerekmektedir.

2003 yılında kurulan Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, 2011 yılında yerini Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bırakmıştır. Şimdiki adıyla da Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'dır. Bu hadiseden sonra bazı kadın örgütleri kadınların sorunlarını temsil edecek bir bakanlığın oluşturulması yönünde çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Biz de bu nitelikte bir bakanlığın var olmasını kadınların siyasal katılımı açısından olumlu olacağı görüşündeyiz.

Seçim barajının ve seçim sistemlerinin kadınlar lehine iyileştirilmesi gerekmektedir. Barajın kalkması ya da en azından düşürülmesi büyük çaplı siyasi partilerden üye olamayıp küçük çaplı partileri tercih eden kadınların

seçilme şansını artıracaktır. Seçim sisteminde geniş bölge, oranlı temsil, liste usulü uygulamaları yönünde yapılacak değişiklikler kadınların erkeklerle bire bir yarışmasının neden olduğu olumsuzlukların önünü kesecektir.

Mevzuatla bağlayıcı hale getirilen cinsiyet kotası konulması, yapılması gereken önemli bir adımdır. Yasalaştırılmayan bir uygulamanın benimsenmediğinden yakınmak bir hatadır. Çünkü yasal değişiklik, hedeflenen değişikliğin ilk adımını oluşturmaktadır. Cinsiyet kotasının hangi biçimi olursa olsun muhakkak hüküm haline getirilmesi ve parti tüzüklerinde yerini alması gerekmektedir. Cinsiyet kotası yanında başka olumlu eylem politikaları da benimsenmelidir. Örnek vermek gerekirse, her bir siyasi partinin bir de kadın yöneticisi olması (eş başkanlık gibi) zorunlu hale getirilebilir.

Kadın hakları bir insan hakkıdır. Yasalarda yer alan her bir insan hakkı kadınlar için de geçerlidir. Erkekler kadar kadınlar da bu hakları kullanmaya ehildir. Hiçbir kimse ya da kurum tarafından engellenemez. Bu sebeple Anayasa'da, kadınlar aleyhine ayrımcılık teşkil eden bütün düzenlemeler gözden geçirilerek eşitlik ilkesine uygun hale getirilmelidir. Kadınların sorunlarını dile getiren, onların çıkarlarını gözeten şüphesiz ki erkeklere oranla kadın temsilciler olmaktadır. Bu nedenle kadınların siyasal katılımını hem sayısal oranda hem de etkinlik çerçevesinde artıracak yasal değişiklikler yapılmalıdır. Ardından bu yasal değişiklikleri uygulamada da sağlamak adına cezai hükümler konulmalı, bununla birlikte kurumsal değişimler sağlanmalıdır. Ayrıca şunu da belirtelim ki kadınların istihdam dahil toplumdaki diğer sivil mecralarda erkeklerle eşit koşullarda var olabilmesi siyasi karar alma mekanizmalarında var olabilmesiyle yakın bir ilişki içerisindedir. Gerek siyasal hayata katılımlarında artış olması gerekse toplumdaki diğer sivil mecralarda artış yaşanması birbirlerini olumlu etkileyecektir. Bu nedenle istihdam dahil toplumun diğer kamusal alanlarında kadınların katılımını arttırmaya yönelik politikalar geliştirilmelidir.

Çalışmamızda da incelediğimiz üzere 2000'li yılların başlarından itibaren hem Avrupa Birliği'nin kendisinde hem de Türkiye'de kadının siyasal hayata katılımı yönünde mevzuat açısından gelişmeler yaşanmıştır. Ancak yaşanan bu gelişmeler, kadınların siyaset içerisinde temsil oranının yeterli düzeyde artırılmasını sağlayamamıştır. Bizim önerimiz kadının siyasal hayata

katılımını etkin ve hızlı bir şekilde sağlayacak mevzuatın ülkemizde oluşturulmasıdır. Bununla birlikte sadece mevzuat yönündeki çalışmalarla yetinilmemesi, aynı zamanda mevzuatla getirilen değişikliklerin uygulamada da tatbik edilmesi gerekir. Sonuç itibariyle Türkiye bu konuda olumlu gelişmeler kaydetmek için çaba harcamaktadır. İnanıyoruz ki yakın gelecekte kadınlar da erkeklerle eşit, ayrım yapılmayan bir siyaset ortamında demokrasinin bir parçası olarak yer edinecek ve kadınların sorunları daha sesli konuşulup kalıcı çözümler bulunarak refah seviyesine ulaşılacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Araslı, Oya, "Siyasal Katılma ve Kadın", T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ile Gazi Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü (Editör), *Hukukta Kadın Sempozyumu*, 1. Baskı, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara 2000.

Ataöv, Türkkaya, *Çatışmaların Kaynağı Olarak Ayrımcılık*, 1. Baskı, A.Ü.S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 20, Ankara 1996.

Ayata, Ayşe Güneş, "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", Tekeli, Şirin (Derleyen), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Ayata, Gökçeçiçek/ Eryılmaz Dilek, Sevinç/ Oder, Bertil Emrah, *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, 1. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

Baykal, Meysa, "1982 Anayasası'nda Kadının Yeri", Yükselbaba, Ülker (Editör), *Kadın, Kamusal Alan ve Hukuk*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 2017.

Bayram, Hanifi Mehmet, *Avrupa Birliği Hukuku Dersleri*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.

Bell, Mark, *Positive Action –Introducing the Concept, European Comission, Putting Equality into Practice-What Role for Positive Action?,* Prınted On Whıte Chlorıne-Free Paper, Belgium 2007.

Bora, Tanıl/ Ünüvar, Kerem (Editörler), *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü "The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought'un 2. baskısından Türkçeye çevrilmiştir"*, 1. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul 2008.

Çaha, Ömer, "Karar Mekanizmalarında ve Siyasal Hayatta Kadın Katılımında Aşılamayan Engeller", Aydın Yılmaz, Sare/ Çaha, Ömer (Editörler), *Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi Panel Sunuları ve Sonuç Bildirisi*, 1. Baskı, Kadın ve Demokrasi Derneği Yayınları, İstanbul 2015.

Çakır, Serpil, *Erkek Kulübünde Siyaset Kadın Parlamenterlerle Sözlü Tarih*, 1. Baskı, Versus Yayınları, İstanbul 2013.

Çakır, Serpil, "Karar Mekanizmalarında ve Siyasal Hayatta Kadın Katılımında Aşılamayan Engeller", Aydın Yılmaz, Sare/ Çaha, Ömer (Editörler), *Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi Panel Sunuları ve Sonuç Bildirisi*, 1. Baskı, Kadın ve Demokrasi Derneği Yayınları, İstanbul 2015.

Çakır, Serpil, "Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını", Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım*, 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul 1991.

Demiray, Emine, "Kadın Hareketi ve Örgütlenme", (Editör) Gürsel Yaktıl Oğuz, *Toplumsal Yaşamda Kadın*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2009.

Gülmez, Mesut, *İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye*, 1. Baskı, Belediye-İş Yayınları, Ankara 2009.

Günuğur, Haluk, *Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri*, 1. Baskı, EKO Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, Ankara 2008.

Heywood, Andrew, *Political Theory An İntroduction*, third edition, Published by Palgrave Macmıllan, New York 2004.

Heywood, Andrew, *Siyaset*, (Çevirenler: Bölüm 1: Bekir Berat Özipek), 4. Baskı, Adres Yayınları, İstanbul 2011.

Jenainati, Cathia/ Groves, Judy, *Feminizm*, (Çeviren: Duygu Akın), 1. Baskı, NTV Yayınları, İstanbul 2014.

Kaplan, Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

Koç, Esra/ Kaya, Ayşegül, *Kadının El Kitabı Yasalardaki Haklarımız*, 1. Baskı, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul 2006.

Kurnaz, Şefika, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, 1. Baskı, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011.

Oder, Bertil Emrah, "Türkiye-AB İlişkilerinde Anayasal Tartışmalar: Gümrük Birliği, İnsan Hakları ve Kurumsal Kapasite" (ss. 89-117), Deren Yıldırım, Nevhis (Derleyen), *Hâlâ Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik? Tehditler, Avantajlar ve Çözüm Önerileri*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2008.

Oral, Zeynep, *Kadın Olmak*, 23. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010.

Phillips, Anne, (Çeviren: Türker, Alev), *Demokrasinin Cinsiyeti*, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2012.

Sancar Üşür, Serpil, "Siyasal Süreçlere Katılımda Kadın Erkek Eşitliği", TÜSİAD, *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, 1. Baskı, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul 2000.

Talaslı, Gülay, *Siyaset Çıkmazında Kadın*, 1. Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996.

Taşkın, Yücel (Editör), *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Taşkıran, Tezer, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, 1. Baskı, Başbakanlık Basımevi, İstanbul 1973.
T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, 1. Baskı, Dumat Ofset Matbaası, Ankara 2007.

Tekeli, Şirin, *Feminizmi Düşünmek*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

Tekeli, Şirin, *Kadınlar ve Siyasal/Toplumsal Hayat*, Yerli Araştırmalar Dizisi, 1. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 1982.

Usal, Zeynep Oya, *Bir İnsan Hakkı Olarak Kadının Siyasal Hayata Katılımı: Avrupa Birliği Ülkelerindeki Durum ve Türkiye*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Yılmaz, Ejder, *Öğrenciler İçin Hukuk Sözlüğü*, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2012.

Yumlu, Konca/ Belkıs, Özlem, *Kadın ve Siyaset*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2017.

Zihnioğlu, Yaprak, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2003.

MAKALELER

Akbaş, Kasım/ Şen, İlker Gökhan, "Türkiye'de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar", *AÜSBD*, sy. 13, y. 2013, ss. 165-189.

Aydın, Abdullah/ Kahraman, Ömer Fuad, "Türkiye'de Kadın Temsili Sorunsalına Kadın Bakanlar Bağlamında Bir Bakış", *Yasama Dergisi*, sy. 31, y. 2017, ss. 46-64.

Erdinç, Burcu, "Kadın-Erkek Eşitliği ve Yerel Yönetimler", *TBB Dergisi*, Özel Sayı, y. 2017, ss. 125-150.

Eser, Hamza Bahadır/ Sarışahin, Pınar, "Cinsiyet-Siyasal Katılım İlişkisi: SDÜ Örnek Olayı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, c. 7, sy. 15, y. 2016, ss. 38-58.

Gökçimen, Semra, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", *Yasama Dergisi*, sy. 10, y. 2008, ss. 5-59.

Gönenç, Levent, *Dar Bölge Seçim Sistemi Tartışmaları*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2017.

Kılıç, Muharrem, "Tarihsel Örneklemleri Üzerinden Felsefenin Eril Dilinde Yurtsuzlaşan Kadın", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi,* c. 1, sy. 2, y. 2015, ss. 61-77

Kolay, Hale, "Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları", *EMO Kadın Bülteni Dergisi*, c. 3, y. 2015, ss. 5-11.

Konan, Belkıs, "Türk Kadınının Siyasal Hakları Kazanma Süreci", *AÜHFD*, c. 60, sy. 1, y. 2011, ss. 157-174.

Konda Araştırma ve Danışmanlık, *Siyasette Kadın Temsili Araştırması*, 2011.

Sayın, Yusuf, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları", *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, c. 19, sy. 2, y. 2016, ss. 41-63.

Sitembölükbaşı, Şaban, "Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 12, sy. 1, y. 2004, ss. 13-36.

Urhan, Veli, "Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük, Kaygı", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sy. 26, y. 2016, ss. 103-119.

Yaraman, Ayşegül, "72 Yılın Ardından: Kadını İçermeyen Siyaset", *Toplumsal Tarih Dergisi*, sy. 156, y. 2006, ss. 14-22.

Yüceer, Saime, "Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 14, y. 2008, ss. 131-151.

İNTERNET KAYNAKLARI

2001 Yılı Ulusal Programı, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/195.html.

2003 Yılı Ulusal Programı/ Siyasi Kriterler, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/II-siyasi_kriterler.pdf.

2008 Yılı Ulusal Programı/ Siyasi Kriterler, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2008/Tr/pdf/ii_siyasikriterler.pdf.

2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf.

2016 Türkiye Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf.

2018 Türkiye Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf.

AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi, s.e.t. 22.03.2019, https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-turkiye-iliskileri-tarihi-711.

AB'nin Tarihçesi, s.e.t. 21.03.2019, https://www.avrupa.info.tr/tr/abnin-tarihcesi-82.

AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı (2016-2019), s.e.t.29.03.2019, https://www.ab.gov.tr/abye-katilim-icin-ulusal-eylem-plani-2016-2019-_51499.html.

ABD, kadınların siyasette temsilinde dünya sıralamasında nerede? https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46144279 s.e.t. 10.02.2019.

Accession of the European Union, s.e.t. 19.03.2019, https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts/accessioneu&c.

Almanya'da Türkiye Seçimi, s.e.t. 25.03.2019, https://www.yenisafak.com/dunya/almanyada-turkiye-secimi-2783359.

Amsterdam Antlaşması, s.e.t. 16.03.2019, https://www.ikv.org.tr/images/files/A6-tr.pdf .

Annan Planının Ana Hatları, s.e.t. 26.03.2019, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/04/040424_annanplan.shtml.

Atatürk ve Türk Kadını, s.e.t. 13.02.2019, http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/ataturk-ve-turk-kadini/.

Avrupa Birliği Antlaşması (Konsolide versiyon 2016), s.e.t. 14.03.2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016M003.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, s.e.t. 12.03.2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016P/TXT.

Avrupa Birliği Uyum Komisyonu, s.e.t. 14.04.2019, https://komisyon.tbmm.gov.tr/komisyon_index.php?pKomKod=401.

Avrupa Birliğinde Yasama ve Karar Alma Süreçleri, s.e.t. 21.03.2019, https://www.ab.gov.tr/_46220.html.

Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Ulusal Eylem Planı (2016-2019) Fasıl 23: Yargı ve Temel Haklar, s.e.t. 02.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Ulusal_Eylem_Planlari/ulusal_eylem_plani_2016_2019_tr.pdf.

Avrupa Birliğinin Tarihçesi, s.e.t. 21.03.2019, https://www.ab.gov.tr/_105.html.

Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma, s.e.t. 16.03.2019, https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf.

Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2014-2017, s.e.t. 17.03.2019, https://rm.coe.int/1680590177.

Ayrımcılıkla Mücadele Çalıştay'ı Yapıldı, s.e.t. 09.04.2019, https://www.haberler.com/ayrimcilikla-mucadele-calistayi-yapildi-7222011-haberi/.

BİR BAKIŞTA AB / Avrupa Birliğinin Kurumları / Avrupa Komisyonu, s.e.t. 12.03.2019, https://www.ab.gov.tr/_45629.html.

Council conclusions on the European Pact for gender equality for the period 2011 – 2020, s.e.t. 15.03.2019, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lsa/119628.pdf.

Dünya Kadın Konferansları, s. e. t. 28.04.2019, http://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women.

European Convention on Human Rights, s.e.t. 19.03.2019, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

European Court of Human Rights, s.e.t. 09.04.2019, https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/tur&c.

European Parliament resolution of 13 March 2012 on women in political decision-making –quality and equality, s.e.t. 15.03.2019, http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0070+0+DOC+XML+V0//EN.

EWL Manıfesto Explained "Parity Democracy", s.e.t. 18.03.2019, https://www.womenlobby.org/Week-5-Parity-democracy?lang=en.

How EU Decisions Are Made?, s.e.t. 16.03.2019, https://europa.eu/european-union/eu-law/decision-making/procedures_en.

http://www.ccre.org/, s.e.t. 17.04.2019.

İlerleme Raporları, s.e.t. 20.03.2019, https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html.

Kabine'de 2 Kadın Bakan Yer Aldı, s.e.t. 13.04.2019, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kabinede-2-kadin-bakan-40891621.

KADEM'den Siyasi Partilere Açık Çağrı, s.e.t. 04.03.2019, http://kadem.org.tr/kademden-siyasi-partilere-acik-cagri/ .

KADER, s.e.t. 04.03.2019, http://ka-der.org.tr/.

Kadın Bakanlığı'nın Yerine Kurulan Aile Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı ile Birleştiriliyor, s.e.t. 09.04.2019, https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/197957-kadin-bakanligi-nin-yerine-kurulan-aile-bakanligi-calisma-bakanligi-ile-birlestiriliyor.

Kadın Muhtarlar Projesi 2018-2019, s.e.t. 28.02.2019, http://ka-der.org.tr/kadin-muhtarlar-projesi-2018-2019/.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü/ Ulusal Eylem Planları, s.e.t. 09.04.2019, https://kadininstatusu.aile.gov.tr/.

Kampanyalarımız, s.e.t. 11.06.2019, http://ka-der.org.tr/kampanyalar/.

Katılım Ortaklığı Belgeleri, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/46226.html.

Katılım Politikası Başkanlığı, s.e.t. 01.04.2019, https://www.ab.gov.tr/katilim-politikasi-baskanligi_44377.html.

Katılım Sürecinde Müzakere Fasılları, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/07_rehber.pdf.

Kofi Annan: Kıbrıs'ı barışa en çok yaklaştıran diplomat, s.e.t. 26.03.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45235385.

Kurumsal Yapı, s.e.t. 14.04.2019, https://www.ab.gov.tr/bakanlik_46.html.

Lizbon Antlaşması, s.e.t. 16.03.2019, https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme, s.e.t. 31.03.2019, https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf.

Mission, Vision, Values, s.e.t. 19.03.2019, https://womenlobby.org/Mission-vision-and-values-588?lang=en.

Monitoring Women in Politics, s.e.t. 18.03.2019, https://www.womenlobby.org/Update-50-50-Campaign-2015?lang=en.

Ortaklık Konseyi Kararları, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/116.html.

Putting the Charter of Fundamental Rights into practice, s.e.t. 19.03.2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:dh0004.

Siyasal, s.e.t. 24.02.2019, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c72c2969de7d0.08175213.

Sorular ve Cevaplar: Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda AB neler yapıyor?, s.e.t. 15.03.2019,https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/201803/EU%20factsheet%20on%20gender%20equality_BC.pdf .

Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019, s.e.t. 15.03.2019, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic_engagement_en.pdf.

T.C. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, s.e.t. 09.04.2019, http://www.inhak.adalet.gov.tr/.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum (30 Haziran 2016), s.e.t. 01.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/yatay_muzakere_tablosu_30_06_2016_tr.pdf.

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, s.e.t. 27.01.2019, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/.

Tekeli, Şirin, Türkiye'de Kadın Hareketinin Tarihi, s.e.t. 03.03.2019, http://kader.org.tr/wp-content/uploads/2017/12/kadin-hareketinin-tarihi-sirin-tekeli.pdf.

Türk Kadını ve Kadın Hukukunda Devrim, s.e.t. 13.02.2019, http://www.atam.gov.tr/duyurular/turk-kadini-ve-kadin-hukukunda-devrim.

Türk Kadınlar Birliği tüzüğü, s.e.t. 25.02.2019, http://www.turkkadinlarbirligi.org/tr/kurumsal/2/T%C3%BCz%C3%BCk.

Türkiye-Avrupa Birliği Derneği: Kronoloji (1959-2015), s.e.t. 26.03.2019, https://turabder.org/turkiye-ab/turkiye-ab-iliskileri/tarihce.

Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi, s.e.t. 22.03.2019, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html.

Türkiye-AB Katılım Müzakereleri, s.e.t. 26.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf.

Türkiye 2005 İlerleme Raporu, s.e.t. 05.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf.

Türkiye 2006 İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf.

Türkiye 2007 İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf.

Türkiye 2008 İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf.

Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf.

Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf.

Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf.

Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf.

Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf.

Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 06.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf.

Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2017), s.e.t. 23.03.2019, https://www.ab.gov.tr/siteimages/2017_08/kronoloji.pdf.

Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararı, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf.

Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığının Kapsadığı İlkeler, Öncelikler ve Koşullara Dair 18 Şubat 2008 Tarihli Konsey Kararı, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf.

Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf.

Türkiye ile Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 tarihli Konsey Kararı, s.e.t. 31.03.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf.

Türkiye İstatistik Kurumu, s.e.t. 10.02.2019, https://www.tuik.gov.tr/.

Türkiye'de Kadının Hareketi Tarihi: Değişen Bir Şey Var mı?, s.e.t. 03.03.2019, http://kadem.org.tr/turkiyede-kadin-hareketinin-tarihi-degisen-bir-sey-varmi/.

Türkiye'de Siyasi Reform: Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler, s.e.t. 14.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 03.04.3019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 05.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu, s.e.t. 05.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, s.e.t. 05.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu, s.e.t. 03.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu, s.e.t. 03.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi'ne İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu, s.e.t. 03.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf.

Ulusal Programlar, s.e.t. 30.03.2019, https://www.ab.gov.tr/ulusal-programlar_46225.html.

Uluslararası Belgeler ve Kuruluşlar, s.e.t. 16.03.2019, https://kadininstatusu.aile.gov.tr/ulusarasi-belgeler-kuruluslar.

Üçümüz de Aynı Fikirdeyiz, s.e.t. 13.04.2019, http://kader.org.tr/galeri/#eluid8ee4c281.

What Europeans have to say about women & politics, s.e.t. 15.03.2019, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ebs_465_infographic_women_politics.pdf .

Women in decision-making: why it matters, s.e.t. 19.03.2019, https://eige.europa.eu/news/women-decision-making-why-it-matters.

Women in Politics, s.e.t. 17.03.2019, https://www.womenlobby.org/-Women-in-Politics-507-?lang=en.

Yaylı, Hasan/ Eroğlu, Gülçin, Yerel Katılım Bağlamında Türkiye'de Kadın Temsili, Türkmen, Mutlu (Editor) 4th International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), 2015, s.e.t. 25.01.2019, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/91851.